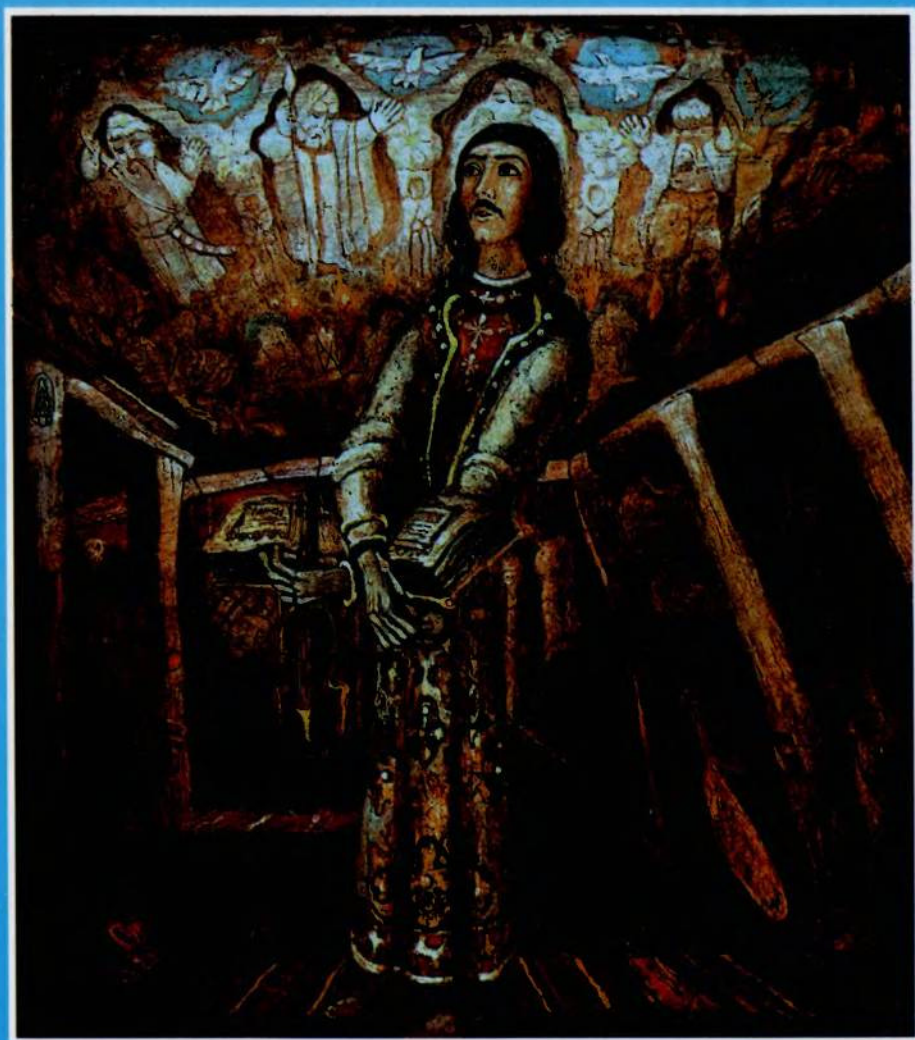
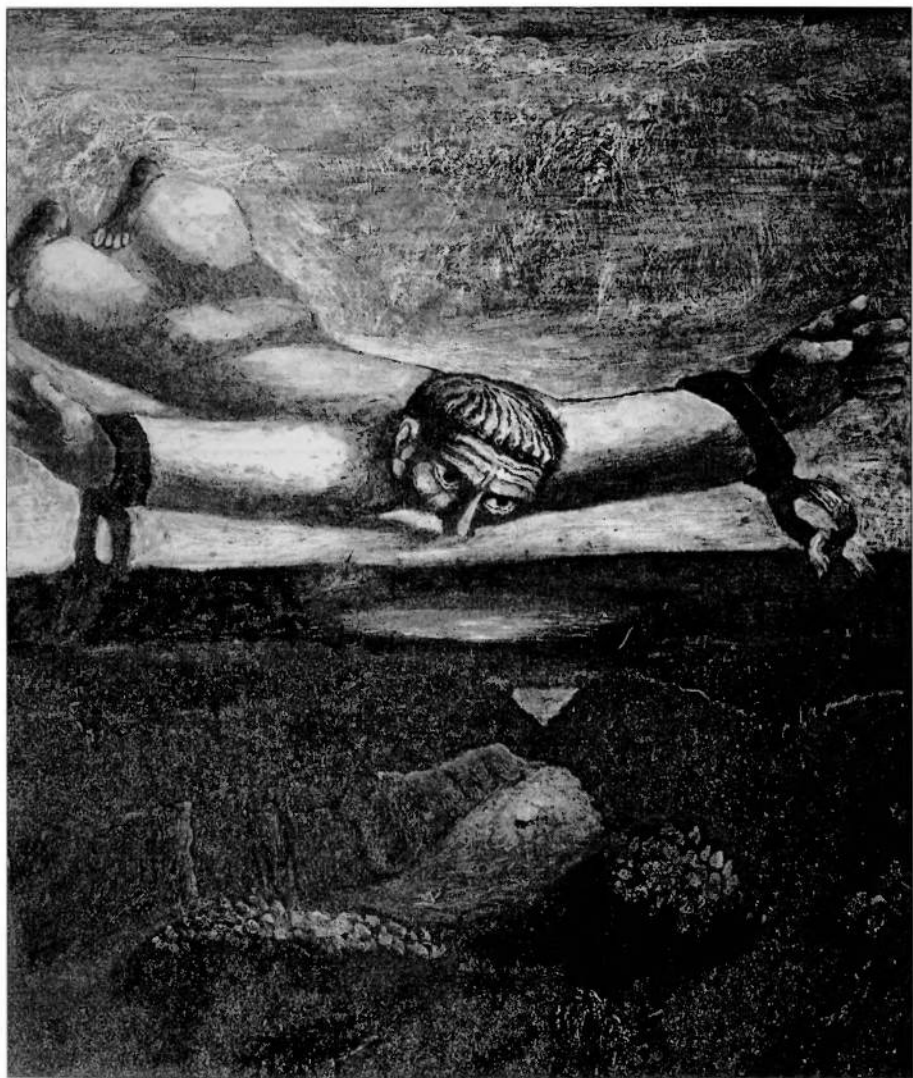

ДУКЛЯ

№ 5 2011

ПОЕЗІЯ

Віра ВОВК

Віра Вовк (Селянська) народилася в Бориславі (1926). Студії германістики, музикології і порівняльного літературознавства в Тюбінгені, Ріо-де-Жанейро (докторат), Нью-Йорку і Мюнхені. Професор німецької літератури в Державному Університеті Ріо-де-Жанейро. Літературні премії ім. Івана Франка в Чикаго (1957, 1982, 1985, 1989) і в Києві (1990); премія Благовість (Київ, 2000); Триумф (Чернігів, 2003); Сад божественних пісень ім. Г. Сковороди (Луцьк, 2005). Державна премія Т. Г. Шевченка (Київ, 2008); премія О. Гончара (Дніпропетровськ, 2008).

Поезія: Юність (1954), Зоря провідна (1955), Елегії (1956), Чорні акації (1961), Любовні листи княжни Вероніки (1967), Каппа Хреста (1968), Меандри (1979), Мандала (1980), Жіночі маски (1993), Молебень до Богородиці (1997), Писані кахлі (1999), Віоля під вечір (2000), Поезії (2000), Майівка для Богородиці коралів (2004), Півні з Барселоша (2004), Aquarelas (2005),

Проза: Ранні оповідання (1943-54), Казки (1956), Духи й дєрвіші (1956), Оповідання для дітей (1960-62), Вітражі (1961), Триптих (1982), Святий зай (1983), Карнавал (1986), Казка про вершника (1992), Старі панянки (1995), Калейдоскоп (1979-2001), Проза (2001), Спогади (2003), Вікно навстіж (2004), Сьома печать (2005), Каравела (2006), Напис на скарабею (2007), Коляда на Щедрий Вечір (2008).

Театр: Скарб царя Гороха (1962), Смішний святий (1968), Зимове дійство (1994), Весняне дійство (1995), Настася Чагрова (2001), Козак Нетяга (2001), Крилата скрипка (2001), Театр (2002).

Переклади на українську мову: Кльодель, Нєруда, Льорка, Таґор, Георгє, Дюрєнматт.

ПРИГОРНИ МЕНЕ

Пригорни мене, моя Україно!
Пригорни мене, однокриле святе кохання!
Я з твого ребра чорноземного ліплена:
дай напитися з уст твоїх життєдайної сили,
щоб співучим вогнем розіллєлася жилами!
У вічності вириті наші лиця:
на люстрах річок, на чорнім колодязі моря,
на гусячих хмарах, що пливуть над верхами,
на смаглім крилі степового борвія.

Журавлині ключі вже нас записали
на червоних заходах прощального сонця
і на вранішній сині, коли поверталися з іррю.
Ми вічні.

Дай напиться з уст твоїх, Україно,
хоч суничного солоду, хоч гіркоти цикути.

ЧОРНОЗЕМ

Ти – мій чорнозем, а я твоя донька-наречена
з часу, коли формувалися море і суходоли,
коли жили бронтозаври
і не було ще печерних малюнків.
Не вирости ще гори,
щоб нас відгородити,
ще не поглибшали океани,
щоб затопити чар-зілля,
яке з несміливих бруньок
від ранньої до вечірньої зорі
розгортається важкими врунами
до триликого сонця.

Ця віддаль – тільки химера,
сновиддя, якому не вірити,
бо не росте колосся
на льодовику, ні в пустелі
на кучугурах пісків.

А ти – родюча земля,
ти – мій чорнозем.
Не цурайся мене,
так як і я ніколи від тебе не відречуся.

СЕРЦЕ

Роки покотилися по світу
мов кинуті камінці, і все відбувається
за здаля наміченим пляном,

наче б не ти рішала, тільки хтось у тобі.
Якийсь внутрішній голос учить
прислухатися до шуму дерев
і вчитувати на їхній корі
маніфести для дій.
Сім'ям кульбаби на хребті гураганів
ти всюди несла
ґени впертої раси,
яка залишається завжди собою,
багатою в своїй убогості,
в самотності – сестрою сузір'їв,
у єдиній державі всесвіту.

І тільки химерне серце лишилося
назавжди на скибі чорнозему
у жайворонковому гнізді.

РАЙ

Усі страждання
тільки каміння в руслі часу,
що гучною рікою
рине в безчасність.
Що залишиться з них?
Хіба тільки спомин, як збляклий живопис,
або давня легенда.
І ми самі не залишимо по собі
ні тіни, не то щоб німбу,
хіба ті, що їх суцільно пригорне світло,
на подіб'я вогненних стовпів,
стануть дороговказами пілігримам.
Наш біль потрібний, як біль породілля,
щоб дати життя,
бо з кожним народженням світає всесвіт,
і зів'яла надія наново розцвітає.
Сльозами скупане темне обличчя землі
колись усміхнеться наново,
як за часів земного раю
перед падінням людини,

коли браталися лев і газель, змія і голубка.
І радісно шелестітимуть золоті коси
під смальтою анілевого неба.

СОН

Приснилося мені, що я – людина
розп'ята між континентами
і в самотності впивалася з земної чаші
пристрастю, тривогою, радістю,
зневірою, сумнівом і надією.
Предвічний Дух спитався,
чи не бажаю блаженства
в леготах душевного миру,
а я відрекла: – Не знаю, Господи,
але як довго я земна,
дозволь мені повноту існування,
бо тільки тоді зрозумію
душу своїх супутників,
і тільки тоді зумію любити. –

І Бог відповів: – Хай станеться!

СВЯТО

І ми святкуватимемо життя
на простирadлах пісків
і на саванах вічних снігів;
нас покриє суховій, або метелиця
аж до ранішньої весни,
коли з землі, ще несміливо,
проколюються перші підсніжники.
Ми прокинемося весняним крокусом,
розтулимося до теплого саява
несвідомі своєї природи;
невідомі кроки нас будуть топтати,
по нас почвалають
табуни незнаних тварин.

Нерозлучні з землею
відчуємо биття її серця,
її живчик у річці, а в грудях моря
її глибинне дихання.
Очима душі попливемо
в непорочних зачаттях ранків
і в вечірніх пожарах неба.
Будемо слухати
безконечних вервиць джерел,
ридання потоків і реготи водоспадів, –
бо що відаємо більше про вічність,
як те, що все без залишків
зрівноважене в Божій долоні?

ДІЙСТВО

В житті не все, мов у коробці, покладане,
ми на порогах ростемо і на вибоїнах.
Хіба у всіх садах цвітуть помаранчі,
невже всім на світі гладко, немов на лижах?
Декого сонце золотою ложкою годує,
але не знати, чи завтра не прийде сльота,
чи вітер не понесе дах із павиних пер,
щоб кинути в море.
Бо, може, не світло покидає зорю,
може, зоря відпливає від світла,
і нам не дано за куртину глядіти,
де на сцені готується дійство для нас.
Кожний день слід приймати як подарунок
і з пацьорків розсіяних виплітати гердан,
бо на свято годиться, хоча б, скромна прикраса.

ДРУЗІ

Ступаю я, плебейка,
у коло давніх друзів
і помічаю, що вони вирости баобабамі,
розгалузилися попід хмари,

а я не досягаю їм навіть до пояса.
Вони – короновані,
всі посаджені в оранжеріях,
а я ще тут при дорозі.
Пригадую, як колись у курній хаті
я чистила шибу, щоб вони побачили,
чи надворі сльота, чи сонце.
Так хотілося б разом із ними
піти по гриби, або по горіхи в ліщину,
або пекти бараболю на полі,
але їм ніколи:
державні клопоти, стратегії.
Ми ще усміхаємось одні до одних,
але вони – недосяжні, увінчані,
а я – тільки плебейка, селянська,
з зеленої вулиці одного
південно-американського міста,
і про мене знатиме всього
один локальний район
(і решта забутого світу).

СТАРА ЖІНКА

Стара жінка
ховає на дно мальованої скрині
альбом з давніми фотокартками
(між ними дівчину в білому),
жмуток листів, перев'язаних гарасівкою,
засушену китичку конвалій,
а на верх стелить мережане плаття
на останній спочинок.
Переглядає свої прикраси:
інкрустований срібний браслет,
довгі сережки
(кому їх залишити?),
брошку з гранатами,
прип'яту колись до сукенки,
що мінилася барвами

спопелілих троянд
на концерті віолі д'аморе...
Всі очі тоді для неї зорили,
всі уста їй солодилися...

А поруч, у світлиці,
Смерть із Життям при чарці
в приятнім спілкуванні.

ЛИСТ

Чи знаєш ще,
як пахне мокра скиба,
з якої щойно сповзла перина?
Чи пам'ятаєш радісні вигуки
розкутої річки в березні?
Так хотілося б з тобою піти
під гілки верби,
як проколюються мохнаті котики,
а вивірка шукає в дуплянці
захованих жолудів!
Але ти сидиш у мудрих книгах
наче в бастилії
і певно вже припадаєш
порохом бібліотеки
як старий фоліант,
або тебе вже точить шашель,
наче невживаний том
на полиці заскленої шафи.
Така вже моя доля:
мене завжди бере в полон
якийсь середньовічний пергамент...

Але принаймні
твої сторінки не розлітаються
зграєю воробців,
як мої вірші.

Ганна КОЦУР

Поезія

Раз синя далечінь,
Раз близькість кольорова,
Поезіє, твоя монета.
Теплом любові,
Іржею
Зневіри
В небесному сузір'ї
Кружляє
Твоя планета.

Раз промінь сонця,
А раз зірок мотилі
Твоє обличчя ласкою
Голублять,
Загубилися людині
І мавки, й віли,
Розумний Ох
Дитинність віри.

Якби хоч попелом для Фенікса
Душа була покрита.
Та ж ні –
Плазучі змії
їх отрута
У п'яти й спини.
Поезіє, ти світанку мій.
Чи ми з тобою
Під знаком гайвороння
Прийшли на світ?
Чи нам з тобою не судилось
В космічному оркестрі
Відчути спілу мить?

Настрій

Спадають сутінки
на землю
імла лілова
оповила овид літеплом
липовим.
А з неба тиха туга
спливла у душу,
заманила покликом доріг
торкнулась серця
і обпекла жаринами
і споминів
і обгорілих мрій.

* * *

Полетіли очі
на крильцях купави
по кімнаті
 слідів твоїх
 невидимих
 шукати.

В попільниці
сірий попіл
став блакитним.

Ружі в'ялі
 мереживом кільчастим
 і пахучим
 мене лагідно
 обійняли.

Екран уяви

Дим вогнищ
на обріях
і глухий стогін

землі
під копитами
вихрястих вершників
із давнини,
з глибин віків
екран уяви сріблить.
Клітинні ядра генів креснуть
пронизують
уздовж і впоперек
із пра, пра, пра
донині
до осереддя дзвонів
від радості до болю
від звуку до мови

Ноосфера
Вернадського
пульсує

Бруно

Глибинна темінь
із правіку,
осяяна
і вірністю,
і оберегом,
з ласкавих оченят
на мене зорить.

А маківка –
увінчана
стрільчастими дзбаночками,
що ждуть
моїх повернень.
Їм чутні кроки
мої здалека.
Звітання наші –

вода кринична
у спеку.

Мій вовчику
у кожушку,
що срібно-білим полиском
сіяє,
ти – братик мій,
а я – твоя сестричка.

Мое ти пташенятко,
захистку ти мій,
моє ласкавча вередливе,
мій брехунцю
на цілий дім,
замотиляй ти хвостиком
своїм,
і радість буде
поміж нами,
як в небі місяць
між зірками.

Розмова

Стук, стук...
– Хто там?
Затріпотіло крильцями
у грудях.
– Це я – любов,
пригадаєш?
– Любов?
Сто літ не чула
того слова.
– Забула?
Пригадай, не бійся.
– Пригадую...
Тебе малюють стрілою

у серці.
– Це тільки жарт.
Я тихим леготом
прилину
і вже навек віків
того, хто мене жде,
я не покину.

Добрий вечір

Прохолодь.
Вільгуватий, таємничий
вечір

сплива на плечі
пагорбів.

Безтілесні тіні
обнімають стріхи хат.

Ліхтарі дрімають.

Хвиля дня спадає,
як життя без виміру,

сплетене

з вузлів

народження
минулих літ
аж по сьогодні.

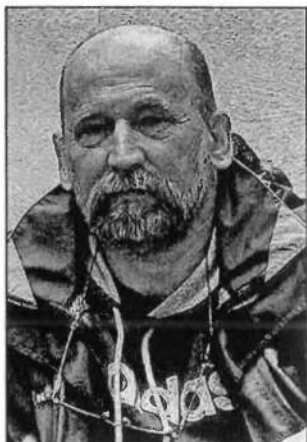
В них вічна загадка,
освячена
людською пам'яттю.

А вузли
майбутнього –
то наші сподівання
і надії

Добрий вечір

Войцех ПЕСТКА

Польський поет, прозаїк, перекладач. Автор поетичних книжок (збірка «Десять віршів для Гроша», Люблін, 2005, за неї нагороджений премією Люблінської організації Товариства польських письменників, а також поетичних зошитів «Звична розмова», «Місто»), лауреат І премії в номінації прози на конкурсах у Згожельці, Любліні, Бидгощі... Народився 1951 року в Піонках, закінчив факультет математики Люблінського університету. Як поет дебютував у студентські роки, публікувався в «Катеніе», належав до скандальної поетичної групи «Сансара» (колективна творчість). Мандрував Польщею, шукаючи свого місця, аби наприкінці 1970-х років врешті осісти в селі Єдлін.

У рамках стипендіального проекту Міністра Культури і Національної Спадщини готує до друку книжку «До побачення в пеклі» – збірку репортажів про долі мешканців кресів – України та Білорусії.

Публікується в літературних часописах «Люблін», «Творчість», «Одра», «Провінційний місячник», «Ресурса»... Вірші й оповідання перекладено українською мовою, друкувалися в газетах «Літературна Україна», «Гранословіє», журналі «Березіль»...

вибач мені

...Мої знаки особливі
це захват і розпач.

*Віслава Шимборська,
з вірша «Небо»*

Вибач мені
невиразне бачення світу –
крізь пергамін, тіні легеньку вуаль
то не совість, ані принциповість
очі у мене хворі, поволі читаю, замало
працюю
щоразу ті самі роблю помилки
збиваю крок

Вибач мені
мою віру – нерозважливу і наївну –
у патик, який хоче бути щоглою корабля –
на ньому вертаюся із відрядження,

калюжу неба після дощу, піщинку
в сандалі
віру в кохання – сплетені уві сні долоні
і добрість вічну, зелену траву

Вибач мені
так довго, так коротко
наше тут і тепер, наше там
наше завтра

Не вибачай мені лише років
їм ближче –
ростуть так швидко

* * *

Чув я про дівчину
Легшу від морської піни
Котра біжить
По хвилях
Навздогін за припливом

Лише усміхалася
Коли пізнав Тебе
Дивився у Твої очі
Зелені від віршів

Пахнув бузок, який тоді встиг
зацвісти двічі –
навесні і восени
А десь у імлі був Київ
Лабіринт коридорів, готель «Україна»

І день
Що прокидався
На звук
Твого імені

перше «так» і перше «ні»

Колись потрібно врешті сказати

Так

Того не знаю

Звична мить – випадкова

І місце, мабуть, невизначене

«Без значення»

Вона, він

Так

Так

бо не стає мовчання, щось потрібно
сказати

Або

бракує, саме десь загубилося слово

Ні

серед книжок, стрічок.....вінків

Ні –

ніби розбита склянка

Ранить до крові

зустріч

простягаю руку

стою посеред вокзального холу

мав би чекати на пероні

Твого приїзду

спізнився автобус

перепрошую

хтось поруч переступає з ноги на ногу

нетерплячим пальцем нишпорить

у гаманці хвилини

зазирає в очі

мудрості, на гроші перелічує погляди

фортуни, шукає

знайомого обличчя

але тільки
я
маю яблуко
і
можу дати Тобі

вона, відблиск у воді

Замріяні очі. обличчя змарніле
Є
Хоч насправді її немає
Не було раніше
Напевно, не буде потім
Сумлінно навчається мови чужої
Не курить, читає томи філософські і вірші
Носить китайські кофтинки з бавовни
Чинить спротив усьому
І вірить – у все
Мить одна – і припинить
Почне
То так само є, і – ні

Не має
Значення навіть відстань
З неможливих найдовша
Яка існує між
Чоловіком і
Жінкою

Небуттям і початком

заки повстав світ

було
перше зерня піску
з нього виросла гора
перша сльоза
з якої узяло початок море
і окремі звуки
Ти

я
сплетені воєдино, ніби наші долоні

слово
ми
яке було на початку всього

час

...Все ж таки кожен початок то лише подальший хід,
а книга подій завжди розкрита посередині.

Віслава Шимборська,
з вірша «Кохання з першого погляду»

Час можна розглядати
у різних категоріях:

Часу змарнованого і втраченого
який не вертається

Того, який народжується
часу радісного

Отого, що відходить,
човгаючи ногами
а під пахвою – коробка з-під черевиків
повна старих фотокарток

Твого майбутнього часу –
він неpolічений ще –
вітер прудкий, буде іще
не пам'ятає нічого
ні з чим не рахується

Мого минулого часу
він вже не лічиться
вибачитись не дає
(все пам'ятає – лабіринт
ліній на пальцях – мурашник замкнених або
відчинених дверей,
простягнутих
рук,
страчених сподівань)

Нашого часу
білого, мов сніги
між Твоїм майбутнім
моїм минулим

Теперішнього
невловимого часу
у категорії –
незавершений, пташиний.

за вікном

мороз
птахів страчує, крила їм підтинає
я сам, лише розхристані горобці
на городах
оскальповані черешні і сливи
мінне поле снігу поміж дерев
полігон зими, грудки льоду лютнева
невибуховість
за моїм вікном

за Твоїм...
коли ми разом
удар тепла – атака зусібіч
з кухні, з-під ліжка, від лампочки і від підлоги
десанти листя, інвазія зелені
експозиція неясних очікувань, сонячної
матерії
парашутисти в колоратках крил
піші патрулі жабок, злеті і відльоти...
(а в підсумку... хор-осанна)

за Твоїм вікном. . .
весна...

**З польської переклала
Анна Багряна**

ПРОЗА

Юліус ПАНЬКО

Вимріяна подорож

Америка? - ще змалку ця країна для Юрка була мовби іншою планетою. Здавалось, що для нього це буде недосяжний рай. Чим його так вона манила? Як би й ні: одна тітка у Америці, друга тітка, стрийкове, двоюрідні сестри мами у Америці, ЮНРРА, американські пакунки, американські гумки. Мижьо Терещак обіцяв зробити таку пістолу, що буде бити аж в Америку, коли Юрко йому віддасть червоний дитячий балон. ...А пізніше цілі юрби рідних: його двоюрідні брати та сестри, племінниці та племінники. Їхні вектори жадоби були спрямовані в напрямку Америки.

Може, якраз із-за цієї недосяжності. Коли почав усвідомлювати собі навколишній світ, планету Землю, маленькість Словаччини, респективно Чехословаччини його пригнічувала. Але як перенестися там за море? Перше Аміки були капіталісти за залізною завісою. А коли її повалили, за свою платню він міг собі дозволити так: прем'єру американського кінофільму, сидючи в першому ряді, а не авіаквиток.

Прийшло це, як грім з ясного неба. Не буває часто, щоб у будень, тільки так хтось запропонує подорож за «Велику млаку». Властиво, його в Америку запросили, на їхні кошти, до себе у Нью-Йорк, сестрині сини - його племінники Бранко, Кайо і Самко.

Його це дуже здивувало. Без вагань погодився. Надійшла пора здійснити дитячі мрії - бачити ту загадкову Америку. Брат та сестра були уже там, біля своїх дітей. Навіть його дружина, син та донька побували, щоб придбати якийсь цент. Одні залишалися там жити, інші мандрують між рідним краєм та Америкою. Йому до того часу присохла функція сімейного провідника. У колі своїх він дотепно заявив, що може дати оповістку в газеті: подаю провідні послуги - завіз в аеропорт та привіз з аеропорту в Кошицях, Братиславі, Швехаті, Кракові та Ржешові; вибір багажу; прощання, поцілунки, махання з галереї; під час прильоту вітання... Може, із-за цих його послуг американські племінники купили йому авіаквиток.

Здавалось, що візу він здобув лівою задньою. Але там на амбасаді він вперше впізнав, що коли хоче вступити на вільну землю, то буде змушений вивчити моторно витягнути ремінь і надутим животом утримати на собі ногавиці, гордість повинна залишитись ще перед контрольною зоною. Він переконав контролерів, що хоче тільки бачити Америку, і в нього нема побічних намірів.

Трудніше було переконати коло знайомих, що їде тільки бачити Америку, передусім Нью-Йорк. Даремно він їх переконував, що будь-хто їздить на відпустку у Грецію, Єгипет, Іспанію, а він хоче у Нью-Йорк. З нерозумінням гляділи на нього, дехто і вголос сказав, що в Америку мандрує за доларами; відходили від нього з презирливою усмішкою; заздрісних злило: щасливий - стільки рідних у Америці - у нього шанс розбагатіти.

У Кошицях на аеродромі другий раз йому довелося витягувати ремінь з ногавиць,

відчуття приниження його не покинуло. Племянники йому радили, щоб переконати *емі-грейшн* в нью-йорському аеропорту, що він справжній турист, треба мати через плече завішену у футлярі тенісну ракету.

У Кошицях він перший раз відклеївся від матінки-землі. Було це вперше, коли не рахувати польоти уві сні. Творці фільмів *Суперман*, *Спайдермен* вкрали його сні. Літання у сні було без ризику, яке можна порівняти хіба що з нічними еротичними пригодами протягом сну. Він швидко оцінив ризик, запоруки, статистичні дані за і проти польоту, але потім їх усунув десь до закутка - і віддав перевагу наповненню своєї цікавості та одвічного сну.

Не було коли, і вони вже приземлялися у Празі, і знов треба було зносити витягування ремня. Коли ж тут остання контрольна інстанція старого континенту, тут було повинністю пройти докладним чистилищем - «брамою святого Петра». Не вистачало витягнути ремінь і з дрібними речами з кишень покласти на пластмасову тацю, але треба було роззутися, пройти моніторною брамою, розставити ноги, випростати руки, щоб могли переконливо обмацати - і тоді йому ногавиці зсунулись до колін. Він зашарівся і ждав вибуху сміху присутніх, але тут була тиша, у цьому просторі кожний був зосереджений на собі: тільки не надати ніякого доводу відкинути від мети дістатися на палубу *Бенінга*. Всі покійно зносять цю зневажаючу процедуру, мов вівці у кошарі, котрі йдуть під руки вівчаря доїтися, щоб після цього їм було дозволено вийти на пасовище. Юрко помітив, що ця процедура заглушила всім учасникам їхню індивідуальність, риси характеру; всю свою поведінку підпорядковували єдиному - перейти через контроль. Ніхто нічого не протестував, радніше терпів.

Хоч у Юрка переважило здійснення мрій, але на борту літака він терпів. Як на злість, йому випало місце для сидіння якраз зараз же за правим крилом. Він майже не відводив очі від цього крила. Слідкував за роботою автопілота, як точними рухами заслінок утримує курс польоту; під час турбуленції, коли цілий літак потрясався, тоді він був змушений відкривати очі від крила, йому здавалось, що крило тут-тут розломиться, тому що воно так розхиталось, мов крила сполоханого птаха.

Тоді Юрко краще слідкував за своїми супутниками, сортував за їхніми мотивами подорожування: бізнесмен, студенти, за працею, турист, в гості... Мусульманського хлопця вже втихомирили стюардеси. Приходило йому у голову, що той хлопець з молодією закутаною мамою та ще дальшими двома жінками є запорукою, що на палубі нема самогубців-терористів. Були це асоціації з терактом на «нью-йоркські близнята».

Турбуленції пройшли. В цей момент він дуже цінував діло людських рук, тут була теорія на практиці. Відтворював в пам'яті формули підрахунку сили підйому на крила літака. Усвідомлював, що його життя в руках знань, зібраних наукою, аби лиш на одній заслінці крила він не помітив темну стрічку, мовби витікаючого мастила. Ні за світ не може встановити, чи ця риска там була від початку або появилася аж пізніше. Прокинув його страх. Головою мчали різні кінематографічні сцени катастрофічних льотних аварій, падіння літаків, вибухи, декомпресії. Було б глупством втратити свій слід у хвилях Атлантики з-за цікавості - як ті на «Титанику».

Замовляє «*Бехеровку*». Перемикає на позитивне мислення. Невдовзі піднімає руку, симпатична стюардеса з терен-очима, з усмішкою, повною розуміння, приносить йому другу чарку «*Бехеровки*». На землі можна було б сказати, що його дух піднімався до висот стратосфери, але усвідомлює собі, що він дійсно на межі стратосфери. Щоб підкріпити позитивне мислення, Юрко радніше слідкує за суверенною поведінкою стюардес. Та, що піклується про його порядок, зверху ззаду має відпороту облямівку сукні. Його пориває сказати їй про це. Відкидає таку думку - адже ніхто не може закидати йому, що він дивиться на її литки. Замовляє дальшу «*Бехеровку*»... - і віддає певну волю фантазу-

ванню про цю хмарову пушисту перину для ангелів, яку бачить через віконце, майже в стратосфері.

У зоні прильоту він зазнав своє. Самко прийшов по нього десь через дві години. Так само це було й у випадку його дружини. Самко, ймовірно, прагнув погратися безвихідним становищем відвідувачів Америки. Самків мобільний телефон був глухий.

Із залу прильоту Юркові пасажири швидко зникали, ті, які дожидали їх, з радістю відводили до таксі, до своїх машин. Юрко почав насичуватися почуттям самотності. Дивно, стільки людей - а чоловік покинутий, втрачений. Якраз ця суміш очей була дивна. Йому не вдалося досягти того, щоб його очі зустрілися з іншими очима - синіми, карими, жіночими, чоловічими - всі збочували десь мимо - в пустоту.

Тріск! Юркові зупинився подих. Обернувся. Дивиться прямо в променисті Самкові очі. Міцні обійми, спритно з чемоданами в авто, щоб не платити паркінг, і Самко набирає курс в напрямі на Нью-Джерзі. Із-за заторів об'їжджаємо Нью-Йорк. Мангеттен височить по лівім боці, як лего. Чотири-п'ять дорожніх смуг в Нью-Джерзі, чотири-п'ять смуг в протилежному напрямі. Здавалося, мовби автомобілі були зв'язані пружинами, віддалялися від себе, щоб за мить знову скупчувалися, і метр за метром черепашим кроком сунулися..., це був американський затор - *трафік*. Самко його дражнив:

— Вуйку, дорога, як у Свидник, ні?

Він йому ущипливо: - Так, точно так, Самку, повз автостради стільки пластмасових мішків та пляшок, як повз дороги у Свидник.

А щоб не було Самкові замало, то ще додав: - Може, цих пластмасів тут стільки, бо чи вас зі Словаччини тут не забагато..?

Самко тільки жартома зауважив: - Ей, вуйку, у вас ще хороше спостереження..!

Нарешті, через плутанину перехресть, вулиць, облямованими домами без площів, біля входів впадали в очі безліч халтурних чачків, з першого погляду було бачити, що ці доми з легких будівельних матеріалів, майже всі на один копил. Дібралися до Самкового білдингу - суміжних одноквартирних будинків у сліпій вулиці. Тут впадали в очі навколишня зелень, декоративні кущі, покошені килими острівців трави між тротуаром та вулицею, навпроти Самкового білдингу, між деревами тенісний майданчик. Юрко питається Самка, чому він порожній. Його відповідь, що, крім нього і його братів та приятелів, яких він запросив, ще ніхто з навколишніх домів там ніхто не грав. За суміжними одноквартирними будинками, так, якби на задвірках, простягаються розлогі покошені луки, мовби штучної трави, стриженої їжаком, облямовані лісозахисною смугою. Постукав по зовнішнім облицюванню будівлі.

— Вуйку, же вам тут подобається?

Самко так дождаувався прихильної відповіді, що Юрко в жодному разі не міг би сказати - ні.

— Обожною. Випадково, трава не просочена желе, що вона анітрохи не потоптана? - питається, дивлячись на той одноколірний килим.

— Хто б тут витоптав, коли ми сюди приходимо тільки виспатися. На цій нашій вулиці не знаємось, скоріше всього, ми знаємо, до котрого білдингу належить котре авто. Але й так вам тут, вуйку, подобається, га?

Самкові настійливі питання іншої відповіді не чекали. Так і не вдалося відмовитися від тенісного матчу у той задушливий підвечір. Юркові закрутилася голова від останніх подій. Зрозуміло, матч програв. Радісному Самкові помножилась його природжена щирість - і наливав «Хеннесі» у стилі східнословачької натури.

Через годину вже прямують Самковим авто до найстаршого племінника Бранка. Зморений цілоденною тортурою, поясом часу, незвичайною вогкістю, Юрко не здібний орієнтуватися, вуличні світла, світла будинків зливаються у світлових хвостах миготіння машин.

Бранко та його дружина за шанобливістю шанують нас за слов'янським звичаєм - хлібом та сіллю, потім вином, потім довжелезні дебати майже до ранку. Для Бранка є неймовірним, що його вуйко, колишній член компартії, сидить собі в Америці на його терасі. Юрко дякує їм, племінникам, за таку можливість. Бранко забороняє йому дякувати, адже це їхній моральний обов'язок у відношенні до рідні. Він дуже розчарований, що схід Словаччини так швидко обезлюднюється.

— Легка поміч, треба повернутися, - дразнить розмову Юрко.

У Бранка аргументи, що у нього добра робота водія лімузини. Це - вищої категорії таксі, уже не везе людей з вулиці, але на замовлення деяких фірм та заможних осіб. І він починав бізнес з привезення словацького харчового товару, який продають в польських магазинах.

— ... а головна причина, що ми тут, - діти, вони повинні закінчити школи.

Юрко дотепом додає:

— Після цього прибудуть діти їхніх дітей, - і треба помагати.

Бранко сміється і не виключає всього цього.

Юрко продовжує:

— Мені приходить на думку розмова в телевізії з священиком від Требішова, який перебуває на службі в США серед своїх земляків. Він під кінець розмови розповів: я своїм вірникам служу при зроді, протягом життя і спроваджую їх на послідньому земному житті, я їх добре знаю, вони постійно з роками готуються до Краю, а коли надходить, тоді вже проклинають Америку: навіщо мені було сюди мандрувати у цю кляту Америку! Чи і вдома не живуть люди..?

Юрко жде на Бранкову реакцію на його алегоричну пригоду. Бранко нейтрально похилив голову і напився вина. Від відповіді визволив його веселий тенеджерський натовп, який привела Бранкова донька Дарка біля третьої ранку на *парти* з нагоди закінчення середньої школи. І так вони були змушені звільнити їм терасу-бесідку. Ще до того, всі Даркині однокласники - білі, чорні, жовті - пообнімали її вуйка з Європи.

До другого американського дня Юрко прокинувся, коли на обличчі відчув слизьке облизування. То Вушко, їхній домашній міні-песик - до двох долонь. Тихенько, щоб не розбудити домашніх, відсуває на кухні двері на терасу, визначає, що є на сонячній східній стороні. Гарячий, але вогкий воздух від моря його душить. Всмоктує затяжкий аромат зігрітих дошок терасової підлоги, розпечених пластмасових стільців, напружило його нутро, не виходить нічого іншого, як вивергти всі нутрощі, відчиняє хвіртку на кінці бесідки-тераси, як вдома на задвірки, де, як і біля Самка, розкинулася розложиста лука. Напружило його даремно, бо хоч би трішки позбавився важкого американського аромату. Всі аромати були нестерпні: мився у ванній зі затаєним подихом, аромат у авто, запах мінеральної води чинили неймовірні муки. Всі аромати злилися в один тяжкий аромат, яким була просякнута вся Америка. Свої проблеми він намагався приховати, щоб домашні не приписували собі причину його страждань.

Бранко на сьогоднішній вечір запланував відвідини казино в Атлантик-Сити. Вже скоріше племінники у Краю сповіщали, що там є така рестика, що людина за п'ять доларів може набивати рот аж до розпертя, особливими стравами - від начала світу. «До біса! Мій шлунок!» - скавучав Юрко.

Сонце пече безжалісно, росте духота, до всього примикає гук літаків, які роються над нью-варським аеродромом. Бранко везе Юрка авто у сусіднє місто, де йому треба зі

складу видати товар польському склепареві, потім відвезти деякий товар до польського магазину, в якому можна придбати ті ж самі товари, як і на кроснянському базарі. Польські емігранти заради бізнесу, заради польського духу продавця не відмовляться польськості, хоч би їх поселили й на іншій планеті у космосі. Буквально, вони поводяться за наказом свого папи: «Будь поляком, де б ти не був в якомусь закутку світу!» Суміш ароматів польських ковбас, сала, аромат салатів витиснув його на тротуар. Дихає ротом, щоб нюх був вимкнений, бо шлунок балансує на хиткому положенні. Усунувши свої труднощі, прислухувався до розмови трьох мужчин, що сьорбали кофе. Сиділи вони за пластмасовим столиком, на пластмасових стільцях, зараз же при дверях магазину. Ще не почувши їхньої розмови, вони своїми рухами, мімікою пригадували йому щось знайоме. Над усе в очі впадало їхнє вбрання. Крім них, в той суботній ранок не було бачити нікого, вбраного в комбінезоні. Ясна річ, чому такі почуття: «Кедь dokonчимо тоту роботу, босс казал, же пуйдземе на тен нові *zawz* до...», - заговорив той найстарший.

– Земляки, - підтвердив Юркові його спостереження Бранко, що виходив з магазину. - Вони працюють у польській фірмі. Поляк їм наймає квартиру, і сам бачиш, що купують у польським магазині, майже все купують у поляків.

Що відчувають ці земляки, - розмірковував Юрко. - Америка наповнила їхні мрії? Чи у них таке саме почуття свого стану, як було й у нього під час заробітчанства під час канікул в Чехії. Тодішню свою ситуацію легко подолав, бо знав, що через місяць знов буде вдома, і все легенько перетерпів. Але сумно було дивитись на цих мужчин, котрим доля наділила перебувати на заробітках мимо своєї домівки - майже цілий свій плідний вік. Вдома нескорима дружина, умебльована квартира, а для них - гуртожиток та щоденне готування сніданку та вечері у спільній кухні - а літа летять у безвороття, сімейні пута попускаються, мовби парадентозні зуби. Тут Америка, а не Європа! Навіщо турбуватися. Може, такі вирішують свою безвихідь. Якраз цим найкращим способом для них, - картає себе Юрко. Це, напевно, від мого сполоханого шлунку.

– Через хвилину ми на меті, - оповіщає Бранко.

– Я не помітив, коли ми переїхали в інше місто, - дивувався Юрко.

– Тут в цій частині Нью-Джерзі перехід з міста у місто - розпливчастий, тільки таблиці намічають початок та кінець, - пояснював йому Бранко.

– Ти кажеш про міста, а мені скоріше Нью-Джерзі нагадує одне велике село, - висловив своє перше спостереження цього дня.

– До певної міри, ти правий. Тут є житлові зони, промислові зони, пункти закупівлі. Там, де я проживаю, крім квартирних будинків та басейну, нема жодної крамниці, корчми, ресторану, нема кіоску з цигарками, газетами, нема осередку культури, за всім цим ми повинні сідати в авто.

– Ага, це тому кажуть, що Америка - на колесах. Адже ви змушені провести повсякденно багацько годин в авто.

Юрко виходить з авто, духота приголомшила його, напружила. Бранко каже:

– Тільки витримай, поїдемо на пиво у Го-Го бар.

Знов у авто, аромат шкіряних місць для сидіння, аромат кліматизації, після звільнення тиску у його шлунку вже міг як-так витримати.

– Ще поки підемо на пиво, мені потрібно купити алкоголь в спеціальному магазині, у звичайних крамницях тут не продають жодного алкоголю, - сповістив Бранко. Він до цього магазину входив, як убивця в царство небесне. Бранко йому спонукував таку пляшку або інакшу, пропонував, що те або те яство і питво, - а Юркові здавалось, що у пляшках - важкий свинець.

Го-Го бар ззовні виглядав, наче менша котельня, але всередині напівтемрява та репро- музика привітно погладили мою розім'яту душечку. Сидіння у барі було біля при-

лавка форми атлетичного перегону. Середину перегону виповняв стіл з блискучими жердинами. Коли сідали до прилавка, було десь так коло десятої до обіду, і по сходах виходила на стіл майже оголена «танцюристка», *танґачах* та ліфчику. Бранко замовив якусь американську марку пива, і зараз попереджав, що це не буде таке пиво, як вдома. Крім них, ще на протилежній стороні перегону сидів біля маленької пляшечки пива такий п'ятдесятник і на їхній стороні самотньо сиділо ще двоє сорокарічних. Пиво, як попереджав Бранко, - без піни, такої якості, як сказав чеський політик: було б добрим для полоскання зубних протез. «Танцюристка» зробила декілька звабливих протяжних рухів, обкрутилася об одну, потім об другу жердину, між тим Юрко помітив, що далша «танцюристка» плавним, легким поступом кішки в ритмі музики наближається до п'ятдесятника з другої сторони прилавка. Стала перед нього, піднявши руки над головою, хвилеподібним рухом звернула увагу на себе, обернулася кругом, ліктями обперлася об танцювальний стіл, вигнула спину тятивою, і вивченим способом забриніла задом. Юркові той зад, що весь час коливався, нагадував розсердженого індика або, як декому мимовільно затрясється лице, коли надкусить дике яблуко. Цнотливо випрямила фігуру, знов кругом обернулася до гостя, обперла перси на прилавок, в розтягнутий ліфчик хлоп'яга всунув одного долара з копійці на прилавок. Друга «танцюристка» уже сходила зі столу збирати «надбання».

— Один раз дозволимо і собі обвіяти лице, може, вуйку Толику, тобі допоможе, - сміявся Бранко.

В отії «танцюристці», яка їм показала зад за Бранків долар, Юрко помітив, що під *мейкапом* приховується відцвіла краса, і той зад був так пружистий, як пружини старого, злежаного дивана. З її лица не сипався жоден секс-апел, було помітна нудьгуватість. Бранко йому замовив пиво іншої марки. Юрко констатував, що і ця бурда діє на його шлунок цілюще, як «медичне пиво». З подивом він дивився, як ці Аміки біля одного пива в той дообідній час здібні, за це потрясання задом, може, і десять разів всувати у ліфчик долара, курити і притім глядіти апатично, мовби їм у житті вистачало сидіти там в цьому барі. У нас такий гість, певно, не всував би долари у ліфчик тільки так, щоб він не сягнув на перси або не плеснув по вистромленому заді.

Бранко посунув долара перед Юрка. Розгублено усміхаюся. Він хотів би.., але розім'ятий шлунок йому не радить. Іноді жіночі задниці йому піднімають нутрощі, але тоді вони були для нього зайвими. «Танцюристки» змінилися. Було їх треба відбивати, мов мух.

Бранко взяв Юрка з Го-Го бару до вуйка своєї дружини, Гавайка, щоб замовити розкладні крісла на *парти*. Аромат авта вже не був для нього таким агресивним. Він вже жвавніше слідкував за околицею. На тротуарах перед низькими *білдинґами* де-не-де було бачити нудьгуючих негрів та масивних негритянок з сумками для покупок. Повз його уваги не промайнуло те, що американські товстуни нагадують гамбургери, що рухаються. Словацькі, скоріше всього, нагадують пивні бочки. Може, це діє так, як твердять, що після довгих років співжиття чоловік з дружиною починають бути схожими на себе. В природі буває, що організми пристосовуються до життєвих умов. Плутаниною перехресть вони добрались до населеного пункту малих дерев'яних домиків, що нагадували шкатулки.

— Це *арея* домів для воєнних ветеранів, - пояснював Бранко.

В Гавайковім домику їх вітав сорокап'ятирічний Василь - земляк від Требішова, котрий якраз чистив моркву та петрушку для курячого бульйону в маленькій запашній кухні. Вуйко Гавайко знайшов собі Василя у православній церкві. Василь задоволений своєю роботою опікуна, хоч Юркові здавалось, що він міг би скоріше всього бути за професією будівельним робітником або водієм вантажного автомобіля. Вуйко Гавайко си-

дів у кріслі-гойдалці в маленькому салоніку біля кухні. Бранко Юркові пояснював, що вуйко за духом русин, хоч він роджений американець. Зі стіни звисів грамоту ветерана Другої світової війни, де і зазнав поранення. Нині вуйко страждає склерозом мультіплекс. Він - втілена добряга. Довгі роки був церковним куратором православної церкви. Влаштовував збір долариків, організував готування вареників, які після літургії варили в церковному клубі і спонукали вірникам. І так вареники здобували фінанси для церкви, які Гавайко транспарентно пред'являв як складову частину прибутків.

Бранко знайомив його з Юрком і сказав, що вони після обіду їдуть в казино в Атлантик-Сити.

— І ми так само їдемо туди, - озвався з кухні Василь.

Вуйко все і все намагався щось сказати - але нічого з цього не виходило. Юрко подав руку Гавайкові на привіт. Його здивувало, що в його руці зашаруділа банкнота, як він утаємничено дістав її і поклав у кишеню. Згодом на дворі він бачив, що це десять доларів. Фу-га, - дивне відчуття...

— Я, Юлія, - знайомилася з Юрком Гавайкова дружина - дрібненька жінка з лівою рукою фіксованою ортезою, прив'язаною до шиї... Вона виринула із-за стосів шкатулок, пакунків, якими були заповнені сходи на мансард. Так само сходи до сутеренної кімнати - самий мотлох, яка спершу служила клубом Гавайкових приятелів - ветеранів, тепер справляла враження комісійного складу. Неборак - величезний стіл для засідань клубу ветеранів - згинався під купою черевиків, чоботів, одягу... Бранко зосередив Юркову увагу на цей вернісаж:

— Глянь, тут ще дитячий поїздок їхнього сина, якому вже минуло шістдесят; а там, поглянь на ту стару вітрину, - лише словацький чи чеський кришталь, який рідня ледве купила як недоступний товар, щоб наслідники одержали з Америки якийсь доларик. Тут цим кришталем ніхто ніколи не користувався, ніхто ним не пишався; крім домашніх, ніхто його не бачив. А тут кришталь - ще запакований. Тут лисячі коміри для Юлії. Ніколи їх не носила. Але треба сказати, що Гавайкові були за дарунки дуже щедрі, тому і земляки їх дуже радо обдаровували ними... Там ці розкладки візьмім! Це були крісла для ветеранів. Замість ветеранів будеш сидіти на них ти.

Юрка здивувало це зізнання. Де тут була пошана? Виходить, що була. Тільки вона літала і мовби не мала де приземлитися; вона втомилася з цього літання через Атлантик - розплинулася.

Атлантик-Сити Юркові показався в променях заходячого сонця, повний блиску. Вони приїжджали до нього Бранковим авто. За кермом сиділа Бранкова дружина Ліда. «Відомо з тваринного світу, що блиск приваблює сороки. Така сорока із-за блиску стає злодійкою. Блиск має споконвічну владу над людьми. Там, де є блиск, - багатство. І чому б не вхопити хоч би крихітку цього багатства?..», - роздумує Юрко.

Бранко пояснює: - Атлантик-Сити є східною гранню, східною протилежною західній грані Лас-Вегас для створення рівноваги в сфері наливання, а з другого боку, висмокування доларів. Як би міг такий Гавайко зі своїм склерозом мультіплекс та ветеранською пенсією вишикуватися в Лас-Вегас?! Бачиш, що готель - то казино. Ані для іншого тут готелі непотрібні, тільки для гравців. А ще тут повз пляжу на березі океану побудований мол, де гравці можуть провітрити голови. А коли вони видушені, як цитрина, коли душа впала аж в підземелля, коли стіни шлунку склеюються, як мікротенний мішок, а коли ще вони вмili зберегти непорушний запас п'ять доларів, то врятовані. П'ять доларів - це квиток у рестик, це записка, що не вмиш від голоду. За тих п'ять доларів ти можеш наїдатися до нестями стравами з цілого світу, різними ласощами, фруктами, тільки не можеш вийти назовні, потім треба дальших п'ять долців.

Бранко з Лідою вибрали *Трампл'с Тадж Махал* - імітація відомої скарбниці орієнту з

дивовижним фонтаном при вступі. *Тадж Махал* тому, бо до нього збирався кинути якір Гавайко.

— Він може бути тільки на початку перших рядів гральних автоматів, тому що йому там найкраще добратися коляскою для інваліда, - пояснював Бранко і там нас провадив.

Справді, незадовго вони його знайшли між рядами блимаючих автоматів, з яких лунали оптимістичні тони.

— Поки не програє триста доларів - це його такса - ми звідсіля не відійдемо, - зітхнув Василь.

Юрко з подивом глядів, яким способом грає Гавайко: з найближчим автоматом, так як пуповиною, був пов'язаний пластмасовою пружиною, на кінці якої був кредитний квиток, встромлений в автомат. Сусідній автомат йому «накормив» Василь, і вуйко ним керував за допомоги ковінки. Бранко перервав Юрків подив, взяв його осторонь:

— Гавайко - це шувікс... Там дивись!...

Юрко витріщив очі. На колясці, подібній до Гавайкової, сидів ще старший «скрип» від Гавайка, і ззаду коляски була поміщена киснева бомба, з якої шлангові виводи були приведені до його ніздрів. Із бомби струмів животворний кисень, і так само, як і в Гавайковім випадку, він через кредитку на пластмасовій пружині живив автомат. Старик ледве дихав, а автомат по-фіглярськи видобував веселі тони та щасливо блимав...

Тут були цілі оркестри автоматів, веселість тонів котрих була залежна від їхніх годувальників, які, здавалось, зазнають стан, що дорівнював оргазму. Незадовго Юркові була дана можливість це переконати. Бранко з Василем йому відкрили таємницю, як стати мільйонером. Тільки-но Юрко всунув у автомат банкнот ціною одного долара, негайно появився кельнер.

— Що вип'ємо? - питається Бранко. - Сміло, це буде даром, коли граєш.

До кельнера: - Три *текіли*.

Бранко в ролі знавця тутешніх обставин пояснив йому, що коли не буде їм щастити на цих автоматах, то пересунуться до дальшого сектора, а кельнер знов прибуде. Вип'єш - легше віддаєш долара.

Юрко ще не бачив стільки стариків, старух, фізично гандикапованих азартних гравців разом. Що їх сюди привело? Вдома таку кількість пенсіонерів міг би зустрінути десь в церковних храмах або під час прощі.

— А тітка Мар'я деколи заходить у казино? - Юрко питався вже в машині, коли переїжджали у дальші казино.

— Де там, дарма, що вона тут майже ціле життя, вона не відмовилася від свого первісного наміру, що вона сюди прибула заробити долари, - відповідав Бранко, - крім цього, ще раз протягом життя вирішила відвідати Кухтівці, ще ніде не була, вона живе духом епохи свого приїзду в Америку. Більшість часу проведе з Марією Кавалцевою обговорюванням новин з *Краю*. Хоч вона заробила, одержує пенсію, але постійно затискує долари на старість - а старість вже тут. Коли вже людина заощадить фінанси, то хай на старість ними користується.

— Це твоя життєва філософія? - Юрко питається Бранка.

— Ясно, так чинить переважна більшість американців, та найкращим прикладом є япончики. Вони лозять з фотоапаратами по цілому світі...

— Цебто, погоджуєшся з цими новими життєвими етапами, як вивчання - це підготовка до здобуття фінансів; потім здобування фінансів, та останній етап: використання фінансів?

Підтвердив, що визнає це.

Не пасує суперечити з домашніми, але Юрка свербіло опонувати:

– Мені п'ятих десяток пішов, тому у мене який-такий досвід, що вартості з віком міняються, певно, на причині - зміни організму. Я за те, щоб ці етапи здійснювалися протягом цілого життя людини. Що мене інтересувало бачити, пережити у молодості, з роками втрачаю до цього інтерес.

– Твоя правда, Юрку, - Ліда висловила згоду з ним.

Юркові здавалось, що це сказала із-за ввічливості.

– Важко виступити з черги, коли світом керує всесвітня глобалізація, - поскаржився Бранко.

– Маєш рацію, - підтвердив Юрко йому, - але гірше, коли людина цього не усвідомлює, коли у неї вже цілком *вимитий* мозок.

Дальше Юрко стиснув зуби - і залишок дороги більше на цю тему «не мудрував».

Бранкова бесідка заповнилася Гавайковими стільцями-розкладами, на яких уже ветерани не будуть ніколи сидіти, прибули дальші столи для гостей. З блискучих сковорідок горіли спиртові пальники, зігріваючи страви, замовені Бранком у польському ресторані. *Парти* відбувалася з нагоди Юркових відвідин. Запрошені були Юркові знайомі земляки, колишні однокласники, далекі родичі, всі вони були післялистопадові (1989) емігранти. Юркові *стала душа на міру* (так би сказала його мама), коли після вітання та заздоровниць з пластикових келихів, нарешті, їв пластиковою вилкою з пластикової тарілки. Американські земляки з наповненими вустами цікавилися, що нового у Краю, Свиднику? Коли Юрко почав подавати свої інформації, то йому не дали можливості розповісти до кінця, вони самі розговорилися про речі, про які питалися, доповняли новими інформаціями, про які Юрко не мав й гадки. Цікавилися про політичну ситуацію, а самі знали про політиків, що Юрко почував себе позавчорашньою газетою.

Юрко відчув, що їх найбільше цікавлять негативні справи батьківщини. Про позитивні, деякі з яких вони знайшли, пройшли поверхово, тільки якимось гмиканням, натяком, притакуванням. Якби мали перевагу позитиви *Краю*, у них було б почуття безпідставності, побуту в Америці. Йому ставало навіть смішно, як між ними функціонувала кастовість за погодинною оплатою праці, хто має чи не має *іншуранс* - страхування на випадок хвороби. Юрко їм не хотів отруювати їхню радість. Їхні дні присвячені долару. Що вони наплювали на частину своїх мрій, свою освіту, їх не болить, тому що видіння долара це заглушує. Все у всіх (і в племінників) розраховане на долари та хвилини.

Вже у недільній вечір Юрко опинився в Нью-Йорку на 30-й *стріт*, між п'ятою та четвертою авеню, поблизу *Емпайр Стейт Білдінг* в маленькому помешканні середнього племінника, холостяка Кая. Не раз, дивлячись на *Гуглі* сателітну карту, він у своїй голові вимірював, чи падаючий *Кинг-Конг* з *Емпайр* міг би роздавити Кайову квартиру. Проїжджаючи попід *Гудсон рівер* тунелем *Лінкольн*, Кайо дотепно намагався Юркові нагнітати клавстрофобічний стан:

– Вуйку, ти вмієш уваяти собі ту кількість води над нашими головами?

– Вмію плавати.

– Ти оптиміст! Подобаєшся мені, вуйку.

Правда, Кайове нагнітання не залишилося без відгуку. Розбудив його дрімаючий страх. Якраз Юрів страх почав демонструвати американський катастрофічний фільм, дія якого відбувається якраз в цьому тунелі, коли під час гангстерської погоні дійде до аварії, після цього могутня експлозія, ув'язнення пасажирів у цьому пеклі - і поступове zalивання тунелю... Юрко цей фільм не бачив до кінця, як й решту інших катастрофічних фільмів, де події відбувалися на конкретних, всьому світу відомих місцях. Філософія була така, щоб людина волочила свій страх, як свій тінь. Під кінець фільму американський герой врятував торзо кимось обраних.

Кайова квартира: вліво одна кімнатка, ванна з туалетом, кухонний куток зараз з вхо-

ду, двері в затемнений спальний куток, де була поміщена Кайова постіль та над постіллю, Кайовими руками було зготовлене якесь ліжко, яке він наймав. Цілий той спальний куток Юркові нагадував полиці шафи, де можна скласти втомлені тіла. Якраз тоді ліжко, за Кайовими словами, займала якась ошаліла чешка. Юркові вдалось її побачити десь на третій день. Кайо був «дівчиною на все» у фірмі власника декількох *біндингів* в Нью-Йорку. І той, в якому була Кайова квартира, був цього єврейського власника. Ця його позиція у фірмі відбивалася й на його поведінці, він легко скористався цим досвідом із фірми, без проблем використав Юркову присутність для дрібних послуг. Тільки-но винесли на другий поверх Юркову валізу (старий чотириповерховий *біндинг* без *ліфту*, така стара *калаповня*), Кайо послав Юрка зробити двірницьку роботу, яку він занедбав протягом вікенду. Зараз же ввечері Юрко повиносив на край тротуару в пластикових міхах відходи мешканців блоку. Рано вранці треба було проконтролювати, бо бездомні протягом ночі часто розріжуть міхи, шукаючи передусім бляшанки від пива та *кока-коли*. Для Юрка це не було проблемою. Був радий, що хоч таким способом може виявити вдячність.

У квартирі для Юрка місця для сну не було. Тому щовечора брав у руки сумку з надувним матрацом та електричною помпою і прямував через рівну стріху, на яку не раз дивився на сателітній карті, до сусіднього входу у порожню квартиру, яка очікувала нового наймача. Тоді вона ждала Юрка. Юрко, переходячи, постояв на стрісі, заслухувався у невтихаючий гомін Нью-Йорка. Знав, що людський слух дозволяє розрізняти поодинокі звуки, які сліднують по собі, через одну десяту секунди, але на мангеттенській стрісі йому не пощастило цього розрізнити, все зливалось в одне гудіння, не змінюючи ні галасу, ні фреквенції. Дивлячись угору на світловий смог, невтихаюче гудіння та пусту квартиру, яка його чекала, у нього виникало почуття самотності всупереч тому, що навкруги панувала людські джунглі, де люди натиснуті сардинами.

Такі самі почуття супроводили його і протягом дальших нью-йоркських днів. Пуста квартира ще більше примножувала таке почуття ... аж одної ночі прокинувся на теплі обійми. Фу-га, то осідлала його ця ошаліла чешка. До почуттів самотності приєдналися почуття провини, докору. Вранці Юрко сам був змушений все скасувати, бо Кайо приводив бажаючих наймати цю квартиру. Але він віддаляв вибілити цю квартиру, щоб там міг ночувати Юрко.

Протягом робочих днів Юрко зловив *Мангеттен*ом зі сходу на захід та з півдня на північ. Аж заболів його викручений карк. Подорожуючи метром, здавалось, що проходить світовими континентами: чергувалися всі раси. І тут в Нью-Йорку його не минуло витягування реміння з ногавиць під час відвідин відомих будівель, таких як *Емпайр Стейт Біндинг*, *Метрополітен-музей*, під час вступу на пасажирський пароплав, що перевозить туристів до статуї Свободи, та рівночасно й на острів *Елліс Айленд*. Що спостеріг уже в аеропорті, те він помічав і в вулицях Нью-Йорка: очі зустрічних втікають в якусь порожнечу, хавкають на цілі ворота, бо не кладуть руку до розкритого рота. Може, це прояв почуття свободи? Може, байдужість до навколишнього світу? Юркові хочеться закричати: адже я не звір! Людині не радно глядіти в очі звірові, коли з ним зустрінеться десь на самоті, але тут?!

...аж, аж, Юрко на своє надмірне зацікавлення міг поплатитися, коли його очі зустрілися з очима афроамериканця. Було це на 29-ій *стріт*. Там вони звикли щоденно висиджувати, щось попивали з пляшки, запакованої у паперовий мішок, або тільки так швендрили по тротуарі поміж покладеними чемоданами. Афроамериканцеві з очей вилетіла злісна іскра. Був порушений його спокій. Піднявся - і гнався за ним, мов кулеметом вистрілюючи лайки. Юрка охопив жах. З тротуару вскочив до одного з ряду магазинів. Аж всередині під впливом суміші запаморочливих ароматів та притишеної

приємної музики опав з нього страх. В дусу подякував цьому блазневі, бо тут знайшов парфум марки *Гуччі* за таку ціну, за яку наказали йому купити донька та дружина.

Племінники намагалися показати своєму вуйкові щонайбільше, щоб йому залишилися враження на ціле життя, щоб вдома у *Краю* міг про них говорити тільки в суперлативах. Уже о шостій ранку всі четверо вирушили на велосипедах. Спершу вони попрямували у *Централ Парк*. Напівпустий парк вони поперетинали через декілька хвилин - відвідали різні закутини, озерцята, фонтани, навпроти *стріт*, де проживав Джон Леннон, зупинилися біля меморіального місця *Еміджейн*, на якому уже в цю ранкову пору були свіжі квіти. Потім вони подалися через *Бродвей*. Юрко ніколи не подумав би, що він опиниться якраз на велосипеді на *Таймс-Сквер* в переливі різноколірної реклами, в оточені таксі жовтого кольору, що там побачить напівголого ковбоя, що грає на гітарі, якого колись бачив тут на *Таймс-Сквер* в телевізорі.

Вечерю запланували в індійському ресторані, щоб він зазнав чогось екзотичного, небуденного. Зараз же біля дверей таку атмосферу ресторану надавали двоє індійців з височезними тюрбанами та казково довгими бородами, бринькаючи ніжні екзотичні тони на інструментах, подібних до бенджо. Цю вечірку наготував наймолодший Самко. Посеред вечери офіціант-індієць з тюрбаном на голові приніс імітацію торта з феєрверком, і поклав перед Юрка з поздоровленням: *Геппи брздей ду ю...* До всього приєдналися всі біля столу, гості заповненого ресторану та ті бородаті забринькали *Геппи брздей...* Юрко прийняв цю гру, яку інсценував Самко.

– Вуйку, якби це було у Свиднику, то ви були б змушені заплатити всім.

– То я можу і тут, хоч би нам тут біля столу.

– Ви нічого не будете платити, ми хочемо, щоб вам затямилась Америка... А той офіціант схожий на свидницького цигана Ернеста Галушку, ні? - жартував Самко.

Лише під кінець Юркового візиту Кайо запланував йому відвідини статуї Свободи та острова *Елліс-Айленд*. Статуя справила на нього враження своєю могутністю, очарував його погляд з цього малого острівця на грандіозний Мангеттен. Промені Сонця відбивались від хмарочосів. Всіх приманювали своїм сяйвом. Юркові очі обожнювали людський розум, спритність, відвагу, він поставив перед собою питання: із-за чого на цьому малому клаптику землі гнатися людині до таких висот! Колосальний людський мурашник, а людина має почуття самотності, як і він тут на пароплаві, що прямує на острів *Елліс-Айленд*, на той клаптик американського континенту, на якому вперше доторкнулася нога переважної більшості емігрантів. Аж тут, в приймальному залі, куди вели перші кроки емігрантів, щоб урядовці поблагословили вступ у країну їхніх мрій, Юрка овіяв дух земляків. Уже вступний коридор вразив його чемоданами, народними одягами та вітринами, заповненими фотографіями. З фотографій гляділи на нього люди майже зі всієї Європи з виразом очікувань, сумніву. Юркові, що дивився з галереї на приймальний зал, здавалось, що з залу на нього німо дивиться цілий натовп емігрантів, жінки з хустинами, чоловіки з капелюхами на головах, з докором, чого він тут і що хоче?! Так, так точно, як тітка Мар'я накинута на племінника Бранка, коли той прибув в Америку: «чого ту лізете, а не тримете шя коров'ячих хвостів, але береє роботу нашим дітьом!...»

У день Юркового відльоту Кайо послав його до *бізменту* - сутерену, принести якийсь старий непотрібний чемодан. Пояснив йому, де у якому кутку його шукати, і що треба обережно сходити по сходах, бо зараз перша низька поламана. Юрко з дивним почуттям з тремтливими руками був змушений відімкнути колодочку на віку вступу в *бізмент*. Нічого дивного для Юрка не було б, якби той вступ не був на самому тротуарі. Після відкриття *бізменту* двобічне віко залишається в перпендикулярній позиції щодо тротуару, і таким чином воно перешкоджає прохожим, але рівночасно запобігає їхньому падінню у *бізмент*. А до того ще проникаюче денне світло є єдиним світловим джерелом для біз-

менту. Зійшовши вниз по залізних сходах, він був змушений почекати, поки йому очі не пристосуються до пільми, щоб знайти той чорний чемодан. Помітивши його, попрямував до нього - і тут, мовби йому хтось прикрив очі, - пільма. Загуркотів метал. Що, заважає-ся? Піднявши очі до вступу - в цю мить усвідомив свою велику помилку. Не послухав Кайя. Не взяв із собою колодочку. Або треба було залишити її замкнутою. Кайю пішов на роботу. Спробував підняти віко. І тут його маєш. Віко не підніме. Марно кричав, стукав кулаком. На залізних сходах забрязкало: брязк, брязк, ймовірно, ключ від колодочки. Певно, через вузьку щілину випустив його якийсь божевільний. Юркові спало на думку, чи то не може бути той афроамериканець, що їм зустрілись очі? Мацаючи, почав відшукувати ключ. У тій густій пільмі - це немов голка у копиці сіна. На сходи через вузьку щілину попадав перериваний пучок променів, які переривали прохожі. Юрка, що усвідомлював свою безвихідну ситуацію, почав охоплювати страх. Але він намагався придушити його своїм попереднім наміром: хотів ти бачити Нью-Йорк? Хотів! Так і це є Нью-Йорк. Він не тягнеться тільки до небес, але, може, і в пекло. Гомін тут такий самий, як і на поверхні - невтихаючий. Різні струси тут відчуються ще виразніше. Хоч як намагається роздумувати реально, хоч до того часу у нього не виявлялися ніякі фобії, але тут з пільми виринає страх. Мацаючи по бетоні під сходами, йому вдалося знайти ключ. Пфу-га - потіха, полегшення. Підіймався по сходах до віка. Лівою рукою на місці, де засувається рукоятка віка, є отвір, через який Юрко висунув ключ, а правою рукою стукав на віко та кричав: *Оупн! Оупн!* - і нічого. Хтось йому вихопив ключ з-поміж пальців. Ждав. Не чув жодних звуків, які б нагадували, що хтось маніпулює з колодочкою.

Страх до цієї підземної пільми «прикликав» химерні істоти, мовби з катастрофічних фільмів: темряву заповнили схудлі емігранти з пароплавів; чоловіки з капелюхами і жінки з хустинами на головах; підстрелений Енді Варгол та Джон Леннон; закривавлені пожежники та жертви з 11 вересня від «близнят»; закривавлені пасажери після вибуху у метро та тунелі імені Лінкольна. Здавалось, що гуде вода ріки *Гудзон*...

Оплески подяки, що лунали над палубою *Бенінга* в аеропорті Дж. Ф. К., пробудили Юрка. Нарешті, приземлилися. П-фу, це був сон. Мовби це було в дійсності. Але яка насправді буде дійсність? Не буде розчарований? Йому сниться постійно. Деколи йому сниться, що йому це сниться. Не раз бувало так, що сні були далеко цікавіші, ніж потім дійсність. Лаяв себе із-за своєї зацікавленості, бо детально переглядав на *Гурлі* карти Нью-Джерзі та Нью-Йорка. І «*Бехеровка*» зробила своє... Про все, що йому снилося, він уже чув від своїх. Властиво, він йде собі це підтвердити. Досить таким роздумам! Все повинно бути геть, адже він в Америці. Вузькі коридори четвертого терміналу Дж. Ф. К. спрямовують пасажирів, мов череду до найважливішого контролю *емірейшн*. Напруга знов пухла. Було б ганьбою повернутися свинячим кроком від «небесної брами». Посильний - регулювальник його спрямував до віконця, де був афроамериканець. Юркові здавалось, що він схожий на того, що його уві сні ганяв по Нью-Йорку. Дурниці. Для нас білих чорні або жовті здаються усі, як один, так діє і навпаки. Юрко пройшов обов'язковим фотографуванням, відбитком правого вказівця, і заїкувато дістав з себе довід та строк свого перебування (два тижні). Чорний урядовець захмурено сказав: *Сорри, ай кеннот лет йю гов. Ю діднт персудейд мі...* Юрко порозумів початок: Мені жаль, але не можу вас пропустити. Ви мене не переконали...

Юрко нерозуміюче оглядається, очима шукає допомоги. Що не виглядає, як турист? Тенісна ракета через плече... Зараз біля нього двоє урядовців в синіх костюмах. З од-

ного виявився усний перекладач. Польською мовою пояснює, що *емігрейшн* здається, що він прибув у Америку з метою працювати, тому він повинен негайно зворотно відлетіти. І провадять його до зони відльоту четвертого терміналу аеропорту Дж. Ф. К. Спантеличеному Юркові гуділо у голові: Неймовірно! Може це бути дійсним у вільній країні?! Чи це не сон?

Віра BOBK

УКРАЇНКА

Сусіди привезли з подорожі довкола світу різноманітні пам'ятки. Найбільше захоплення між численних відвідувачів їхнього помешкання викликає українка в полтавській ноші. Всі цікаво оглядають її пшеничні коси, діти боязко дотикаються її порцелянового лиця й тонкого мережива на лляній сорочці, але їх відганяють, щоб не замурзали українки своїми пальцями, липкими від шоколадового морозива.

Вистачить тільки плеснути в долоні, й уже українка починає співати: вона тупоче своїми ніжками в червоних замшевих чобітках веселу танцювальну пісню, і всі сміються з пискливого голоска, що незвичайно швидко вимовляє незнайомі слова. Але часом пісня прядеться довгою ниткою, тоді господар опускає газету на коліна, господиня зітхає в дзеркало, а голуба пташка саньясу починає стрибати в бамбуковій клітці й шукати дерев з пралісу з бородатими конарами, де домують пругасті рисі.

Назагал сусіди воліють веселі мелодії, й українка стоїть на буфеті, як прикраса. Одначе, коли нема гостей, вистачить накрутити її з лівого боку під жупаном мосяжним ключиком, і зараз вона перетворюється на практичний домашній прилад: метушиться по хаті, замітає, повзає на колінах, натирає долівку воском, миє посуд, пере подвійні простирадла і крохмалить цілі гори дитячих фартушків. Від того, вправді, її атласовий жупан і запаска в ткані квадрати трохи постраждали.

Вечорами українка робить домашні завдання для школи дітям і насилює для пані дому пацьорки в узорі розеток калейдоскопа. Господареві вона обтинає нігті на руках і ногах та підстригає вуса.

Одного дня він посадив її на своє коліно і спитався:

– Що тобі подарувати на день народження?

Українка подумала і несміливо сказала:

– Одну сльозину.

Господар похнюпився. У день свого народження українка дістала торбинку земних горішків.

Але одного разу сталося щось неймовірне: господиня, повернувшись з театру, застала українку перед кліткою саньясу. Клітка була порожня, а українка горіла від високої температури. Два дні опісля вона завинулася в кокон на балконі. Одного ранку, на очах переляканої родини, вийшов з кокона метелик пшеничної барви, наладнав крильця, замерехтів і зник у тіні далекого гаю.

ПІРЦЕ

Читав я на веранді книжку. Якусь стару забуту книжку. Відразу з-поміж листів випало пірце. Таке мале, малесеньке пірце. Не було то пірце з когута, ні з курки, ні з гуски. Ані з голуба. Не було то пірце ані з перини. Такі пірця легко розпізнати... Безперечно, було то пірце з птаха. Таке мале пташине пірце. Не було нітрохи зім'яте. Нібито було обережно вкладене між листи.

Відразу пригадав собі, що колись у дитинстві в мене було таке пірце. Або зовсім йому подібне. Було воно зі зяблика. Гніздо зябликів було на сливці в запущеному сусідовому саду. Сховав я його між поліна на призьбі. Не знаю, чи його взяв вітер або інший птах, або миші, або кіт. Значить, не було то моє пірце з дитинства (у тій книжці). Потім довго я сумував за отим пірцем. Було то гарне пірце!

Обережно я поклав пірце біля книжки і понурився у спомини. Відразу порив вітру підхопив пірце. Я ще побачив його, як летить над сусідовою стріхою. І щезло...

Щезло!

Завтра піду в ліс, що зразу за містом, шукати пірце. Хоч і не буде зі зяблика, але треба мені знайти пірце з якогось малого птаха.

Дуже fajно, коли в тебе є пірце птаха...

Хоч і в забутій книжці.

МАЛЯР

В мою майстерню прийшла якась жінка і каже:

– Знаєте, мій чоловік мисливець. Хочу, щоб ви мені намалювали мисливця, який стоїть у лісі і стріляє на оленя. Добре заплачу. Це буде подарунок.

Кажу їй – мисливців не маюю.

– Як це? Маляр повинен намалювати і мисливця.

– Кажу, мисливців не маюю. Я маюю вітер або щось таке.

– Як можна намалювати вітер?

Неспокійна відійшла. У дверях ще зачув:

– Дивак! Вітер... а мені треба мисливця...

Тяжко, дуже тяжко намалювати вітер. Але не тяжче, як намалювати думку або якусь свою уяву. Тому маюю вітер і уяви. А може, не тільки уяви, але світ, що в моїй уяві.

Дивний той світ!

Знаю, що чорна фарба тяжка, а жовта легка – як сонячний промінь. Відразу відчуваєш у руці, який тяжкий пензель. З жовтою фарбою він легший, але коли малюєш глину або камінь, і пензель тяжкий.

Вчора якийсь школяр (такий малий) мене запитав:

– Вуйку, чому аркуш чорного паперу тяжчий від аркуша білого паперу?

Аби обійти відповідь, запитав я:

– А чому декотра думка тяжча, як інша? Дуже добре, що зустрів того малого школяра.

Завтра почну малювати дві картини нараз.

Назва першої буде – тяжка думка.

Назва другої – легка думка.

ВІЗ

1

Веземося на возі. Всі. Одні везуться на панському, інші на бідному. Але везуться всі. Лише деякі бідолахи, як поети або науковці, йдуть пішки і лише випадково присядуть на віз.

Можна йти і пішником, але віз пішником не піде. Ані рікою. А людство везеться на возах...

Ані дорогу не можна дуже вибирати. (Хоч доріг багато). Куди віз, там і ти. Найліпше везтись на панському возі файного дорогою. Можна їхати і гіршою дорогою, але на таких дорогах нема мостів, є лише броди. А брід небезпечний, на другій стороні може бути крутий берег або якийсь мочар.

Чи йдеш файною або поганою дорогою, постійно натрапиш на митників. Де набралась ота сволота? Куди б не їхав, постійно натрапиш на якогось мерзотника.

Коли хотів би повернутись, щоб обійти митників, не можеш, бо або вузька дорога і віз не обернеш, або вже митник кричить: Чого тікаєш? Мито платити треба!

Веземося на возі незалежно від того, чи дощить або палить сонце. Везешся незалежно від того, чи то день або ніч. Треба лише бути обережним, щоб коні не сполохались і не перекотили віз, або щоб не лопнув обруч на колесах. Віз не можна ані перевантажити, бо коні не потягнуть, або не видержить колесо.

Найгірше, коли везешся на возі темним лісом поганої совісті...

2

Веземося на возі. Знаємо куди?

(А може, не знаємо ані звідкіля...)

3

Які то коні (чи, може, воли?) тягнуть віз. Одні кажуть, що то якісь Пегаси, інші, що то лише такі звичайні коні, а інші кажуть, що оті коні – то доля.

Все одно, чи воно так або так!

Веземося на возі...

ТОЧКА

1

Прийшов на місце, з якого вже не можна повернутись. Точніше, то не місце, то точка, пункт.

В кожного є така точка. Можеш лише оглянутись, але вернутись вже не можеш. Ані об'їздом або якимось викрутасом. То щось таке, як коли вилізеш на гору і хочеш лізти десь вище... Де?

То тоді як? Куди?

Така точка. Таке дивне місце. Нібито тобі хтось украв минуле і майбутнє.

Думаєш, думаєш... Перелетіти? Відлетіти? Не можна. Нема крил. Ані дяки, ані сил...

Нібито все розламалось, щезало. Не відчуваєш, що десь у глибині кільчить насіння.

Кільчить насіння...

Повсюди повно смутку, жалю, розчарувань...

Що робити? Чекати? Кого? Що?

Довго чекати не можна, бо вітер часу може зірвати шапку, а коли шапки нема – порозкуйовджує волосся. (Можна і простудитись...)

2

А все воно таке просте...

Кільчить насіння...

Обережно!
Обережно...

ЧУЖІ ЛЮДИ

1

Прийшов він сюди, в місто, сьогодні зранку. Знав, чому приїхав. А може, і не знав...
Крокує і дивиться.
Дивиться і крокує.
А що?
Навколо самі чужі люди... Та чи в чужому місті можуть бути інакші, ніж чужі люди?
Але чому чужі? Й інакші могли б бути... Але чужі?
Скрізь-наскрізь чужі...
Всі чужі...
Вдома якось інакше... Не чужі...

2

Пішов у друге місто.
І там чужі!
У третьому – те саме.

3

Єдиним їх оправданням є лише те, що для когось вони не чужі.

Андрій ДУРУНДА

Несвідомий Амбал

Хоч минуло вже багато літ і десятиліть, але Іван Амбал досі не може забути тієї історії і при всякій нагоді розповідає її.

Ще були радянські роки, коли в СРСР панувала і всім одноособово керувала комуністична партія – спрямовуюча і всесильна, найславніша і найрозумніша, найсовісніша і най... Принаймні сама так вважала.

Якщо людина хотіла зробити кар'єру – без членства у тій могутній політсилі про це не могло бути й мови. Тому й поступали в неї найчастіше не з-за ідеї, а ради користі.

Прошарку інтелігенції туди потрапити було архіважно. На людей розумової праці дивилися з якоюсь дивною не те що підозрою, але з якоюсь недовірою. Ніби на потенційних зрадників...

Зате простих трудяг у КПРС тягнули чи не силоміць.

...Того дня Іван Амбал, який трудився звичайним їздовим у колгоспі, біля молочно-товарної ферми вивантажував з воза порожні бідони для молока. Чоловік неспішно робив свою звичну роботу, непомітно дослухаючись до розмови голови колгоспу з представником райкому партії, який навідався у господарство.

Райкомівець спостерігав за Іваном і цей худорлявий чоловік чомусь сподобався поважному гостю.

– Хто цей чоловік? – поцікавився він.

– Їздовий Іван Жумеля. Але всі називають його Амбал.

– Чому Амбал? Він же не якийсь здоров'як, не велетень, а скоріше навпаки...

– Саме тому його, ніби в насмішку, так і нарекли.

– Як трудиться?

– Нормально. Справляється. – Голова не знав, до чого ця бесіда.

– На колгоспній Дошці пошани його фото є?

– Нема. Але якщо треба – буде.

– А в партію його б можна? Нам же треба з народних низів...

– Гм-м, чого б ні. Людина він загалом позитивна, правильна...

Все це чуючи, Іван заспішив сховатися від партійно-начальницьких очей і вже сідав на воза, але його окликнув голова:

– Підійди, Іване Васильовичу.

Їздовий слухняно підійшов. Привітався культурно. Поручкалися.

Якусь мить комуністичний діяч районного масштабу зверхньо-вивчально й уважно дивився на прийшлого.

– У капеерес поступити хочеш? – запитав без усяких хитромудрих вступів. Думає, що чоловік захлинеться з великої радості за виявлене йому високе довір'я.

Іван зробив вигляд, ніби це для нього справді нечекана велика новина: рівна, приміром, першому польоту людини в космос – і не менше. Й радісна водночас: мовби йому подарували авто «Волгу»...

І все ж не знав одразу, що відповісти. Не лише йому, а всім було відомо, що партійців ставлять на найтепліші місця. І не тільки в колгоспі, а всюди. Це були люди ніби вищої суспільної касты.

Але йому було добре та затишно і на своєму обшарпаному рипучому возі. І ні на які чини-посади ні в колгоспі, ані в селі не претендував.

Та що і як зараз сказати начальству? Щоб і вовк ситий, і вівці цілі...

– А там платять? – ледь усміхнувшись, чомо спитав. Хоч добре знав, що не платять, а навпаки: ще йому треба б щомісяця робити партвнески. Але чудово грав незнайку. Він це добре вмів.

– Т-та... Т-ти, несвідомий такий, ще хочеш, щоб то-тобі платили? – аж обурився райкомівець. Просто не чекав такого питання. Подібного зухвальства за всі його партійні роки з ним ніколи не було. От дика несвідомість, глупота сільська. Тундра! Тьфу. Що, партія – дійна корова? Але врешті заспокоївся: справді, з ким тут дискутувати? Простакон Іваном? Не та вагова категорія.

– Люди вважають за велику честь знаходитися в рядах великої і славної лєнінської партії, а ти... Е-ех, Іване, політично непідкований Іване... – зі смутком у голосі втрутився в бесіду колгоспний голова, аби підтримати райкомівську особу. «Справді, не мене ж йому захищати, Івана-роботягу», – подумав Амбал, тепло глипнувши на керівника господарства, якого поважав. І не за те, що керівник, а за те, що добра й справедлива людина. Краєм вуха Іван чув, що й сам голова комуністів не дуже любить і навіть конфліктує з партійним секретарем їхнього колгоспу.

– Кажете, що не платять. Ну, тоді нам не по дорозі, – з якимсь глибоким жалем спокійно мовив несвідомий Іван Амбал і впевнено і якимось так гордовито-незалежно попрямував до своїх теж безпартійних трудяг-коней...

ЗБІГНЕВ ВЛОДЗИМЕЖ ФРОНЧЕК

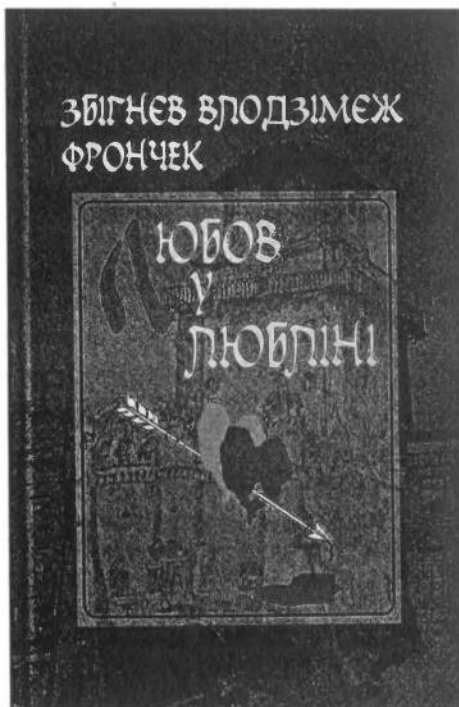
Ще недавно побував на зустрічі з читачами у Піддуклянській бібліотеці у Свиднику, був заворожений атмосферою Свята української культури у тому ж Свиднику, а кілька днів після нашої зустрічі у пакунку з польського Любліна появилася його нова книжка у перекладі на українську мову. Так, ви вгадали, мова йде про польського письменника Збігнева Влодзімежа Фрончека. Йдеться про відомого польського поета, прозаїка, публіциста, головного редактора польського журналу «Люблін. Культура і суспільство». Він автор двадцяти книг, з яких у Польщі користуються великою популярністю такі видання: «Тижня досить на всіх жінок світу», «Вправи для оґрядних жінок», «Золота Білгорая», «Лист до Господа Бога у Варшаву», «Поправки до портрета», «Народні оповідки жаків», «Відліт», «З сокирою крізь віки», «Прізвиська Любліна», «Любовний роман у Любліні».

У Луцьку ПрАТ «Волинська обласна друкарня» видала книгу З. Фрончека під назвою «Любов у Любліні». Автор перекладу – Олена Криштальська. Правда, це не перша його книга в Україні. Першим побачив світ збірник оповідань під назвою «Людський голос коня». У найновішому виданні Збігнев Фрончек, зачерпнувши сили з фольклорних та історичних джерел свого народу, ділиться з українським читачем роздумами про світ, про людські взаємини, розвіює морок забуття над долями непересічних людей, цілеспрямованих і відважних у боротьбі за своє щастя, за любов. Коли ж небозвід розповіді іноді захмарюється, – бо поряд із життям у цих захоплюючих оповідках про давнє чатує смерть, а радість кохання обіймається зі смутком, – автор поспішає осяяти його світлом великої віри у перемогу добра над злом, опромінити своїм невичерпним оптимізмом й іскринками тонкого делікатного гумору.

(р)

Циганська любов

Любовні піднесення й сердечні поривання предків та їхніх нащадків стають темами багатьох родинних легенд. Одну таку історію здавна плекають в сім'ї Станіслава Журка, поета, історика, публіциста й фотографа. Давній родич цього знаного письменника одружився з циганкою на ім'я Ада. 2000 року у видавництві Люблінського Літературного Братства з'явилася друком збірка віршів

Станіслава Журка «Книга дерева», яка містить прекрасні вірші про життя родини Пловшовиць, про долі зачинателів роду та фрагменти щоденника Геновефи Лободи, матері поета. У щоденнику кілька речень присвячено коханню хлопця, сина лісника з-під Любліна, до дівчини з циганського табору.

Прапрадід поета був тим лісником, людиною, яку шанували як сусіди, так і роботодавець – граф Швінарський, скрупульозний і дбайливий господар. Граф вимагав від своїх підлеглих сумлінної праці, ще більше вимагав її від себе, але тим, хто не виправдав його сподівань, – гроша не дарував. Лісник Лобода, прапрадід Станіслава Журка, відмінно справлявся з обов'язками, тож не знав біди, а навпаки, примножував статки. Він віддав до школи трьох своїх синів, вкладав у них любов до рідної землі, коней та музики. Сам не пропускав жодного богослужіння. Бога завжди славив та шанував. Перед органістом за те, що той виспівує Господу гімни та літанії звучним, як дзвін, голосом, – з повагою знімав капелюха. Пісні слухав також і в циганських таборах, бо зачарування музикою привело його до спілкування з циганами.

«Ходив батько в гостину до циган, бо, як і вони, любив гарних коней, ходили й сини послухати музику», – занотовано у щоденнику. При вогнищі вели розповіді про коней, наслухали сентиментальні балади та запальні чардаші. Наймолодший із синів закохався у привабливу чорнооку співачку, яка – як він вірив – тільки для нього співала про двох молодих людей, про їхнє почуття, таке велике, як озеро під Влодавою, як море, як океан.

Немає вже такого кохання, немає такої музики!

Загалом, циганську музику ще трапляється почути по телевізору, по якійсь із радіопрограм, часом на естрадах презентує її популярний у Польщі та в усьому світі циганський ансамбль «Ромен». Струнки смаглявки сяють білозубими усмішками, у їхніх вухах зблискують золоті півмісяці сережок, на стегнах тріпоче жовтогаряче маєво спідниць. Лунають запальні чи просякнуті меланхолією пісні, які нагадують диско-поло, що береться уже сьогодні на кпини. Циганську музику можна слухати годинами. Хто засмакує горілкою і забариться у корчмі довше, може почути циганське тріо ось у такому традиційному складі: гармоніка, скрипка, контрабас. Заграють, хто чого собі забажає, а якщо не буде замовлення, то попливуть звуки славної арії:

*Graj piękny Cyganie piosenkę sprzed lat,
Z przeszłości niech wstanie kochania świat,
Graj dla mnie jedynie jak gdyby we śnie,
Melodia twa płynie kotysząc mnie.
Daj z siebie dziś wszystko, co w sercu masz,
I o tym jednym myśl, że dla mnie grasz.
Nim świt błady wstanie do nieba go nieś,
Graj piękny Cyganie miłosną pieśń.*

*О цигане-красеню, грай-вигравай,
Минуле кохання в піснях воскрешай,
Грай тільки для мене, щоб, наче у сні,
Лягала мелодія в душу мені.
Все те, що у серці ховаєш, віддай,
Нехай почуття твої б'ють через край.*

*Допоки схід сонця зажевріє знов,
Грай, цигане-красеню, грай про любов!*

Широко відомі й інші циганські мелодії: «*Cyganem chciałbym być, z taborem chciałbym iść*» / «Хотів би я циганом стати, із табором помандрувати» або «*Szumiał jej Cyganów śpiew pod namiotem z drzew*» / «Їй циганський спів під шатром дерев бринів».

А ще належить пригадати популярну пісеньку Марилі Родович: «*Hej Cyganie, jakbym chciała jeść z wami!*» / «Гей, цигани, як я хочу в мандри з вами!»

О, безперечно, багато хто хотів би спізнати мандрівного життя з ними! Немало панянок признаються, що бажали б вийти заміж за цигана, але швидко з тих мрійнян виростають. Циган-мандрівець загалом зворушує уяву, але чоловік-бурлака при вічному безгрошів'ї – то не дуже вдалий вибір. Поляки люблять циган (в останні літа ті бажать, щоб їх називали ромами), ще від часів романтизму вони користувалися симпатією польського суспільства, будили повагу і подивування своєю любов'ю до свободи, гартom духу, який не дозволяє замкнутися в резервації. Вочевидь, польські прислів'я та легенди про цей люд є намаганням виправдати його слабкості та вади. Польська легенда оповідає, що циган викрав цвяхи, які мали служити катam для розп'яття Ісуса. І тим своїм вчинком продовжив життя Сина Божого. Тому-то Бог дозволив циганові – вірять поляки – красти дрібні предмети. І не треба жалітися, що та чи інша дрібниця прилипла до циганських рук. Немає жодних підстав для сумніву, що мати, сестри, тітки а також бабусі циганки Ади уміли, як усі циганські жінки, хапати сільських курей, качок, індиків чи цесарок і спритно ховати в широкі фалдах спідниць.

...Пожовкло листя в конопницькому гаї, табір від'їхав. Наймолодший син Лободи привів додому вродливицю, ту, що виспівувала йому незнаною йому мовою таємничі пісні про гаряче і вірне кохання, і сповістив, що хоче одружуватися.

Що тут приховувати, сватання циганки – подія виняткова.

У щоденнику записано, що мати нареченого «погодилася, аби дівчина залишилася для випробування, чи не затужить за кочовим життям, чи полюбить працю по господарству. І вона виявилася кмітливою та працьовитою, а на весіллі грала циганська капела». Розповідь ощадна у словах і ласкава для дівчини. Гадаю, що час випробування, визначений матір'ю, – котра, як можна здогадуватися, мала голос вирішальний, – стосувався не тільки подолання ностальгії чи виявлення завзяття до праці, а передусім подолання інстинкту посягати на чуже. Цей іспит, як впливає з поетичного переказу, пройшов успішно, наречену не спокусила чужа власність. І слава Богу! Бо яка б то тепер була, висловлюючись мовою підлюблінських селян, пляма на честі сімейства Лободів, якби виявилось, що їхня невістка – злодійка!

На весіллі, як було сказано, грали циганські музики, опісля старий Лобода купив молодятam господарство в селі Славін поблизу Любліна, яке незабаром прославилося розведенням коней. Огирів, рисаків, гнідих та вороних з цього кінного заводу могли придбати землероби, візники, а також мандруючі через Люблінщину цигани.

Господарі виховали трійко дітей. Авторка щоденника згадує тільки про одного з них, Станіслава, знаного на всю околицю талановитого скрипаля, який, як це записано в щоденнику, грав на весіллях.

З польської переклала Олена КРИШТАЛЬСЬКА

Продає своє горе

Небо набрякло оловом, здалеку чути, як його розчахують блискавки. Падають перші краплі дощу. Насамперед це видно на хідниках, пізніше на стріхах будинків.

Їду вулицею, по обох боках якої стоять обшарпані будинки, які ніби вже нікому не потрібні, хіба безхатченкам, які їх не лякаються, заночувавши в їхніх порожніх кімнатах. Огидні пацюки пробігли біля стіни, навіть не глянувши на мене. Пфу, скоріш би пройти цією вулицею. Там, на Осінній, вже таке не побачиш, там інше – одні особняки. Біля них акуратно підстрижені зелені плоти з молодих грабків. Точно так підстрижені їхні господарі.

Повітря стало рідшим, запахло гашеним вапном, будівельним розчином з недалекої новобудови. Біля риштування безпорадно і чогось розчаровано стоїть власник, упізнавши мене, легесенько кинув головою, потім нервово взяв у руки відро і зник за стіною. Зубний лікар. Гм, на чужих дірках збудував собі хату...

Окраїна міста вже зовсім кінчалась. Тут лишилося кілька запущених садів, які чекали вже лиш на сокиру. У полі виднілися опущені будівлі колишньої артілі. Раніше звідси тягло гноєм, тепер опала штукатурка показує розмочену цеглу. Біля похилих будівель поросла бузина, ніби намагалась приховати людську ганьбу. А ще трохи далі – ангар. Увесь заіржавілий, із стріхою з хвилястої бляхи. Високо над широкою брамою ангару видніється напис:

**For rent
0918 820 850**

На заіржавілій блясі білою фарбою хтось акуратно виписав, сподіваючись на покупця чи орендатора. За рукописом я б власника насправді не вгадав. Здається, акуратність приходить з роками. Але чомусь я відчув, що це він, і він вже дуже близько. Я на мить зупинився і уважніше роздивляю цю місцевість. Я її впізнав. Спустившись не більше ста метрів вниз, росли верби, за ними ховалася річка. У прозорій воді водився форель, а за густим верболозом, як звичайно, ховався рибний контроль. Так, до ангара можна було добиратися і з того боку, від річки, та й було б набагато цікавіше, але я вже на місці... і відчуваю, що знайшов його.

Постукавши у бляшану браму, усе загуло – і поле, і усе довкілля, а верби несуть луна ще далі, вона повертається і аж трясє ангаром.

І знову тихо, лише, здається, що після цього і напис скривився у дивну гримасу.

А на великій брамі ще й менша, якою можна увійти в ангар. Вона повільно відчиняється, скрипить, аж вуха розболіли. Він. І напрочуд зразу ж мене впізнав.

– Як ти мене знайшов? – запитав, не запросивши далі.

– Люди сказали.

– Люди – дивне сотворіння. Ну, заходь, не ганьбися, не у палац заходиш...

Знову заплакала менша брама, ніби чогось від мене допрошувалась...

– О-го-го! – моє здивування було настільки щирим, що він аж зрадів.

Ангар був майже пустим, хоча праворуч ще лежали якісь частини сільськогосподарських машин, але вже ніяк не можна було розібратися, що воно таке. А ліворуч – готель. Тут ще хтось разом з ним, бо площа поділена великою стіною: покладані від підлоги до стелі старі меблі.

– Тут і живу.

– Володя, все ж було інакше.

– Тут зараз живу, – він не забув підкреслити слово «тут».

Ще раз повторив і запросив у свій куток. А там – ліжко, стіл, стілець, на табуретці тазик, біля нього відро з водою, на поличці кілька тарілок.

– Але ж все було зовсім інакше... – я не міг втриматися. Поклавши руку на його плече, потряс ним, як грушею. Він не пручався.

– Не кричи, тут і горобців не залякаєш, до всього звикли... Ходімо на двір, у хаті не курю.

Він справді витяг з кишені пачку сигарет, і ми знову опинились перед отим бляшаним дивом.

– Все почалося з цього дурного директора.

– Якого ти побив.

– Я був тоді на педпрактиці, вчив дітей ботаніку та зоологію, а він причепився і каже мені, уїдливо посміхаючись, мовляв, нікому не потрібні оті ваші латинські назви рослин чи звірів. Та зрозумій мене, я їх знав, і не хотів залишити тільки для себе. Гм, таке мені сказати! Тоді я поклав руку на його плече, і він посипався униз.

– Рука в тебе тяжка.

– І почалося. Вигнали з університету, з третього курсу. Скільки батько не ходив, скільки не просив, нічого не добився. Навіть і за тим йолопом був, не допомогло. Інколи сиджу отам біля річки і роздумую над тим, чи треба було їм морочити голову латинськими назвами. І приходжу до висновку, що не має значення, чи з дівка буде інженер, чи простий собі лісоруб. Допустимо, зайде після роботи з компанією у корчму, і почнеться розмова, Ну, наприклад, про вовків, а їх зараз розвелось... А наш лісоруб ні з того, ні з чого скаже «канис лупус». Усі змовкнуть, здивуються, що він меле. А наш лісоруб підніме палець і каже: «Ого, хлопці, по-латинськи, по-латинськи». Бачиш, все ж таки пригодилось.

Сигарета пекла пальці, але він так і не пускав її, ніби і їй хотів доказати, чия правда.

Я пильніше придивився до нього і злякався його вицвілих очей. У них не було ні трішечки з колишнього вогню, ні жаринки. Де ж подівся отой фразер делонівського типу, за яким дівчата аж пищали. Замість буйних кучерів на голові пелехате волосся, яке вже давно не відчуло гостроти гребінця, бо причісував його пальцями, мов зубками грабель. Потім воно точно так і виглядало, як сіно, яке не тримається гарби. А внизу? Кросівки вже просили каші, але ще силою волі трималися ніг. Він стояв переді мною і чомусь нагадував оту грабину в зелених плотах біля парадних особняків, яку зрізують, налаштовують, наполегливо вирівнюють, а вона крутиться, вертиться, як в'юн, лиш би не було по-їхньому.

Я мовчу, мовчати найкраще, найвигідніше, тоді точно знаю, що не можу його образити. Але ж мовчанка і нічого не вирішує. Завтра чи післязавтра він буде уникати зустрічі зі мною, а я так і не втямлю, чи це із-за ганьби або просто так, бо вже все було сказано.

Та не все, бо він постійно у пошуках винуватців. Їй також дісталося, бо й вона не без вини. Була старшою за нього, а все-таки заманила. Йому й нині пригадався смак вина з цвіту акації. Йому було дивно, звідки ж узявся цей прозорий рожевий колір вина. Напевно, у білому цвіті приховалась ота рожева ніжність. Дивне вино – ніби й не хмелило, не заганяло спрагу, але не залишало байдужим. Для кого ж вона його зберігала? Чекала і діждалась. А він скочив на цей рожевий гачок...

Оля була настільки красивою, що йому не заважали й оті чотири роки, хоча і цей романтичний прийом з вином також зробив своє.

Після того, як народився Володька, вона його ненадовго лишила. Давала собі ради й з малюком, і з собою. А він, щоб догодити, вивчав напам'ять дитячі віршики, пісеньки. Пішла від нього, можливо, появився хтось другий чи третій... Прощалися коротко і назавжди. Найкраще прощатись, коли не бачиш того другого. Тоді все одно, як він сприйматиме цю звістку.

Він не скаржився на неї, мабуть, трішечки на смак того вина... Побачивши, що домашнє вогнище вже навіть не тліє, узяв своє і пішов.

– Бачиш, вже й по дощу. Налякало і мовчить, – замудрував про погоду, бо розмова ніяк не клеїлась.

Я підвів голову до неба. Все було б нормально, якби зір не залетів на той дивний напис.

– Кому ж в оренду пропонуєш?

Знімаків, шукав відповіді, потім доброзичливо поглядав то на мене, то на напис, щоб я наразті зрозумів і його.

– Ти вважаєш, що у світі я один дивак?

Я мовчав і зосереджено дивився на напис.

– Приїде, – продовжував, – тут якийсь ірландець, якому вже надоїло жити в розкошах і купити...

Тоді я відчув, що я його не врятую, але він, напевно, на це і не сподівався.

Коли ми попрощалися, у мене на душі стало чогось так порожньо-порожньо, навіть не гнітюче, а порожньо...

Не купуйте його горе, бо воно йому дуже дороге... Мабуть, він його і не продає, та не тому, що у когось грошей не вистачає, а тому, що потім залишиться без нічого...

ПУБЛІЦИСТИКА

Іван ДЗЮБА

РУСИФІКАЦІЯ ВЧОРА, СЬОГОДНІ... І ЗАВТРА?

(Закінчення. Початок див. «Дукля», 2011, № 4)

Русифікація в добу СРСР

«Братство народов», купленное ценой духовного обезличения всех народов,
– гнусный подлог.

Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык. – М., 1995. – С. 331.

Короткочасне існування УНР за надзвичайно складних і тяжких внутрішньо- і зовнішньополітичних обставин, за умов протистояння збройній більшовицькій агресії та політичної нестабільності, все-таки ознаменоване спалахом надій і пробудженою енергією культурної праці. Преса, книговидання, театр, мистецьке життя, освіта, в тому числі вища, – все це починає набирати національного характеру, долаючи спадщину русифікації. Попереду відкривався шлях до демократичного суспільства, в якому український народ зможе розкрити свої творчі сили. Однак ступити на нього не вистачило історичного часу. Українська Народна Республіка стала жертвою як збройної інтервенції, так і власної слабкості та політичних і соціальних конфліктів у середині суспільства.

Перший прихід до Києва більшовицько-есерівської армії Муравйова в 1918 році позначений жорстоким антиукраїнським терором, спрямованим насамперед проти інтелігенції, а зрештою і проти всіх зовнішніх ознак українськості, насамперед мови, за яку могли просто розстріляти на вулиці, про що залишилося багато свідчень очевидців. Однак імідж антиукраїнськості не йшов на користь більшовикам, і вже в 1919-1920 роках вони, навпаки, починають використовувати українську атрибутику. Спершу це виглядало як маскарад. Однак подальший «досвід» спілкування з українським селянством, повстанські рухи в Україні («За свідченням Х. Раковського, тодішнього голови уряду, що його призначила Москва для України, лише за три з половиною весняні й літні місяці 1919 р. на Україні відбулося 328 повстань!»⁵⁶) як і спротив у національних «окраїнах», що прагнули незалежності від Росії, змусив керівництво РКП(б) до глибокого перегляду своєї національної політики та відносин із селянством, а також із національною інтелігенцією. Зокрема, не так із стратегічних міркувань, як із тактичних розрахунків шукалося підтримки з боку дуже впливової серед селянства та української інтелігенції партії боротьбистів (В. І. Ленін під той момент говорив: боротьбисти відрізняються від комуністів тільки тим, що стоять за безумовну незалежність України, а це, мовляв, для справи комунізму не головне), яка своєю чергою шукала порозуміння з більшовиками, щоб забезпечити саме існування України, врахування її національних інтересів у тій світовій революції, яка здавалася неминучою, а потім у будівництві соціалізму, альтернативи якому не бачилося.

Нині панує спрощення до примітивності бачення тодішньої історичної ситуації,

⁵⁶ Див.: Соловей Дмитро. Голгота України. – Вінніпег, 1953. – Ч. 1. – С. 22.

не враховується розмах пролетарського руху в Європі та національно-визвольного в колоніях, що створювало – як виявилось, на деякий час – гіпноз комуністичної історичної перспективи. Сучасний напівучений публіцист не хоче знати історії в усій її складності, чує в ній лише ті голоси, які йому до вподоби, а тому вважає лівий табір українського руху мало не посібниками колонізаторів. Насправді ж боротьбисти, Українська комуністична партія А. Річицького та Ю. Мазуренка, як і «націонал-ухильники» в УКП(б), хоч і зазнали поразки й були послідовно винищені, але все-таки деякий час впливали на практику проведення національної політики більшовиків в Україні. Без їхніх зусиль не було б умов для того піднесення національного самоусвідомлення й національної культури, яке відбулося в 20-ті роки і здобутки якого так і не вдалося зовсім викреслити з нашої історії кільком поколінням русифікаторів. Боротьбисти з великою мужністю обстоювали свою незалежницьку позицію, викривали шовіністичні тенденції в більшовицькій партії та рабське пристосуванство малоросів. Ось що, наприклад, говорив Олександр Шумський, один час нарком освіти уряду УРСР, на засіданні Політбюро ЦК КП(б) У в 1926 році: «У партії панує російський комуніст, що з підозрою та недружелюбством, щоб не сказати сильніше, ставиться до комуніста-українця. Панує він, спираючися на ганебний шкурницький тип малороса, котрий за всіх історичних епох був однаково принципово лицемірний, по-рабськи двоєдушний і зрадливо нищий. Зараз він блискотить своїм псевдоінтернаціоналізмом, жонглює своїм безніжним ставленням до всього українського і ладен завжди обплювати його (може, іноді по-українському), якщо не дасть йому можливість здобути посаду»⁵⁷. Доля Олександра Шумського відома...

Серед боротьбистів особливо яскравою була постать Василя Блакитного, талановитого поета і публіциста, політика й організатора, людини надзвичайної особистості привабливості й гідності, який «без страху й докору» обстоював поєднання соціальних завдань революції з національними і сміливо виступав проти будь-якої колонізації України – білої чи червоної. Ось що писав він – наприкінці 1920 року – про перший досвід більшовицького урядування в Україні:

«Національна політика цілком визначається тим, що колонізаційна тенденція має за наперед вирішене питання про повільну, але повну денационалізацію компактної маси 30 мільйонів українського селянства, напівпролетаріату та пролетаріату силами національної стихії Росії та її колонії на Україні, де їх складає не дерусифікована ще частина пролетаріату та дрібної буржуазії міст і містечок.

Звідси випливає політика гальмування розвитку української мови й культури, розпорошення й асиміляція інтелігентних сил, протегування зростові впливу російської культури та носителям її на Україні».

Ця політика викликала тоді настільки сильний спротив в Україні, що була фактично безперспективною. Життя її заперечувало. Ініціатива її радикального перегляду йшла від В. І. Леніна, який дивився на більшовицьку революцію в Росії як на прелюдію світової революції, був послідовним противником російського шовінізму і розумів його небезпеку для справи партії, що проголошувала гасла не лише соціального, а й національного визволення, не лише соціальної, а й національної рівноправності. (Варто зауважити, що ревізія коли не теорії, то практики національної політики була співмірною – і, власне, синхронною – із зміною економічної політики (неп). Тут є певний взаємозв'язок, в обох випадках маємо відступ від догматики задля врахування реальності.) У виступах на VIII та X з'їздах РКП(б), у передсмертній праці «До питання про національності, або про «автоно-

⁵⁷ Ган О. Трагедія Миколи Хвильового. - [Б. м.], Вид-во «Прометей», 1947. - С. 43.

мізацію» він гостро говорив про те, що партія припускалася серйозних помилок у національній політиці (особливо практичній), що вона «прогавила» ряд важливих моментів національної ситуації, що багато партійних працівників просякнуті несвідомо великоруським націоналізмом і великодержавництвом, не розуміють національних потреб інших народів і дають підставу бути запідозреними в тому, що збираються нести їм «свій великоруський шовінізм, прикритий назвою комунізму». Сталінський план автономізації він заперечив як такий, що підриває довіру «націоналів» та трудящих інших країн, а насамперед колоніальних народів до політики партії і тим самим може позбавити її резерву підтримки і в радянських республіках, і у світі.

Ленінова критика справила приголомшливе враження на його колег по керівництву партії. X та XII з'їзди РКП(б) проходять під знаком цієї критики. На X з'їзді у співдповіді з національного питання (тов. Сафаров, у згоді з духом висловлювань Леніна) було сказано: «Партия по национальному вопросу твёрдой линии, которая бы действительно оздоровила процесс революционного развития на тех окраинах, которые при господстве царизма и буржуазии владели жалкое существование колониальных и полуколониальных стран, до сих пор не имела.

Нужно отдать справедливость, что до сих пор наша партия крайне мало интересовалась национальным вопросом. Результатом этого был целый ряд непростительных ошибок и задержка в процессе революционного развития на многих окраинах. Совершенно бессознательно иногда наши товарищи коммунисты, передовые пролетарские элементы вступали в противоречие, в конфликт с трудящимися массами угнетённых национальностей, не умея к ним подойти и их изучить.

Вся история бывшей Российской империи, которую Энгельс называл огромным количеством чужой награбленной собственности, была историей колонизации. И поскольку пролетарская революция нашла свою опору прежде всего в городах, – на окраинах противоположность между городом и деревней приняла характер национального антагонизма»⁵⁸.

Український аспект цієї проблеми конкретизував В. Затонський: «Мы прозевали рост национального движения, который был совершенно естественен в тот момент, когда поднялись к сознательной жизни широкие тёмные мужицкие массы. Мы прозевали тот момент, когда поднялось совершенно естественное чувство собственного достоинства в массах, и тот крестьянин, который привык раньше смотреть на себя с презрением, смотреть с презрением на свой мужицкий язык и т. д., начал поднимать голову и требовать гораздо больше того, что он требовал при царизме. Революция пробудила культурное движение, разбудила широкое национальное движение, мы не сумели направить по нашему руслу это национальное движение, а мы прозевали его, и оно пошло целиком по пути, по которому повели его мелкобуржуазная интеллигенция и кулачье. Это надо прямо сказать! Это была наша громаднейшая ошибка»⁵⁹.

Неважко помітити, що в цих і подібних заявах більшовицьких діячів ішлося не так про об'єктивну цінність національних рухів, як про необхідність узяти їх під свій контроль. Теза про дрібнобуржуазний і куркульський характер цих рухів звучала доволі зловісно, що не свідчило про адекватні висновки з «громаднейших ошибок», і це невдовзі ще обернеться трагічним чином.

На цьому етапі партія балансувала між «двома небезпеками», якщо висловлю-

⁵⁸ X съезд РКП(б): стенографический отчет. - М., 1963, - С. 189.

⁵⁹ X съезд РКП(б): стенографический отчет. - С. 202-203.

ватися її жаргоном: російським великодержавним шовінізмом і українським буржуазним націоналізмом. Яка небезпека небезпечніша – це було навіть предметом внутрішньопартійної боротьби. Риторично на початку 20-х небезпечнішим нібито вважався великодержавний шовінізм, але десь уже із середини 20-х страшнішим стає український буржуазний націоналізм. Це в риторичі. А насправді Миколі Скрипнику доводилося нарікати на «подвійну бухгалтерію», коли кожен рахунок до великодержавництва гасився зустрічним рахунком до націоналізму, і таким чином боротьба з тим великодержавництвом загрузала в болоті міщанського пристосування.

Проте поки що панував пафос зміни національної політики і викриття колонізаторських злочинів Російської імперії щодо малих і немалих її народів. Крім разючих заяв на X та XII з'їздах РКП(б), крім поточної публіцистики, бачимо появу низки видань, що висвітлювали становище колонізованих «окраїн», та поважних наукових праць. Значення цієї продукції важко переоцінити – тим більше, що через кільканадцять років вона вже стала небажаною, а потім і «одіозною» для нової ортодоксії, нині ж її надійно забуто – настільки, що ідеалізація Російської імперії стала чимось самим собою зрозумілим, а нагадування про документально зафіксовані її злочини – це вже «русофобія».

Але в 20-ті роки партія здійснювала стратегічний план укорінення своєї ідеології та програми в реальність національних життів десятків неросійських народів. Вирішувалися два головні і взаємопов'язані завдання: формування місцевих партійних кадрів – і «змичка» міста й села, що мала своєю складовою не лише економічні процеси, а й політичне та культурно-ідеологічне наповнення: керівний вплив робітничого класу на селянство, задля чого йому і належало опанувати українську (в цьому випадку) мову та культуру. Це й було головним у політиці т. зв. коренізації - українізації, яка поширювалася також на Кубань та на інші регіони з численним українським населенням – Північний Кавказ, Казахстан, Тамбовщину, Далекий Схід.

Попри специфічну більшовицьку риторичку та власне партійні розрахунки, вона мала глибоку історичну зумовленість і, хоч була «операційно» підпорядкована партійній стратегемі, об'єктивно несла гуманістичний зміст: сприяла піднесенню освіченості, культурного рівня мас, відкривала певний простір їхній творчій енергії, розвиткові національної мови, літератури, мистецтва. Всього лише за якийсь десяток років активного етапу «українізації» національна культура стала багатогранною і яскравою як ніколи – відбулося те бурхливе культурне відродження, якому, на біду, судилося стати «розстріляним відродженням». Звичайно, цей вибух творчих сил був підготовлений героїчними зусиллями української інтелігенції попереднього, передреволюційного періоду, досягненнями класиків нашої літератури і мистецтва.

Можна тільки уявляти, як виглядала б наша культура, коли б національну революцію не було придушено і Україна була б незалежною демократичною державою в XX столітті. Або коли б не було винищено «націонал-ухильництво», а з ним і творчі сили відродження...

Але маємо справу з реальною історією, а не альтернативною. Тому глибоко несправедливим і примітивним є погляд на українізацію як на всього лиш хитрий тактичний хід більшовиків. Так само несправедливо зводити її до «примусових» методів і не бачити її позитивного змісту. Втім, ігнорування цього її змісту і «демонізація» її були тоді і залишаються тепер улюбленим прийомом у казуїстиці русифікаторів і заперечників українства (як їм коле очі той історичний приклад!).

Та не це було серед головних мотивів, що зумовили стримування українізації

наприкінці 20-х років, припинення на початку 30-х і поступовий перехід до русифікації вже, сказати б, «радянського типу» – набагато тотальнішої і ефективнішої, ніж за царських часів. Умовно причини та обставини цієї радикальної зміни політичної парадигми можна поділити на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні корінилися в неприйнятті або вдаваному прийнятті українізації шовіністично налаштованою частиною (чи не більшістю) партійних кадрів, про що говорили на XII з'їзді РКП(б) Скрипник, Гринько, Раковський, і не останньою чергою у внутрішньопартійній боротьбі, в результаті якої зміцнив свої позиції Сталін, готовий ревізувати ленінський курс. Об'єктивні впливали з того, що після втрати надій на світову революцію і прийняття настанови на будівництво соціалізму в одній країні (а це було докорінною зміною геополітичної стратегії) істотно змінилися зовнішньополітичні і внутрішньополітичні пріоритети. Якщо раніше в аспекті національної політики наголос робився на завоюванні симпатій поневолених і колоніальних народів як резерву світової революції, і це зобов'язувало бути привабливими для них (і саме Україна мала бути зразком успішної комуністичної деколонізації), то тепер цей момент хоч і не зникає з партійної риторики зовсім, але стає швидше ритуальним. Отже, своєрідний морально-політичний контроль зарубіжних симпатиків – борців проти колоніалізму – вже менше брався до уваги. Але важливіше інше: українізація (як і коренізація в інших республіках) розхитувала централізм – святая святих більшовизму; формувалися місцеві партійні еліти, які теж у перспективі могли становити загрозу беззаперечній єдності. А гасло будівництва соціалізму в одній країні – країні багатонаціональній – неминуче тягло за собою визнання великодержавницького пріоритету, хай і названого інакше.

У партійній пропаганді поступово стихають голоси проти «русотяпства» й російського шовінізму, натомість з дедалі більшою інтенсивністю нарощується «викриття» (яке, зрештою, ніколи не припинялося) українського націоналізму як агентури світової буржуазії й власного куркульства. Вже з середини 20-х років оте нетривале балансування між вищезначеними «двома небезпеками» дає виразний крен. Партію особливо турбує позиція значної частини української інтелігенції, що виявилася в т. зв. літературній дискусії 1925-1927 рр. її розцінювано під суто політичним кутом зору. Ось що, зокрема, писав тоді відомий партійний функціонер Андрій Хвиля, борець з українським націоналізмом, а згодом і сам репресований за націоналізм:

«В той час, як спадщина старого ворожого нам годується глибокими коріннями – ростуть нові протиріччя. На селі підрастає куркуль, а з ним ростуть і націоналістичні тенденції. Ця «база» в свою чергу плекає нові сили для утворення націоналістичних настроїв, націоналістичних кадрів нової інтелігенції, що буде дивитися на радянську владу, комуністичну партію, як на чужинців, що окупували Україну»⁶⁰.

Але Хвиля ще «балансував» (що потім його і згубило): «Нічого забувати, що старі царські часи виховали нам кадри старої великодержавної, держимордної, великоросійської чиновної інтелігенції, що й зараз на десятому році революції, підбадьорена суперечностями нашої доби, поглядає в бік ідеалів старої, єдиногоділімівської Росії, як вовк у ліс.

Вона «прихильна» до досягнень радянської влади, але в мріях плекає стару думку відродження давньої Росії. У нас є невеликі кадри української старої генерації, що не вірить у можливість вирішення національної справи на Україні комуністичною партією (Могилянський, Єфремов). Вона чекає певного часу, щоб викинути

⁶⁰ Хвиля Андрій. Ясною дорогою. - Х., 1927. - С. 13.

реальні гасла, протилежні пролетаріатові, і перейти безпосередньо до реальних заходів. Російських «єдинонеділимівців» підтримує російська буржуазія всіх забарвлень, українських націоналістів – куркуль»⁶¹.

Зв'язка куркуль – націоналістична інтелігенція стає головною в партагітпропі.

«Великий перелом» у національній політиці більшовиків на Україні можна датувати 1929-1930 рр., коли відбулися арешти української інтелігенції, нібито пов'язаної із Спілкою Визволення України, а потім і самий судовий процес у справі СВУ. Це був не перший (і не останній) судовий процес над українською інтелігенцією (арешти й розправи з повстанцями – це інша тема), але «знаковий» з усіх поглядів. Досить порівняти його з гучним процесом над членами ЦК УПСР 1921 року, щоб побачити, якого «прогресу» було досягнуто всього за вісім років. По-перше, керівництво українських соціалістів-революціонерів судили за реальну політичну діяльність, хоч і перекинувши тенденційно її зміст. Справа ж СВУ була просто сфабрикованою від початку до кінця. По-друге, соціалістів-революціонерів звинувачували за спротив більшовикам як носіям «пролетарської диктатури», а не як іноземних агентів, за намагання створити незалежну українську державу, і компрометувалася сама ідея такої держави як ідея жалюгідна супроти ідеї світової революції; звучало навіть визнання об'єктивного трагізму становища української інтелігенції: «Трагедия украинской интеллигенции заключается в том, что она пришла со своими «самостийническими» стремлениями слишком поздно. Пришла к началу величайшей европейской катастрофы, поставившей на карту существование крупных исторически сложившихся государственных организмов. Пришла к моменту нового передела мира [...] Запоздавая украинская интеллигенция пришла в этот сумасшедший империалистический Бедлам в надежде выкроить в общем «чёрном» переделе и свой государственный независимый участок. [...] Там, где шла крупная биржевая игра, она думала внести ярмарочные приёмы хитрого хохла, обдуривающего цыгана. И при помощи этих, весьма популярных где-нибудь в Кобеляках приёмов, она рассчитывала перехитрить весь мир и создать самое подлинное независимое государство»⁶². Натомість на процесі СВУ не було вже найменших спроб «історіософської» компрометації підсудних, їх таврували як агентуру куркульства та зовнішнього ворога, а трагедію подавали як фарс. Третя відмінність: на процесі проти УПСР підсудні та свідки мали можливість адекватно викласти свої справжні погляди, і дехто з них цим непогано скористався. Ось, наприклад, уривок з виступу Чехівського як свідка: «Я должен сказать, что колониальные условия жизни Украины выработали особенный тип украинских партий не по территориальным признакам, а по национальным [...] Параллельно с этим надо заметить, что Украинские Социалистические течения партий рано стали искать единения с интернациональными движениями, и уже Драгоманов первый поставил вопрос об украинской национальности, о том, что идея интернационала должна быть приложена к национальной почве. После этого партии вели борьбу с шовинизмом, с украинским национализмом и искали сближения с всемирным интернационалом. Но эта идея не могла получить своего развития потому, что Российские партии не давали представительства украинским социалистическим партиям, говоря, что это представительство не требуется ходом событий. Благодаря этому в 1905 и 1906 годах Украинским партиям не удалось

⁶¹ Там само. - С. 65-66.

⁶² Дело членов Центрального Комитета Украинской Партии Социал-Революционеров Голубовича, Петренко, Лизанивского, Часныка, Ярослава и др. Стенографический отчет. - Х.: Типография Всеукраинской Чрезвычайной Комиссии, 1921. - С. 4-5.

вступить в Интернационал, и это создало оторванность Украинских партий от Интернационала и потом повело к разрыву между Украинскими социалистическими партиями и Интернационалом»⁶³. На жаль, тут немає можливості докладніше зупинитися на цьому аспекті процесу 1921 року, – а він надзвичайно цікавий тим, що показує, як послідовно й енергійно більшовики (та й інші російські партії) намагалися загнати українські політичні партії в провінційні межі, накидаючи їм «хуторянський» образ на тлі свого «світового» масштабу. На процесі СВУ, звичайно ж, підсудні не мали жодної можливості не те що обстоювати свої погляди, а й просто виходити за межі наданого їм образу; «свідки» були тільки свідками обвинувачення. Підсудні мали постати як кримінальні злочинці, як терористи (потім як терористів розстрілювали видатних письменників уже й без суду).

Обидва процеси були використані для політичного і морального тиску на тих лівих українських політичних діячів, які шукали можливості обстоювати національне обличчя України в співпраці з більшовиками: від них вимагалось засудити своїх колишніх попутників і тим довести щирість своїх комуністичних переконань (у першому випадку йшлося про боротьбистів Еллана-Блакитного, Шумського, Любченка, до яких ставилися ще з формальною повагою; у другому – про комуністів Скрипника, Хвильового та ін., і тут уже від них вимагалось активного засудження звинувачених).

Ще важливіше інше. Процес над УПСР не мав великого розголосу, був спрямований проти тієї частини української інтелігенції, яка вела в 1917-1920 роках політичну боротьбу за незалежність України, була причетна до урядової діяльності в часи УНР. Треба було скомпрометувати її та ідею незалежності. Натомість процес СВУ був задуманий як широка каральна і пропагандистська акція, що мала, поперше, нейтралізувати «шкідливі», загрозливі для режиму наслідки національно-культурного піднесення початку ХХ століття, того, що дістало пізніше назву «розстріляного відродження»; по-друге, паралізувати можливі виступи інтелігенції на захист «розкуркулюваного», тобто грабованого і знищуваного, селянства.

Велику помилку робимо, коли й досі уявляємо політичні процеси над українською інтелігенцією, наче якусь безглузду й невмотивовану витівку репресивних органів, такий собі театр абсурду, виплід божевільної уяви політичних шизофреніків. Якби ж то!.. Ні, і процес над СВУ був глибоко продуманою і ефективно проведеною стратегічною державною операцією. Щоб зрозуміти й оцінити її, треба проаналізувати напрям удару, його прямі результати й далекосяжні наслідки.

Звернімо увагу на хронологію подій. «Викрито» було «СВУ» й заарештовано велику групу її «діячів» 1929 року. Це був рік «великого перелому», рік остаточного торжества сталінської генеральної лінії, рік, коли розгорнуто «вирішальний наступ» на «капіталістичні елементи», розпочато «ліквідацію куркульства як класу» і масову примусову колективізацію. Цілком тверезо передбачаючи зростання опору народу (ще ж не так давно українське село палало в антибільшовицьких повстаннях), режим мусив удатися до превентивного, випереджального удару (всі політичні репресії 20-70-х років мали такий характер: передбачити вогнища можливого спротиву тим або тим поворотам державної політики, несподіваною акцією паралізувати спротив, арештувати ймовірних супротивників, активних або пасивних, а решту залякати, – хоча в 30-ті роки до цього долучився й «економічний» розрахунок: ДПУ-НКВС стали постачальниками дешевої робочої сили для великих будов соціалізму за відомчими рознарядками). І тут усе було тонко й точно розраховано, аж до визначення дати початку процесу: 9 березня 1930 року, день пам'яті

⁶³ Там само. - С. 206-207.

Тараса Шевченка. Цей прийом також неодноразово використовувано й надалі: влада, з одного боку, демонструвала свою причетність до створення в суспільстві ентузіастичної ювілейної атмосфери, щоб підкреслити відщепенство «ворогів», їхню нікчемність перед усенародним піднесенням і приреченість, а з іншого – прозоро натякала суспільності, що її ентузіазм повинен мати цілком певний характер і межі, інакше може завести туди, де опинилися «вороги».

Де ж вони опинилися? Не просто на лаві найсправедливішого в світі пролетарського суду. Ні, перед «судом історії». Перед апокаліптичним Страшним Судом, який усе знає, все провиджує і назавжди вирішує не лише долі окремих людей, а й долі народів, людства, земного буття взагалі. Кати виступали від імені історії, від імені світового прогресу, найвищих ідеалів і самого буття людства. Така атмосфера панувала не лише на самому засіданні, а й у житті суспільства. І, може, в цьому одна з причин психологічної безсилості підсудних, їхньої моральної надломленості?

Процес СВУ був початком радикальної «зачистки» усієї сфери культури та згортання українізації по всій території радянської держави (невипадково після нього почалися арешти в справі «Союзу Кубані й України»).

Будівництво соціалізму в одній країні зумовило прискорену індустріалізацію коштом селянства. А це потягло за собою колективізацію насильницькими методами. Спротив їй було інтерпретовано як шкідницьку діяльність куркулів та підкуркулників з відповідними для них наслідками. Репресивні форми викачування хліба з України призвели до страхітливого голодомору. В Україні він поєднувався з масштабним терором проти національної інтелігенції, що мав запобігти можливій організованій протидії політиці влади. В арсеналі пропагандистських засобів не останнє місце посідало маніпулювання фактором зовнішньої загрози. Газети й часописи сповнені викриттів українського буржуазного націоналізму на службі іноземних держав, підкреслюється роль української еміграції в Польщі та Німеччині. «...Соратники Петлюры начинают действовать. Союз освобождения Украины поднимает голову. Врачи говорят о медицинском терроре. Церковники (мається на увазі Українська автокефальна церква в особі Чехівського, якого саркастично названо «товарищ Бог». – *І.Дз.*) уговаривают кулаков взяться за обреза. Академики спешно хлопочут о командировках за границу»; «Яд или бактерии? Врачи, собираясь по вечерам в большом уютном кабинете профессора медицины Черняховского, решают именно этот вопрос»⁶⁴.

Усе це використовувалося для дискредитації тієї частини української інтелігенції, яка брала активну участь у культурному будівництві. Від неї «вичищали» наукові та освітні заклади, а деякі з них були взагалі ліквідовані як безнадійно «заражені» націоналізмом.

Репресії поширилися на літераторів, театральних діячів, мистців, мовознавців, журналістів, істориків, архівістів, учителів, кооператорів, але також юристів, геологів тощо. Власне, важко назвати категорію інтелігенції, якої вони не торкнулися. Внаслідок кадрового спустошення та цензури українська періодика та книжкова продукція 30-х років справляють жалюгідне враження порівняно з попереднім періодом.

Усе це трагічним чином понизило рівень культурного життя, а отже, й сприяло деукраїнізації суспільства.

Водночас з офіційних документів та зі сторінок преси зникає колишня риторика проти великоруського шовінізму та великодержавництва, натомість уже єдиним

⁶⁴ *Иркут А. Смертный приговор. - Х., 1932. - С. 24, 3.*

ідеологічним ворогом у міжнаціональних відносинах оголошується «український буржуазний націоналізм», і анафеми йому вже навіть для видимості не «врівноважуються» згадками про шовінізм і про те, що раніше називалося «русотяпством».

Переглядається історія Російської імперії, приглушується, а потім і поступово реабілітується її колонізаторський аспект. Уже не згадується колишня теза про необхідність прилучення робітничого класу до української культури та мови, – навпаки, тепер робітничий клас, національний склад якого істотно змінився за рахунок села, «українізований» етнічно, мовно і культурно русифікується.

Ще не так давно сам Сталін, полемізуючи зі своїми політичними противниками в партії, говорив, що русифіковані за царату українські міста змінять своє обличчя завдяки припливу корінного населення з навколишніх сіл. Склад міського населення змінився, але обличчя міст – мало: український культурний елемент, який устиг нарости в них за перші пореволюційні роки, тепер з них викорінювано. Інтенсивна урбанізація стала важелем деукраїнізації.

Ще недавно хвалилися справжніми і фіктивними успіхами українізації – тепер стає обов'язковим хвалитися нищенням української культури, доповідати про кількість знищених письменників, учених тощо. На XII з'їзді КП(б)У (1934 р.) лунають такі рапорти: «Лише на початку листопадового пленуму було викрито і викинено з науково-дослідних установ ВУАН (Всеукраїнська Академія наук. – *І. Дз.*) і Наркомосвіти 248 контрреволюціонерів, націоналістів, шпигунів і класових ворогів, серед них 48 ворогів партквитком. Тепер цього елемента викинуто з установ значно більше. Ось нещодавно, в грудні, нам довелося зовсім закрити Науково-дослідний інститут історії культури ім. Багалія, бо виявилося, що цей інститут – знов-таки, як і ряд інших наукових організацій, як, приміром, Українська Радянська Енциклопедія, Інститут Шевченка, в якому орудував Пилипенко, – був притулком контрреволюції»⁶⁵.

Майже вся українська культура «виявилася» контрреволюційною. І Сталін слав телеграми на Україну: «Нарешті от починаєте братися за справу побільшовицькому... До нас дійшли чутки, що вжиті заходи вважаються у вас достатніми. Якщо це вірно, то така політика може погубити всю справу. По суті, проведені вами заходи – тільки перший крок...»

Так «ліквідацію куркульства як класу» в 1928-1930 рр., голодомор 1932-1933 рр. поспішали доповнити виморюванням національної інтелігенції...

Простір для русифікації було створено ідеальний. І його цілеспрямовано й інтенсивно заповнювано: за допомогою розширення функціонування російської мови рахунком української, ціннісного вивищення російськості і зниження престижності українськості, т. зв. горизонтальної ротації кадрів, політично доцільного регулювання міграційних потоків тощо.

Ставши 1938 року керівником КП(б)У, М. Хрущов чітко сформулював курс на посилення ролі російської мови, пов'язавши його з боротьбою проти «українських буржуазних націоналістів»: «...Народи всіх країн вивчають і вивчатимуть російську мову, щоб вивчити ленінізм-сталінізм і навчитися перемагати своїх ворогів. Вороги народу буржуазні націоналісти знали силу і вплив російської мови, російської культури, вони знали, що це вплив більшовизму; тому вони витравлювали зі шкіл російську мову»⁶⁶.

Обстоювання позицій української мови ототожнювалося з «українським буржуазним націоналізмом» – з відповідними на той час наслідками... Але йшлося не

⁶⁵ XII з'їзд КП(б)У: стенографічний звіт. - Х., 1934. - С. 380.

⁶⁶ Цит. за кн.: *Канпелер Андреас*. Мала історія України: Пер. з німецької. - К., 2007. - С. 176.

лише про витіснення української мови на периферію суспільно-культурного життя, а й про втручання в її лексику, стилістику, орфоєпію – «виправлення» її шляхом калькування норм російської мови (ця практика, розпочавшись у 30-ті роки, не припинялася й пізніше). Масштаб і брутальність цієї боротьби з українською мовою можна бачити з документів, передрукованих у збірнику «Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду» (К., 2006). Ось промовисті назви лише деяких офіційних документів та пропагандистських публікацій з наведених у цьому збірнику: «Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті»; «Націоналістична небезпека на мовному фронті і боротьба проти неї» (Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті 26 квітня 1933 року); Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології; Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній; «Націоналістичні перекирчування в питаннях словотвору»; «Проти націоналізму в математичній термінології»; «Ліквідувати націоналістичне шкідництво в радянській фізичній термінології»; «Викорінити націоналізм у виробничій термінології»; «Добити ворога». Зауважмо: ці бойові донесення з «фронтів» ішли саме в час найвищої хвилі голодомору, доповнюючи картину геноциду – лінгвоцидом.

Про методи цього лінгвоциду видатний мовознавець Юрій Шевельов писав:

«Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії.

Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати українську мову прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих «клясичних» метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на Радянській Україні конфлікт між українською і російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери в середину самої мови. Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові»⁶⁷.

Після нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз формула офіційного патріотизму змінюється: в ньому знаходять місце окремі мотиви з української історії (як і історії інших народів СРСР), що раніше не наголошувалися.

Згадуються в пропагандистському ключі волелюбні традиції запорозького козацтва, заклики до національної гордості тощо. Але це тривало недовго – відразу ж по війні розпочинаються нові ідеологічні кампанії з вишукування в літературних творах та наукових працях рецидивів українського буржуазного націоналізму. Новим тут було розвінчування сіонізму та спроби нацьковування української інтелігенції на єврейську і навпаки.

Війна завдала Україні не просто руйнування, а й колосальної втрати людського та культурно-інтелектуального потенціалу. Олександр Довженко, працюючи над кіноповістю «Україна в огні», у щоденникових записах весь час звертався до цієї трагічної теми: «Чи зберуться наші люди знову на Вкраїні? Чи повернуться вони з усіх нетрів (прозорий натяк на долю сотень тисяч засланих, «ворогів народу».

⁶⁷ *Шевельов Юрій*. Вибрані праці в двох книгах. - К., 2008. - Кн. 1. Мовознавство. - С. 266-267.

– (І. Дз.), далеких далекостей нашого Союзу і заповнять її замість померлих од во- рога, од мору, од кулі і петлі? Чи так і лишаться там, а на наші руїни наїдуть чужі люди і утворять на ній мішанину, і буде вона не Росія, не Україна, а щось таке, що й подумати сумно»⁶⁸.

Зразу ж по війні почався новий етап русифікації – зі знаменитого «тосту» Сталіна «За великий русский народ». Вперше вустами вождя російський народ було офіційно вивищено над іншими народами, що означало новий ідеологічний і психологічний імпульс для русифікації. Розпочалася і кілька років тривала оргія «русского приоритета» – вишукування російської першості в усіх науках і сферах життя, що набирало анекдотичних форм («Россия – родина слонов»), а проте потужно впливало на масову свідомість. Історія народів СРСР докорінно переглядається під кутом зору елімінації будь-яких згадок про їх пригнічення царською бюрократією та поміщицтвом і капіталом, тотального впровадження антиісторичного пропагандистського слогана про російський народ як народ-визволитель. З вуст провідних офіційних учених звучить: «Русский народ издавна выступал в истории как друг и освободитель угнетённых и слабых народов»; «...Русский народ стал верным боевым товарищем и вождём (!!! – І. Дз.) украинского и белорусского народов во всей дальнейшей их освободительной борьбе»⁶⁹.

Це ідеологічно-психологічне «опромінювання» йшло в парі з процесами максимальної централізації управлінсько-господарських структур та уніфікації культурних процесів, що зводило до мінімуму самобутність життя республік.

Смерть Сталіна, спроби соратників відмежуватися від одіозних форм його керівництва, засудження «культу особи», а потім хрущовські викриття злочинів Сталіна посяли надії на демократизацію соціалістичного суспільства, а зокрема викликали пошвавлення в українському культурному житті, обережні спроби обстоювання української мови та цінностей української історії і культури. В пресі з'являються статті на цю тему М. Рильського, О. Ільченка, до цих питань звертаються О. Гончар, М. Стельмах, А. Малишко, хоч здебільшого йдеться ще про моменти далеко не головні («культура мови» у стилістичному розумінні тощо). Стало можливим знайомитися зі спадщиною репресованих письменників і науковців (ті нечисленні з них, хто залишився живий, повертаються на батьківщину); друкуються (хоч і вибірково) раніше проскрибовані твори. Це було неабияке збагачення духовного світу нового покоління українців, а водночас стимул до мистецьких новацій, особливо для молоді (т. зв. рух шістдесятників у літературних, мистецьких, а почасти й наукових колах). Однак та міра вільнодумства, яка виявилася особливо серед московських літераторів і мистців, налякала партійне керівництво, і сам Хрущов очолив шельмування «формалістів і абстракціоністів», під якими малися на увазі творчі люди, що виходили за межі рекомендованої Хрущовим ролі «автоматчиков партии». Таких людей заходилися вишукувати в усіх республіках, надто в Україні, що зайвий раз підкреслило незavidну роль українського керівництва як слухняного виконавця вказівок центру. Вжито заходів до того, щоб не допускати публікації неординарних літературних творів, виставок авангардних художників, виконання музичних творів молодих композиторів, здійснення новаторських театральних вистав, – адміністративним чином стримувано розвиток української культури, нав'язувано їй консерватизм і провінціалізм.

Але найбільшим «внеском» Хрущова в русифікацію України була ініційована

⁶⁸ Довженко Олександр. Україна в огні. Кіноповість. Щоденник. - К., 1990. - С. 134.

⁶⁹ Член-корреспондент Академии наук СССР А. М. Панкратова. Великий русский народ - выдающаяся нация и руководящая сила Советского Союза. - М, 1947. - С. 5, 8.

ним зміна процедур мовного регулювання в шкільній освіті. Батькам було надано право самим обирати мову навчання для своїх дітей. Це подавалося як нібито демократичний крок. Однак неважко було зрозуміти, яку мову навчання для своїх дітей обиратиме більшість батьків, знаючи, що у вищих їм доведеться переходити на російську і що російська їм потрібна буде для професійної роботи, службової кар'єри тощо. Українська мова ставала практично непотрібною, за неї могли «триматися» тільки люди з високим національним самоусвідомленням, – але ж саме його викорінювали всіма можливими способами.

Це був один із важливих кроків у здійсненні ухвалені на XXII з'їзді КПРС у 1961 році нової Програми партії, що передбачала дальше зближення, а по суті злиття «соціалістичних націй».

На цей час механізм русифікації вже був добре відлагоджений. Ефективними ланками його були державний і господарський апарат, діловодство, офіційна і технічна документація, армія; вища освіта, середня технічна освіта, професійне навчання скрізь і всюди провадилися російською мовою; у школах ФЗН, ремісничих училищах сільська молодь, яка переважно до них потрапляла, протягом кількох років навчання зазнавала нещадного мовного калічення; в містах України в 1958 році в українських школах навчався тільки 21 % (в 1926 році – 97 %), навіть у столиці України Києві тільки 22 тисячі учнів навчалися в українських школах і 61 тисячі – в російських, а в ряді великих міст (Харків, Донецьк, Одеса) українські школи обраховувалися буквально одиницями; однією з найзлочинніших ділянок русифікації були дитячі садки та ясла, де відбувалося необоротне «щеплення» безборонних дитячих душ...

Русифікаторські здобутки хрущовської доби були збагачені й розвинуті в часи Брежнєва та його наступників. Принциповим теоретичним досягненням стала теза про нову історичну спільність – єдиний радянський народ. Деякі суспільствознавці та діячі культури, переважно з національних республік, розуміючи згубні наслідки цієї установчої тези для долі своїх націй та їхніх культур, намагалися уточнити її в тому сенсі, що йдеться не про етнічну, а про політичну спільність. Інші ж, навпаки, доходили до того, що пропонували вже і мову цієї спільності – звісно, російську, не задовольняючись її статусом мови міжнаціонального спілкування.

Тим часом у республіках, у тому числі й Україні, вживалося законодавчих і практичних заходів до подальшого упривілеювання російської мови в навчальних закладах. Було введено доплату шкільним викладачам російської мови (як під час «обрусення» Польщі в 30-60-ті роки XIX століття!). Російську мову наполегливо впроваджували в усі сфери публічного життя. У травні 1979 року в Ташкенті проведено Всесоюзну науково-практичну конференцію «Російська мова – мова дружби і співпраці народів СРСР». В її «Рекомендаціях» недвозначно пропонувалося міністерствам освіти союзних республік ввести вивчення російської мови в національних дошкільних закладах з п'яти років, розвиваючи розмовну мову дітей; у загальноосвітніх національних школах (тобто тих, де навчання ще провадилося рідною мовою) практикувати поглиблене вивчення російської мови за рахунок перерозподілення годин у навчальних планах; у системі профтехосвіти – здійснити перехід на нові програми з російської мови там, де навчання відбувається неросійською мовою; у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах – сприяти викладанню російською мовою загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, написанню російською мовою рефератів, дипломних проектів, звітів з виробничої практики тощо, практикувати публікацію наукових праць російською мовою... І так далі – докладна, методично опрацьована інструкція з вимордовування національних

мов – бо ж про їх становище і розвиток нікому не йшлося. Перед як завжди, мала вести Україна, маючи постійний упривілейований статус націоналістично небезпечної. Більшість «рекомендацій» для неї не були новиною – тут русифікація освіти пішла вже набагато далі. Новим було хіба те, що перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький почав і свої виступи на республіканських партійних з'їздах та інших форумах провадити російською мовою – чого давно не було, – подаючи приклад усім партійним кадрам.

Українську мову свідомо заганяли в сліпий кут історичної безперспективності. Як і саму Україну.

Це викликало несприйняття і спротив національно свідомої частини населення, що набирали різних форм. Студенти Київського університету проводять обговорення становища української мови на самоврядних зборах, у багатьох вишах поширюються листівки. Чималих масштабів набуває циркуляція позацензурних літературних і політичних текстів через «самвидав». Багато клопоту завдають владі щорічні масові стихійні зібрання в Києві коло пам'ятника Шевченкові – 22 травня, в день перепоховання Кобзаря на Канівській горі, що набрали символічного значення як протесту проти антиукраїнської політики Москви та проти русифікації.

Налякана цими виступами влада повертається до рішучих політичних репресій. «Спробні» вибіркові арешти серед творчої молоді восени 1965 року не дали бажаного результату і викликали ще більше збурення. Тоді під керівництвом присланого з Москви нового керівника КДБ України В. Федорчука було скрупульозно розроблено, а в січні 1972 року здійснено масштабну провокативну акцію, під кодовою назвою «Блок», що мала на меті показати існування в Україні підпільної націоналістичної організації, пов'язаної із зарубіжними антирадянськими центрами. Наявність такої організації довести не вдалося, але тим часом проведено масові арешти по всій Україні з переслідуванням усіх, хто хоч трохи був з арештованими пов'язаний. Цього разу тиск був таким брутальним, що на деякий час «дисидентство» було паралізоване. Але воно почало відроджуватися в інших формах, зокрема як правозахисна діяльність під претекстом підтримки Гельсінських угод тощо.

З початком проголошеної М. Горбачовим «перебудови» і «гласності» дисидентський рух став частиною загальноукраїнського політичного Народного Руху, що дуже швидко перейшов від захисної позиції до активної боротьби за здобуття державної незалежності і відіграв у цьому процесі важливу роль.

Русифікація в сучасній Україні

Проголошення державної незалежності України дало тільки початок процесам державотворення. Вони були ускладнені не останньою чергою глибиною зрусифікованості значної частини українського населення. Радянська політика русифікації була набагато ефективнішою, ніж у Російській імперії. «Обрусение» царських часів майже не зачепило селянство або зачепило його лише поверхово, і селянство залишалося в перспективі невичерпним джерелом національних сил. Натомість за радянських часів селянство зазнало небувалого вимордовування; традиційне село змінило своє обличчя, воно втратило роль гаранта національного життя, тоді як місто, основний ареал сучасної націєтворчості, в Україні таким не стало.

Навальна індустріалізація та урбанізація в ХХ ст. супроводжувалися не лише стихійною міграцією великих мас населення, а й завезенням партійних кадрів з пролетарських центрів Росії, широким залученням фахівців-технократів, цілеспрямованою зміною етнічного складу окремих регіонів, що засвідчує динаміка демографічних змін за даними переписів населення. Водночас усе робилося для

того, щоб економіка України критично залежала від централізованих схем розвитку продуктивних сил і не могла набути самодостатнього характеру в жодній із своїх галузей.

Російська імперія була деспотичною, але не тоталітарною державою. У своїй національній політиці вона вдавалася до репресій, але масовий терор не входив у її державницький ресурс (за винятком доби становлення імперії – акцій Петра I та Катерини II). Не мав він і безмежних можливостей контролю над поведінкою особистості чи груп людей, засобів постійного ідеологічного та психологічного тиску, пропагандистського маніпулювання свідомістю народу. В усьому цьому, а також у системності, гнучкості й підступності, науково-теоретичному забезпеченні, прогностичності й здатності до превентивних заходів радянська національна політика стояла набагато «вище» за царсько-імперську. Але вона перевищувала її і спектром «позитивних» стимулів. Адже не йшлося про образливі і дискримінаційні гасла русифікації чи «обрусення» – офіційно йшлося про взаємозближення і взаємозбагачення, про благородні інтернаціоналістські почуття, про історичний вихід з простору одвічної міжнаціональної ворожнечі в простір спільного будівництва світу злагоди і доброго майбуття. Це обіцялося як приклад усьому людству! І ця магія діяла часом невідпорно. Нарешті, відчуття належності до єдиного (хоч і багатонаціонального: нації ще не скасовувалися, а тільки «зближувалися»!) – «єдиного радянського народу» з його роллю у світовій історії, впливом на світові події, відчуття життя в «одній шостій світу» з її природними і культурними багатствами, – все це могло давати і багатьом давало своєрідне усвідомлення значущості або передчуття простору для самореалізації, стимулювало відмову від національної ідентичності на користь загальнорадянської.

Тобто, радянський проект великодержавності як нібито багатонаціональної пропонував ідеали світової міри. В цьому була його сила. Але – парадоксальним чином – у цьому була і одна з причин (хоч, може, й не головна) його краху: коли ставав очевиднішим великий історичний обман.

Проте до того часу він устиг своє зробити: ідеали залишилися у сфері риторики, а реальністю стали, з одного боку, досягнутий високий рівень русифікації в межах інтенсивно створюваного «єдиного радянського народу», але з іншого боку – нагромадження – під видимо спокійною поверхнею контрольованої публічності – грізних проблем суспільно-політичного, соціального, національного, мовно-культурного характеру.

Вони залишилися у спадок державам, що стали наступниками СРСР.

Державно незалежна Україна не позбулася багатьох аспектів колишньої колониальної залежності – як у вимірах економіки та політики, так і особливо у вимірах самоусвідомлення та «ментальності». У значній частини населення, попри загальне невдоволення радянською системою, залишилася радянська ідентичність. А у сфері культури і мови «здобутки» напівколоніального становища не тільки збереглися майже повністю, а й у дечому примножуються. Якщо наприкінці 80-х та на початку 90-х років у атмосфері піднесення національного руху та ейфорії від здобуття державної незалежності відчутно був зріс інтерес до української мови навіть з боку російськомовних, вона здобувала престижність, і володіння нею уявлялося перспективним, то невдовзі глибока економічна криза, господарський нелад, політична нестабільність, масове зубожіння людності призвели до компрометації української ідеї, а це болісним чином позначилося і на ставленні до української культури та мови як носія національності. Привабливість її в очах обивателя зменшилася, натомість почали оживати глибоко укорінені упередження минулих часів. Ще не забулося гасло «Коммунизм говорит по-русски», як на зміну йому прийшло

гасло «Бизнес говорит по-русски», що повторює славнозвісну, столітньої давності тезу П. Б. Струве: «Капитализм говорит по-русски». Грабіжницько-мафіозний «ринок», мотивований лише бажанням якомога швидшого і якомога більшого зиску в будь-який спосіб (та ще за умов державно-податкового і державно-хабарницького здирства) напропале експлуатує історично спотворену культурно-мовну ситуацію і далі відштовхує, «відторгає» українську мову й культуру, активно діє проти них (а тим самим – хоч і не тільки тим – і проти України).

Це діється не лише в політичному житті, а й на побутовому рівні, зокрема в свідомості «продвинутого» обивателя, нині озброєного комп'ютером та Інтернетом, які зовсім не гарантують від дурості. Політичну свободу, свободу слова обиватель розуміє і використовує по-своєму, відчуваючи підтримку, а то й спрямовування від політичних сил неукраїнської орієнтації. У науковому збірнику *«Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe»* (2009, Нью-Йорк) є стаття дослідника, присвячена інтернетним атакам нібито на «галичанський діалект», а насправді на українську мову взагалі (*Michael Moser. The Galician Variant of the Ukrainian Language and Anti-Ukrainian Discours in Contemporari Internet Sources*). Автор наводить численні абсолютно дикунські висловлювання про українську мову (аж до такого: «Українська мова – это не язык, это крики животных (мычанье, гавканье, хрюканье, карканье) – жидопольского быдла из Галичины» – с. 330), в яких очевидно є політична спрямованість ненависті до всього українського – пряма пов'язаність із російським шовінізмом. Це вже щось більше, ніж просто декультуризація суспільства.

Особливо великий внесок у деукраїнізацію та культурне пониження суспільства робить телебачення, що в Україні фактично, за винятком одного-двох каналів, контролюється проросійськи налаштованими телемагнатами. Навіть на державному НТКУ (Національний телеканал України) «з'явилося багато двомовних та російськомовних проєктів, частину яких «доброзичливці-благодійники» «дарують» НТКУ за копійки. Але відомо, що безплатний сир буває лише у мишоловці. І в ідеологічне промивання мізків українців охоче вкладають гроші ті, хто бачить Україну в «єдином русском міре»⁷⁰. За звітністю ж 98 % програм НТКУ – «україномовні». «Очевидно, за тим принципом, що коли хоч одне слово ведучий сказав українською, – це україномовна програма»⁷¹.

Після помітного піднесення в перші роки незалежності, українськомовна преса нині практично витіснена з суспільного побуту. Ось деякі дані станом на 2008 рік. «Найбільший наклад (а отже, й розповсюдження) в Україні мають дві російськомовні газети – «Факты» (1,1 млн, за іншими оцінками – 600 тисяч) і «Сегодня» (700 тисяч, за іншими оцінками – 500 тисяч). Ці газети не тільки утримують читачів у спільному з Росією інформаційно-культурному просторі, а й постійно, як, наприклад, газета «Сегодня», публікують матеріали, що дискредитують українську культуру»⁷². До першої четвірки найтиражніших газет, що видаються в Україні, входить лише одна україномовна – «Сільські вісті» (тираж 200 тисяч), читачку аудиторію якої складають переважно сільські жителі. До цього слід додати, що в більшості великих міст Сходу і Півдня України, не кажучи вже про Крим, знайти українську газету у вільному продажі практично неможливо. Водночас Україна заповнена клонами російських газет: «Комсомольская правда в Украине», «Московский комсомолец в Украине», відповідні варіанти газет «Известия»,

⁷⁰ Самченко Валентина. Хто тут Національний? // Україна Молода. - 11-12 лютого 2011. - С. 3.

⁷¹ Там само.

⁷² Масенко Лариса. Нариси соціолінгвістики. - К., 2010. - С. 151.

«Труд» та ін., десятками журналів популярного та розважального характеру, що виходять величезними накладками. Небагата українська періодика скласти їм конкуренцію не може.

«Товсті» літературні журнали – традиційна арена гуманітарної думки – ледве животіють, виходять вони «здвоєними» числами, а їхній тираж катастрофічно впав. Тут треба сказати, що українські видання, у тому числі україномовні газети, через фінансову скруту фактично не платять гонорарів, а це відбивається на їхніх можливостях залучати авторів, не кажучи про те, що з відповідних причин журналістський корпус російських видань потужніший (хоч і складається з українських журналістів, які змушені шукати краще оплачуваної роботи).

Український кінематограф практично знищений. Телебачення опинилося в руках магнатів, далеких від розуміння національно-культурних чи загальнопросвітницьких потреб, і стало потужним засобом русифікації та пропаганди вульгарних смаків і відчуження від реальних проблем українського життя. Багаторічні зусилля інтелігенції та відповідальної частини політикуму добитися створення незалежного громадського телебачення досі не дали результату.

Українське книгодрукування в занепаді, і хоч за останні роки вийшло багато цінних і цінних видань, як оригінальних, так і перекладних, їхні тиражі мізерні, а через параліч книготоргівлі й ті не завжди доходять до читача.

«...У 1990 році в Україні було видано понад 170 млн примірників книжок, або 3,27 книги на душу населення, які одночасно реалізувались у понад 4000 книгарень. Натомість у 2005 році було видано 54 млн примірників, або 1,15 книги на душу населення. Але реалізувати цей обсяг книжок українські видавці мали можливість вже в 400 книжкових магазинах. Тобто якщо кількість книжок за накладом зменшилася у 3,14 раза, то кількість книгарень – майже в 11 разів. Це є свідченням деградації інфраструктури, яка мусила б забезпечити популяризацію та просування національної книги до споживача»⁷³. Трагічний парадокс: за роки незалежності столиця України втратила 70 книгарень, а «на цьому «цвинтарі» української книги вирости банки, ресторани, салони мобільного зв'язку, магазини одягу, салони краси»⁷⁴. Тут можна додати, що багато з наявних книгарень у містах Сходу й Півдня взагалі відмовляються замовляти українські книжки, посилаючись на брак попиту, хоч насправді такий попит є, як засвідчує виїзний продаж самих видавництв.

І як не погодитися зі словами президента Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів Олександра Афоніна: «...Значною мірою кризові явища, від яких нині так жорстоко потерпають економіка країни, її культурна, соціальна сфери та наука, є наслідком фактичного нехтування усіма без винятку вищими керівниками упродовж усіх двадцяти років незалежності книгою як головним стратегічним інструментом творення людини, нації, держави»⁷⁵.

Впадає в око парадоксальна суперечність: за роки незалежності загальний «ландшафт» української книжкової продукції став багатшим і цікавішим, ніж будь-коли: в цьому виявляється незнане раніше розширення простору політичної і творчої свободи. Видано масиви раніше заборонених літературних творів і наукових праць, у тому числі з великого доробку української діаспори; опубліковано раніше невідомі історичні документи, що проливають правдиве світло на драма-

⁷³ Експертна доповідь «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку». - К., 2007.

⁷⁴ День. - 23 лютого 2011. - С. 1.

⁷⁵ Там само. - С. 2.

тичні сторінки минувшини; чимало колективних і авторських монографій дають інтерпретацію актуальних проблем сучасності; завдяки праці наших перекладачів та допомозі гуманітарних фондів, насамперед закордонних, уперше маємо українською мовою великий корпус найвидатніших творів світової філософської, соціологічної, економічної, юридичної тощо класики. Здавалося б, уся інтелектуальна атмосфера суспільства мала б змінитися. Почасті вона і змінилася, але в дуже обмеженій, переважно академічно-університетській сфері. Бо вся ця продукція доступна лише дуже обмеженому колу реципієнтів. Угаданій уже Експертній доповіді читаємо: «...Спостерігається позитивна динаміка зростання кількості видань за назвами (1990 рік – 7046 назви, 2005-15720 назв), однак без збільшення тиражної маси книжок це не дозволило суттєво покращити позиції української книги. Якщо в 1991 році наклад однієї назви складав 23,2 тисячі примірників, то в 2005 році – 3,4 тисячі примірників. Однак ця середня цифра включає в себе і навчальну літературу для середньої школи, де наклад однієї назви становить іноді сотні тисяч примірників. А отже середній тираж так званої «ринкової» книжки не перевищує 500 примірників, що робить її практично недоступною для пересічного українця». Отож на книжковому ринку України панує російська книжка, далеко не завжди високого гатунку, часто-густо розрахована на обивательські смаки.

Це – один із аспектів специфічної для України проблеми – драматичного розриву між рівнем, якого досягли суспільствознавчі та гуманітарні науки за роки незалежності, і рівнем повсякденної свідомості більшості громадян; між розмаїттям явищ літературного й мистецького життя – і майже цілковитою необізнаністю з ними суспільства.

Цій необізнаності ефективно сприяє відсутність єдиного інформаційного і культурного простору, так і не створеного за роки державної незалежності, – а саме він мав консолідувати українську політичну націю і формувати громадянську ідентичність. Східні та південні регіони України фактично «вилучені» з цього гіпотетичного єдиного інформаційно-культурного простору.

Так звана «політична еліта» України виявилася нездатною акумулювати наявний науковий потенціал чи бодай прагматично використати наукові розробки в гуманітарній сфері. Численні ґрунтовні програми й проекти, розроблені й запропоновані вченими й діячами культури, залишилися проігнорованими. Якщо й була тут зацікавленість, то переважно негативна, з боку прихильників русифікації: як не допустити до реальних дій, що змінили б на краще становище української культури й мови. Вони не тільки гльорифікують «досягнутий рівень» русифікації, а й закликають орієнтуватися на нього і від нього вести відлік нового національно-культурного часу. їм здається достатнім і невідпорним аргумент: так «історично склалося», що п'ятдесят (чи більше, тут кожен воліє називати своє) відсотків українців говорять по-російському – не силувати ж їх до української мови. При цьому не говорять про те, *коли, чому і як* це «історично склалося», яким насильством і терором; не думають про те, чи нормальний цей «досягнутий рівень» і куди він веде Україну; не зважають на те, що йдеться не про якийсь примус до української мови, а про створення умов для її нормального функціонування і не про відмову від російської мови, а лише про те, щоб вона не витісняла і не підмінювала собою українську. Політичні сили, які вміють підвищувати свій «рейтинг» тільки найпримітивнішим способом: граючи на упередженнях свого електорату, а не ведучи з ним діалог, – цинічно фальсифікують проблему, що є без перебільшення проблемою життя і смерті України як національного феномена. Кожен можливий крок у бік підтримки української культури і мови вони оголошують «утиском» або й «заборонаю» російської мови й культури, ніби не помічаючи їхнього реаль-

ного панівного становища в Україні, й роздмухують навколо цього протистояння. «І зовсім парадоксально на тлі мовної палітри України звучать слова Олександра Солженіцина: «Идут чередой (! – І. Дз.) должностные увольнения за невладеение украинским». Ну, в цьому разі вже не вистачає слів, оскільки я знаю кількох викладачів, які не тільки викладають російською мовою, а й відверто знущаються над українською державністю, її пріоритетами, – ніхто не тільки їх не звільняв, а й не розмовляв про неприпустимість таких відвертих поглядів і висловлень при викладанні свого предмета»⁷⁶. Часто тон у цій справі задають офіційні представники російського уряду, які постійно звинувачують Україну в нібито порушенні прав російськомовних громадян. Був час, коли з українського боку ще звучали хоч і слабенько-виправдальні, але більш-менш посутні відповіді. Так, у «Заяві Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» («Літературна Україна», 24 лютого 2000 року) наводилися такі дані: «Для задоволення культурно-мовних потреб російськомовних громадян в Україні діють понад 3000 дитячих дошкільних закладів. Фахівців з російської мови в Україні готують 11 університетів та 20 педінститутів. Російською мовою в Україні навчаються понад 0,5 млн студентів, або 57 % від загальної кількості. До послуг громадян майже 25 000 масових та універсальних бібліотек, у яких 62 % становить російськомовна література, діють 14 українських державних театрів з виставами російською мовою. На книжковому ринку російськомовна література становить близько 90 %. Російською та двома мовами транслюється та видається більшість засобів масової інформації. На теренах нашої країни активно діють 34 республіканські і регіональні національно-культурні товариства та об'єднання, які репрезентують права російськомовних громадян».

Фальсифікується і проблема двомовності: парадокс у тому, що саме україномовні є і двомовними і здебільше володіють російською, тоді як серед російськомовних далеко не часто можна зустріти і знання української мови та культури, і повагу до них. Таким чином двомовність може обернутися одномовністю – російською. Простір функціонування української мови звужується, як шагренева шкіра, бо зникають умови, що робили б її потрібною. *Потрібність* мови в житті суспільства – це єдина *достатня* обставина її вільного життя. Саме на створенні й підтриманні умов, обставин такої потрібності тільки й може базуватися розумна й ефективна концепція мовного розвитку.

Не сприяє оздоровленню ситуації й ігнорування або недооцінка в свідомості багатьох українців російськомовного складника української культури. Особливо це стосується літератури: письменники, які пишуть російською мовою, мало сприйняті в Росії, а в Україні недостатньо інтерпретовані як складова частина її духовного життя, що зменшує їхню участь у творенні української політичної нації, сприяє позаукраїнській орієнтації. Ще один чинник, який мало враховується: становище культури багатьох національних меншин. Неувага до них, недостатня підтримка їх обертається тим, що їхня зрусифікованість стає вимушеним «внеском» у комплексну русифікацію України. Нові мігранти зі Сходу також опановують катастрофічно спрощену російську мову, вносячи свою барву в загальну картину.

Дійовим чинником русифікації стала т. зв. попса в її найвульгарніших виявах, що заповонила не лише естраду, а й увійшла в побут маси населення. Вона працює не лише на «розукраїнення», а й на розкультурення взагалі, вщеплюючи низькопробні смаки та несприйняття справжніх культурних цінностей. Натомість сучасна українська молодіжна культура не дістає підтримки ні з боку держави, ні з боку

⁷⁶ Загнітко Анатолій. Шляхами слова. - Донецьк, 2009. - С. 294.

меценатів та спонсорів, більшість із яких розщедрюються лише на розрекламовані імена зайжджих «зірок». Тоді як першокласні українські мистецькі колективи та виконавці, що з успіхом виступають у багатьох країнах світу, – рідкісні гості на великих сценах самої України.

Усе це, разом узятє, збіднює наш культурний світ і стає підмогою русифікаційній стихії, яка, одначе, і не зовсім стихія, бо має свої регулюючі координати й ідеологічне та фінансове стимулювання.

Це лише частина проблем, які мали б об'єднати зусилля політичної і культурної еліти для спільної продуктивної роботи, а не роз'єднувати їх. Для цього потрібна і продумана культурна політика, і політична воля для її здійснення. Ні того, ні того немає. Втім, як слушно зауважує дослідниця, «розвиток української ситуації унаочнює відому з досвіду зарубіжної соціолінгвістики закономірність, згідно з якою відсутність у державі мовної політики є також політикою, що полягає у підтримці сильнішої мови. В Україні зберігається досягнуте в попередній період домінування російської мови в міській комунікації, а в деяких сферах, зокрема в інформаційно-культурній, нові реалії відкритого суспільства призвели до значного посилення процесів русифікації»⁷⁷.

Водночас мовно-культурний вимір русифікації – це лише один із аспектів загального послаблення України як держави. Нам загрожує те, що американський радянолог Керін Дейвіша назвав «авто-колонізацією», а болгарський культуролог Олександр Кйосев – «самопідкорюваною культурою».

Нова влада, гіпнотизована ідеологією російського націоналізму, з особливим завзяттям заходилася ревізувати освітянську сферу, в якій усе-таки за попередні роки було досягнуто деяких успіхів у справі повернення української мови в навчальний процес. Тепер це «насильство» зупиняють, а порядком «оптимізації» шкільної освіти під «скорочення» потрапляють українські школи як недостатньо забезпечені учнівським контингентом. Застосовується випробуваний протягом історії – від Катерини II до Хрущова – спосіб: «на прохання трудящих». («...На Донеччині «на численні вимоги громадськості» закривають українські школи та класи», – пише Роман Коваль з Донецька в газеті «День» 4-5 лютого 2011 року.) Здавалося б: хіба не розумніше було б, замість закривати чи не останню українську школу в Донецьку, – подбати про її привабливість, забезпечивши сучасним обладнанням, а може, й новим приміщенням? Пояснювати тим, хто керується згубним для освіти мотивом «рентабельності» (це офіційно, а насправді зовсім іншими, політичними мотивами), що Донеччина – поки що частина України, і тут мають право на існування також і українські школи. Але ж це – якщо метою є розвиток української освіти. А якщо мета протилежна, то все так, як треба, й робиться. Правильно робиться, з перспективою. Дарма що протестують батьки й матері, які своїм коштом відремонтували школу № 136 («Гроші здавали всі, навіть мама, у якої десять дітей!») і хочуть, щоб їхні діти навчалися українською. Ось що пише одна з організаторів протесту: «Я сама російськомовна. Але обох дітей віддала в українську школу свідомо. Я дивлюсь у майбутнє і розумію, що говорити українською мовою, знати й розуміти українську культуру – в інтересах моїх дітей». Протестують і вчителі, причому не лише з тієї-таки школи. Ось лист Наталії Руденко, директорки НВК «Симферопольська українська гімназія»: «Як відомо з історії, Донецька область, весь Донбас – давній український регіон, де традиції українства ще й досі мають глибокі корені, тому це рішення влади про закриття шкіл – протиприродне й необ'єктивне. Це рішення спрямоване не на розвиток сво-

⁷⁷ Масенко Лариса. Нариси з соціолінгвістики. - К., 2010. - С. 144.

єї ідентичності, а на розвиток чужої культури за рахунок власного народу, це рішення однозначно русифікаторське. Крим ще більше зрусифікований регіон, ніж Донбас, однак у нас існує великий попит саме на українську освіту. У нас великий конкурс, багато учнів намагаються вчитися саме у нас, бо це дає їм перспективу продовжувати освіту на теренах всієї України, а не тільки в Криму. Я вважаю, що в донецькому регіоні так само влада повинна задовольняти, а не ігнорувати попит населення на українську освіту».

У телепрограмі Савіка Шустера 11 лютого 2011 року було показано, в репортажі з Донецька, болісний протест батьків, матерів і дітей, що постраждали від закриття шкіл; доведені до розпачу люди говорили про готовність іти на групове безстрокове голодування. Але для донецького владного чиновництва (та й того, що вже перебалося до «матери городов русских») – це голоси «націоналістів». Українських. А не благословенних російських націоналістів і шовіністів без лапок, ідеями яких слід надихатися. До речі, в тій же передачі донеччани наводили приклади цілковито шовіністичних, окупантських висловлювань високих донецьких керівників у спілкуванні з українськими громадянами.

Таке враження, що влада уважно вивчила, зокрема, рекомендації С. Щоголева (див. у розділі «Русифікація в Російській імперії») і помаленьку, обережно, але продумано їх починає враховувати. А він цілком слушно вважав, що головне – правильно спрямувати шкільну освіту. Відучити молоде покоління від мови, а тоді й інші проблеми легше буде вирішити. Втім, дослівно: «Составляя настоящую главу («Борьба с южнорусским отщепенством». – (І. Дз.), мы с умыслом откладывали вопрос о мерах против периодической печати на украинском языке. Мы полагаем, что правильная и энергичная постановка школьного и внешкольного просвещения настолько проветрит культурную южнорусскую атмосферу, что все эти «часописи», принадлежащие к ботаническому классу тайнобрачных зоофитов, зачахнут от внутреннего и внешнего (финансового)худосочия». Несхибний прогноз! Але: «Пока эти издания существуют, полная индифферентность государства к их деятельности может, однако, вредно отражаться на интересах населения». І вчений фіскал радо подає свої проникливі спостереження та глибокодумні рефлексії над українською пресою.

Вчитися і вчитися нам (тобто їм!) у даровитого фіскала – єдинорога Щоголева! Втім, таки вчать – і добре. Один із заповітів Щоголева – не допускати, щоб Боже слово звучало українською мовою, не дозволяти священикам проповідувати по-українському. Минуло сто літ, і ми стаємо свідками комбінованого наступу на українські церкви немосковського підпорядкування – з боку насамперед Московського патріархату, але також і нової «української» влади. Про рейдерські захоплення храмів Київського патріархату розповідає преса (див., наприклад, інтерв'ю з патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом в «Українському тижні» за 11-17 лютого 2011 року; тижневик говорить про «сталінські методи на озброєнні Російської православної церкви»). УПЦ Московського патріархату – складова частина РПЦ – фактично стає державною церквою в Україні, і «чи не вперше в історії фактично державна церква є засадничо ворожою до самої незалежної держави»⁷⁸. А з яким шаленством анафемствують на адресу «розкольників», «розстриг», «богovidступників» – так ніби вони, з Московського патріархату, єдині й прямі уповноважені Бога на планеті! А мільйони тих, хто молиться Богові своєю мовою, приречені опинитися в геєні огненній. По суті, агресивна політика ієрархів Російської

⁷⁸ *Стріха Максим.* Морок нетерпимості РПЦ // Український тижень. - № 7 (172). - 18-24 лютого 2011 року. - С. 39.

православної церкви є антихристиянською. Адже «... різнообразие християнських культур может быть отнесено к числу доказательств бытия Божия. Бог хочет и требует от нас единства, но Он не хочет от нас единообразия»⁷⁹. Бог говорить мовою різних народів, – підкреслював Папа Іван-Павло II.

Внаслідок століть дискримінації та переслідувань українська культура і українська мова не мали можливості вільно розвиватися і нині, за умов глобальної відкритості та зовнішніх тисків, перебувають у нерівних конкурентних умовах з тими культурами та мовами, за якими стоять потужні держави, що їх цілеспрямовано стимулюють, цінуючи власну ідентичність. Українська держава – чи не єдина в світі, яка цього не робить. Видатний сучасний український філософ Вілен Горський, на жаль, уже покійний, з цього приводу не так давно писав:

«...Єдність може існувати лише між «різними», які властивою їм неповторністю здатні збагачувати одне одного. Натомість реальною стає загроза перетворення культури людства на уніфіковану одноманітність. Прагненням уникнути цього небажаного результату пояснюється політика, спрямована на захист і розвиток власної національної мови, яку активно проводить, наприклад, Франція.

Що ж до України, то загроза тут не обмежується зовнішніми факторами, що особливо актуалізує нагальну потребу розробки цілеспрямованої державної політики з розвитку і збагачення мовної культури народу. Такої політики по суті не існує. Справа обмежується політичною дискусією щодо статусу української мови й не більше»⁸⁰.

Продумана, науково обґрунтована культурна і мовна політика мають стати невід'ємною складовою національного проекту «Україна ХХІ століття» і забезпечити культурну ідентичність нашого народу, його повноцінне буття серед народів Європи і світу. Для цього насамперед потрібне створення потужного інформаційно-культурного простору, який охоплював би всю Україну і забезпечував усім її громадянам можливість ознайомлення з життям і культурою всіх українських земель, сприяв обмінові знаннями, цінностями, думками, ідеями, доносив нові інтелектуальні та естетичні здобутки, як і багатства національної духовної спадщини до всього суспільства. Це чи не найголовніша умова консолідації суспільства та утвердження нової української ідентичності – тим більше за умов нинішньої відкритості до світу, позитивних і негативних впливів глобалізації, величезного переважання російського чинника в інформаційно-культурному ландшафті України.

Протягом кількох років при Президентів України В. Ющенку діяла Національна рада з питань культури і духовності, яку очолював М. Жулинський. Вона підготувала кілька важливих документів, спрямованих на підтримку українського кіно, книгодрукування, мови. Але все так і зупинилося на стадії пропозицій. Виявилось, що президентського схвалення і навіть указів мало, потрібні постанови уряду, закони Верховної Ради, – а це вже нездоланий бар'єр. Одна із сумних сторінок цієї нерівної боротьби – доля ґрунтового проекту Кирила Стеценка «Стратегії культури України. Філософія і менеджмент самоздійснення нації: Концепція інтегрованого стратегічного управління духовно-інформаційною сферою держави» (2005 рік). Це не загальні добрі побажання, не патріотична риторика, що нам закидають недоброзичливці, – це скрупульозно розроблена «дорожня карта» перспективного розвитку української культури. Здавалося б – знахідка для влади, яка щиро дбає про духовне піднесення суспільства. Та де там!

Невиконаним, фактично проігнорованим залишилося «Протокольне рішення

⁷⁹ *Аверинцев Сергей*. Премудрость создать себе дом // Новый мир. - 2001. - № 1. - С. 165.

⁸⁰ *Горський Вілен*. Біля джерел. - К., 2006, - С. 252.

наради з питань забезпечення розвитку державної мови в Україні», проведеної 18 травня 2006 року в Кабінеті Міністрів України з участю міністрів і відповідальних працівників Секретаріату Кабміну, в якому були розроблені конкретні заходи в мовно-культурній сфері; тим більше – не дали і не дають реальних наслідків численні звернення представників української інтелігенції, з яких уже можна скласти цілу антологію.

Підстави ймовірної продуктивної культурної політики достатньо розроблені в численних пропозиціях наукових і культурних інституцій. Потрібні широка суспільна апробація і державна воля до їх здійснення. Але є великий сумнів: коли на це не спромоглася влада, що позиціонувала себе як немовби національно-патріотична, то чи здатна на це влада, що «національний інтерес» розуміє лише як бізнесовий інтерес великого капіталу або якогось його клану, влада, чия ідеологія зазнає потужного впливу російського націоналізму і яка готова здавати йому українську історію, національну пам'ять, культурну самобутність, мову та всі інші «нематеріальні» цінності в обмін на риторику братерства або й без такої, смиренно ковтаючи всі можливі образи національної гідності та державного престижу. Як це бачимо останнім часом, коли українська влада не відреагувала на образливі слова В. Путіна про те, що Росія й сама без України та інших республік могла б виграти війну з Гітлером, – тобто, що багатомільйонних українських жертв і страхітливих руйнувань наче й не було, не було закарбованої Довженком «України в огні»: це своєрідний варіант знаменитого сталінського «тосту» «За великий русский народ». Втім, і попередня влада мовчки проковтнула визначення В. Путіним України – на саміті НАТО в Бухаресті – як «штучного утворення», вона не відчуває потреби в забезпеченні існування українського світу як такого, як феномена історії.

Нині русифікація – це поверхневий симптом глибшої хвороби, що полягає у втраті закоріненості в культурі, історії, у втраті самого себе.

«Позбавлення коріння, безперечно, – найнебезпечніша хвороба людських спільнот, бо вона поширюється сама по собі. Істоти, які справді позбавлені коріння, поведуться майже завжди одним із двох можливих способів: вони або впадають у стан інерції душі, що майже рівнозначний смерті, як більшість рабів Римської імперії, або кидаються у діяльність, що завжди спрямована на позбавлення коренів тих, хто ще їх не втратив чи з ким це відбулося лише частково, і вдаються при цьому до найжорстокіших методів [...] Позбавлений коріння – позбавляє коріння й інших. Укорінений – не викоринює»⁸¹.

Це, власне, те, що в українській історії відоме під найменням «яничарство» і що протягом століть набирало різних форм і хитромудрих аж до благородства мотивацій. Але суть його та сама: з висоти своєї тріумфуючої, владної безкорінності «позбавляти коріння й інших», викоринювати ще не викоринене. Цьому можна протиставити лише одне: власну глибину, недосяжну яничарським бульдозерам, власний інтелект і культуру, невразливі на яничарські спокуси. Вирішальну роль тут мала б відігравати національна інтелігенція. Але вона послаблена внаслідок послідовного цілеспрямованого знекровлення.

«Історично дбати про збагачення мовної культури й протистояти негативним явищам у цій сфері покликана національна інтелігенція. Однак, на жаль, у сучасній складній ситуації, яку переживає українське суспільство, чи не найчастіше ми саме відчуваємо брак достатньо розвиненої інтелігенції. Причини цього, передусім, – у посттоталітарному стані нашого суспільства. Вічний страх перед вільною думкою, талантом, високою майстерністю – всім, що спричиняється до усвідомлення влас-

⁸¹ Вейль Сімона. Укорінення. Лист до клірика. - К., 1998. - С. 39-40.

ної незалежності», – писав згадуваний уже український філософ Вілен Горський, – ось що спонукало до заслання інтелігенції за кордон, до хвилі арештів, переслідувань і погромів у культурі, науці, – як генеральної лінії тоталітарної держави щодо інтелігенції. «Все це повною мірою зазнала, як й інші складові Радянського Союзу, Україна. Але у нас ситуація погіршується багатовіковим напівколоніальним минулим, що спричинилось не лише до надзвичайної слабкості прошарку інтелігенції, а й до великої прірви, що відділяла від свого рідного народу ту частину інтелігенції, яка всупереч умовам все-таки збереглася. Через стан, в якому Україна існувала впродовж віків, аж до початку ХХ століття представники української інтелігенції були здебільшого вихованцями не рідної української, а інонаціональної культури.

Лише на рубежі ХІХ-ХХ ст. виникає, по суті, перше «органічне» покоління української інтелігенції.

Це покоління, переборюючи значні труднощі, набирає сили впродовж перших десятиліть ХХ ст. Але наприкінці 20-х рр. і воно припинило своє існування, одержавши в історії нашої культури сумну назву «Розстріляне Відродження». Наслідки цього ми відчуваємо й понині»⁸². І наслідки, зрозуміло, не лише в мовно-культурній сфері...

... Цю невеселу розмову хочу закінчити словами з виступу на презентації віршованого роману Ліни Костенко «Берестечко» в Українському Домі 22 березня 2010 року (ювілейний вечір поетеси):

«Серед поетичних формул людського буття є у Ліни Костенко така: «Життя людського строки стислі – немає часу на поразку». На жаль, незважаючи на стислість строків і людського буття, і історичних, у нас завжди знаходилися час і сили для поразок. Нинішня поразка, на мій погляд, страшніша за Берестечко. Бо після Берестечка були ще перемоги. А після культурного і мовного геноциду, я б сказав – і самогеноциду, що нам загрожує, перемог не буває. Бо не стає народу.

Буде псевдодержава. Будуть президенти і уряди. Будуть прапор, тризуб і навіть гімн: «Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці...» Але тими воріженьками в цій псевдодержаві будемо вже ми, українці, – під чужим нещадним сонцем.

Вибір у нас один – спротив культурному і мовному геноциду».

Минув рік, і підстав повторити ці слова стало ще більше.

Надто песимістично? Може. Але ми вже жили двадцять років, підбадьорюючи себе оптимістичними ілюзіями. Може, хай буде мобілізуючий песимізм?

Що ж до оптимізму... то й він буває всякий. Скажімо, такий гартований інтелектуальний і політичний боець, як Адам Міхнік, свій нинішній (!) оптимізм назвав «оптимізмом труєного вовка»⁸³.

Змінилася польська дійсність. «Романтична фаза трансформації скінчилася. Вичерпались великі національні цілі. В Польщі за ними стояли чотири великі ідеї. Незалежної Польщі – визволення від Червоної армії та російського домінування. Демократичної Польщі – плюралізм, парламент, чесні вибори. Відкритої Польщі – свобода виїзду, скасування цензури. Безпечної Польщі – НАТО і Євросоюз. Великих цілей досягнуто. Тепер треба людям запропонувати такий спосіб мислення в Польщі, в якому вони побачать власні інтереси. Питання № 1 також: чи здатні ми виробити таку пропозицію?» Відповідь самого Міхніка: «Поки що не видно»⁸⁴. Це і є та ситуація, в якій він відчув себе «труєним вовком».

Наскільки ж складніша й драматичніша наша, українська ситуація! З означених чотирьох великих цілей – а вони спільні для всіх країн, що вийшли з радянського

⁸² Горський Вілен. Біля джерел. - К., 2006. - С. 252-253.

⁸³ Новая Польша. - 2011. - № 1. - С. 18.

⁸⁴ Там само. - С. 17.

блоку, – ми зашпорталися на півдорозі до трьох перших (незалежність, демократія, відкритість), а на четверту (безпечна Україна), м'яко кажучи, заплушили очі й пішли в нікуди.

Демократична – як вона себе позиціонувала – влада виявилася фатально слабкою, не спромоглася об'єднати не лише суспільство, а й свої власні фрагментовані «політичні сили», зосереджені більше на з'ясуванні стосунків між собою, ніж на спільній конструктивній роботі задля майбутнього України. Не виконавши головних своїх передвиборних обіцянок (навіть тих, які були реалістичними), не розв'язавши болючих суспільно-економічних і культурних проблем України, вона скомпрометувала не лише себе, а й певною мірою українську ідею взагалі.

Те, що сталося, – велика національна поразка. Ми всі у ній винні. Вона має свої глибокі причини, що криються у всьому стані нашого суспільства, яке так і не стало сконсолідованим, сучасною політичною нацією. На цій несконсолідованості, розмитості національно-політичної ідентичності паразитують (самі її всіляко стимулюючи) добре організовані клани, для яких Україна є в кращому разі тільки територією розгортання своєї бізнесової діяльності, а в гіршому – частиною «руського мира», в який її конче треба повернути.

Чи нова влада *цілком* підпорядкована їм?

Не хотілося б вірити. Час покаже. Хоч багато чого він уже показав, починаючи з «харківських домовленостей», про які ми, мабуть, ще й не все знаємо. Певно, «регіонали» будуть твердити в обстоюванні *власних* «ділових» інтересів, може, навіть і в такого роду відносинах з Росією. А в обстоюванні інтересів України – лише *тією мірою*, якою вони не суперечитимуть *їхнім* інтересам. Але «баланс інтересів», швидше за все, буде дуже ризикованим *для України*.

Я завжди був проти принципу «чим гірше, тим краще», яким, на жаль, керувалися і керуються всі – поперемінно – наші опозиції, перетворюючи політичну боротьбу на взаємну безоглядну й сліпу бійку та підсичуючи хаос у житті країни. По-моєму, все-таки: чим гірше, тим гірше. А чим краще – тим краще. І якщо Партія регіонів та її підпомагачі робитимуть щось добре *для України* – в цьому *доброму* їх треба підтримати. Тільки було б це *добре*. Поки що бачимо *недобре*, і воно вже викликає масові протести. Поскільки стосується соціально-економічних умов життя основної маси населення. Тут масове невдоволення сягає критичної межі.

Менше усвідомлені загрози у сфері культури і політичної та інформаційної свободи. Їх бачать переважно громадянськи активні кола і творча інтелігенція. Але так бути довго не може. Гуманітарні проблеми – невід'ємна частина соціальних. Суспільство мусить побачити, що новій українській владі доводиться дорого платити за прихильність кремлівських неоімперіалістів до неї. Тобто: дорого *як для України*. Влада ж намагатиметься розплачуватися тим, що для неї *недорого*: політичною гідністю, національною ідентичністю, інформаційним простором, історією, культурою, мовою. А це для московської «ліберальної (???) імперії» якраз і є головне, може, ще важливіше, ніж «газова труба» і збройна присутність у Криму⁸⁵. Адже в сучасному світі долю народів вирішують головним чином не армії, і вистояти проти зовнішнього асиміляційного тиску можна тільки завдяки внутрішньому здоров'ю і відповідному самоусвідомленню.

Умовно назвемо це «гуманітарною сферою» (яка, звісно ж, перебуває з соціально-економічною та соціально-політичною сферами в стані щільної взаємопов'язаності та взаємозумовлюваності). Російські неімперіалістичні ідео-

⁸⁵ «Нельзя удержать Кавказ, уйдя из Крыма и Севастополя» - Нарочницкая Наталья. Евразийский эллипс // Москва. - 2003. - № 5. - С. 10.

логи послідовно здійснюють усебічний «гуманітарний» тиск на Україну. Для цього засновуються програми, фонди, інституції. Ось один із прикладів – концепція створення «гуманитарной научной структуры на территории Восточной Украины – Русского Института». Думаєте – просто задля кращого ознайомлення українців з російською культурою? Якби ж то!

Автор проекту Інокентій Андреев одверто пише: **«В последнее время российские элиты используют энергетические рычаги для усиления своего влияния на международной арене. Однако эти рычаги очевидно недостаточны, ибо остается без внимания фактор языка и культуры. Русского языка и культуры»** (виділено в оригіналі. – (І. Дз.). Особливе значення має український напрям активізації цього «фактора». Адже **«появился украиноязычный образованный класс, который является носителем враждебной России идентичности»**. Ще більшою небезпекою є поява покоління освіченої молоді, яка знає англійську мову, а **«качественное обучение английскому языку дает возможность в принципе не обращаться к русскому культурному фонду, что выводит развитие всех передовых дисциплин из русла развития постсоветской науки и переводит их в развитие современных интеллектуальных течений Запада»**. Як приклад наводиться Києво-Могилянська академія. У цьому світлі **«формирование Русского института на Украине решило бы многие задачи»,** зокрема, «грамотная работа с населением, в особенности с одарённой молодежью, позволила бы укрепить русскую идентичность в юго-восточных регионах Украины»⁸⁶.

Подумаймо, чи можна тут розраховувати на якусь активну протидію української влади? Чи можна розраховувати на послідовний конструктивний курс цієї влади в гуманітарній сфері? Якщо навіть попередня влада, наголошуючи свою патріотичність і маючи запропоновані їй науковцями дуже ґрунтовні розробки на цю тему, не знайшла ані достатніх засобів, ані достатньої державної волі в собі для здійснення необхідних системних програм, то чи можна цього сподіватися від влади, яка демонструє нерозуміння або й свідоме ігнорування відповідних проблем, більше того – активно заохочує продовження і поглиблення русифікації, деукраїнізації? На практиці – попри епізодичні дипломатично-камуфляжні заяви... Вона не хоче і навряд чи захоче залагоджувати мовно-культурні колізії, вгамовувати антиукраїнські пристрасі й упередження частини свого «електорату», яка на неї тисне і від якої вона залежна (і з якою почасті й солідаризується, а деякі клани в цій владі самі ведуть перед в антиукраїнстві).

Звичайно, це лише один бік нашої реальності. Є інший: ані джерела українського культурного життя, як професійного, так і самодіяльного, ані вкоріненість у ньому або потяг до нього великої активної маси нашої людності ще далеко не вичерпані і дають енергію багатьом новим і новаторським ідеям та починанням у різних регіонах та на різних рівнях. Це – великий резерв творчого поступу. І великий резерв спротиву деукраїнізації України. Але ж і на деукраїнізацію працюють неабиякі – і краще, ніж ми, організовані, спонсоровані, профінансовані сили – до того ж уміло і всіляко підтримувані ззовні. Адже імперії критично потрібна Україна, і вона «за ціною не постоїть».

І тут хочеться ще раз нагадати: майбутнє України – як *України*: зі своїм минулим і своїм майбутнім, – а не як уламка «руського мира», знову опиняється під загрозою.

Та хай це додає нам не лише гіркоти й болю, а, над усе, – сили працювати задля буття собою: у світі, де кожен або Є СОБОЮ, або ЙОГО НЕ СТАЄ.

⁸⁶ Андреев Инокентий. Русская речь как щит и меч. – <http://www.apn.ru/publications/print10660.htm>.

Література до розділу «Русифікація вчора, сьогодні... і завтра?»

- Бахтурина А. Ю. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914-1917 гг.). – М., 2004.
- Бердиховська Богуміла. Україна: люди і книжки. – К., 2009.
- Бодуэн-де-Куртене И. По вопросу об автономии и равноправии национальностей // Украинский вестник. – 1906. – № 1.
- Брандес Георг. Что такое национальное чувство? – Нижний Новгород, 1913.
- Бриль Гн. Лицарі патріотичного інтересу. – Х., 1930.
- Бурмистров Т. Ю. и Русакова В. С. Национальный вопрос в парламентах и тактике политических партий в России в 1905-1907 гг. – М., 1976.
- Ваганян В. О национальной культуре. – М.; Л., 1927.
- Величко В. Л. Кавказ: Русское дело и междуплеменные вопросы // Полное собрание сочинений В. Л. Величко. – СПб., 1904. – Том первый.
- Вернадский В. И. Дневники. 1917-1921. – К., 1997.
- Вернадський В. І. Вибрані праці. – К., 2005.
- Вернадський Володимир. Українське питання і російська громадськість // Хроніка 2000. – Випуск 35-36.
- Вивід прав України. – [Б. м.]: Вид-во «Пролог», 1964.
- Вітниченко В. Відродження нації. – Відень; К., 1920; К., 1990. – Т. I-III.
- Вишневський Олександр. На переломі. – Львів, 1905.
- Вілсон Ендрю. Українці: несподівана нація: Пер. з англійської. – К., 2004.
- Вовк Ф. Порабощаемый народ. – Львів, 1895.
- Возгryn В. Е. Империя и Крым – долгий путь к геноциду. – Бахчисарай, 1994.
- Вулф Ларі. Винайдення Східної Європи: Пер. з англійської. – К., 2009.
- Голодомор 1932-1933 років в Україні: Документи і матеріали. – К., 2007.
- Голубенко Петро. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1987.
- Голубець Михайло. Русифікація – люмпенізація – вульгаризація. – Львів, 2006.
- Горський Вілен. Біля джерел. – К., 2006. Грач Леонід. Украина – не Европа. – К., 2008.
- Грипів Олег. Україна і Росія. Партнерство чи протистояння? – Львів, 1997.
- Грицак Ярослав. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К., 2004.
- Гриценко Олекса. Україна моїх блакитних днів. – Рівне, 2006.
- Гришко Василь. Замах на життя нації. – Детройт, 1983.
- Грушевський Михайло. Про українську мову і українську школу. – К., 1991.
- Гурко В. И. Из Петрограда через Москву, Париж и Лондон в Одессу. 1917-1918 // Архив русской революции, издаваемый И. В. Гессеном. XV. – Берлин, 1924.
- Дело членов Центрального Комитета Украинской Партии Социал-Революционеров Голубовича, Петренко, Лизановского, Часныка, Ярослава и др. Стенографический отчет. – Х., 1921.
- Демкович-Добрянський М. Україна і Росія. – Львів; Краків; Париж, 1993.
- Демченко Я. Правда об украинофилах. – К., 1906.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? – Мюнхен, 1968; К., 1998; К., 2005; К., 2010.
- Дзюба І. Україна в пошуках нової ідентичності // Україна: кам'янистий шлях до демократії. Fridrich Ebert Stiftung. – К., 2002.
- Дзюба Іван. «Бо то не просто слово, звуки...». – К., 1990.
- Драгоманов М. П. Вибране. – К., 1991.
- Єфремов Сергій. За рік 1912-й. Під обухом. Більшовики в Києві. – К., 1993 (перевидання).
- Єфремов Сергій. Новий документ до старих позовів. – К., 1912.
- Загнітко Анатолій. Слово у душі – душа у слові. – Донецьк, 2010.
- Замч И. С. Украинизация на Северном Кавказе // Революция и горец. –1931. - № 12.

- Заславский Давид.* «Тиха украинская ночь?»: По следам новой Украины. – М.; Л., 1931.
- Заславский Давид.* М. П. Драгоманов: К истории украинского национализма. – М., 1934.
- Иркутков А.* Смертный приговор. – Х., 1930.
- Капеллер А.* Россия – многонациональная империя. – М., 2000.
- Катков М. Н.* 1864 год. Собрание передовых статей Московских Ведомостей. – Выпуск третий. – М., 1887.
- Качуровский Игорь.* К сотой годовщине Эмского указа // Континент. – 1977. – № 11.
- Кені Педрик.* Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. – К., 2006.
- Кінан Едвард.* Російські історичні міфи: Пер. з англійської. – К., 2001.
- Кісь Роман.* Фінал третього Риму. – Львів, 1998.
- Книги і доли.* Митці Розстріляного Відродження: Бібліографічний покажчик. – Одеса, 2002.
- Козут Зенон.* Російський централізм і українська автономія. Ліквідація гетьманщини 1760-1830. – К., 1996.
- Кокошкин Ф.* Областная автономия или единство России. – М., 1906.
- Коляска І.* Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації. – Торонто, 1970.
- Коновець О. Ф.* Просвітницький рух в Україні. ХІХ - перша третина ХХ ст.-К., 1992.
- Костюк Григорій.* Окаянні роки: від Лук'янівської тюрми до Воркутської трагедії (1935-1940 рр.). – Торонто, 1978.
- Кравців Б.* Прогресування русифікації в Укр. РСР // Сучасність. – 1972. – Ч. 10.
- Кубійович В.* Нац. склад населення У РСР за переписом 1970 // Сучасність. – 1971. – Ч. 9.
- Кудряшов В. Н.* Консервативно-утопическая интерпретация русификаторской политики в конце ХІХ – начале ХХ века // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 296. – С. 96-101.
- Курас І. Ф., Солдатенко В. Ф.* Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917-1920). – К., 1999.
- Куромія Гіроакі.* Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки: Пер. з англійської. – К., 2002.
- Лежнев І.* Дни нашей жизни // Новая Россия. – 1922. – № 2.
- Листи з Харкова.* Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів 1932-1933 років. – Х., 2007.
- Лукінюк Михайло.* Обережно: міфи! – К., 2003.
- Масенко Лариса.* Нариси з соціолінгвістики. – К., 2010.
- Миллер А. И.* «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.). – СПб., 2000.
- Миллер Алексей.* «Русификации: классифицировать и понять» // Ab Imperio. – 2002. – № 2.
- Миллер Алексей.* Россия и руссификация Украины В ХІХ веке // Россия-Украина: история взаимоотношений. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, Институт «Открытое общество», 1997.
- Михайленко (Лозинський) М.* Росія й Україна. – Відень, 1915.
- Михутина И. В.* Украинский вопрос в России (конец ХІХ – начало ХХ века). – М., 2003.
- Мова і мовознавство в духовному житті суспільства.* – К., 2007.
- Мовна політика та мовна ситуація в Україні.* Аналіз і рекомендації. – 2-ге видання. – К., 2010.
- Мороз Осип.* Модерна нація: українець у часі і просторі. – Львів, 2001.
- Мотиль Олександр.* Підсумки імперій. Занепад, розпад і відродження: Пер. з англійської. – К., 2009.
- Мотузка М.* Українська контрреволюційна еміграція. – Х., 1928.
- Национальный вопрос в Государственных Думах России.* – М., 1999.
- Национальный вопрос на VII Конгрессе Коминтерна // Революция и национальности.* – 1935. – № 9. .

- Нетерпимость в России: старые и новые фобии / Под ред. Г. Витковской и А. Малащенко. – М., 1999.
- Обережно – мова! Парламентські слухання 12 березня 2002 р. – К., 2003.
- Одарченко Петро. Русифікація України і боротьба за врятування української нації. – Лондон, 1986.
- Основы геополитики: геополитическое будущее России. – М., 1997.
- Отечество. Пути и достижения национальных литератур России. Национальный вопрос. – Петроград, 1916.
- Охрімович Юліан. Розвиток української національно-політичної думки... – Львів; К., 1922.
- Панкратова А. М. Великий русский народ – выдающаяся нация и руководящая сила Советского Союза. Стенограмма публичной лекции, прочитанной 10 января 1947 года в Конференц-зале Министерства высшего образования СРСР. – М., 1947.
- Півторак Григорій. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі спільної колиски. – К., 2001; К., 2005.
- Погрібний Анатолій. По зачарованому колу століть, або Нові розмови про наболіле. – К., 2001.
- Покровский М. Н. Об Украине. – Соцэкгиз Украины, 1935.
- Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М., 2000.
- Політика коренізації в радянській Україні (1920-1930-і рр.). Науково-допоміжний бібліографічний показник. – К., 2003.
- Портнов Андрей. Управління с историей по-украински. – М., 2010.
- Пташинський П. Другий Інтернаціонал і український соціал-фашизм. – Х.: Партвидав «Пролетар», 1932.
- Раев Марк. Понять дореволюционную Россию: государство и общество в Российской империи. – Лондон, 1990.
- Російський імперіалізм. Актуальні світові дискусії / Упорядник Тарас Гунчак. – К., 2010.
- Російщення України: Науково-популярний збірник. – Нью-Йорк, 1984.
- Россия и её «колонии». – М., 2007.
- Русская идея: Сборник произведений русских мыслителей. – М., 2002.
- Русская культура в контексте соціально-історических реалій України (кінець ХХ століття): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22-23 жовтня 1993 г.). – К., 1993.
- Русское общество 30-х годов XIX в. Люди и идеи. Мемуары современников / Под ред. И. А. Федосова. – М., 1989.
- Рябчук Микола. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення. – К., 2000.
- Савченко Федір. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів на Україні 1860-1870-х рр. - Х.; К., 1930.
- Самойлович Ю. Церковь украинского социал-фашизма. – М., 1932.
- Седых Виктор. Повернул истории бег. – Мариуполь, 2000.
- Солдатенко В. Ф. Українська революція. – К., 1999.
- Соловей Д. Винищення України – основна мета Росії у війні 1914 р. – Вінніпег, 1963.
- Соловей Д. Голгота України. – Вінніпег, 1953 – Ч. 1. Московсько-більшовицький окупаційний терор в УРСР між першою і другою світовою війною.
- Соловьёв Вл. С. Национальный вопрос в России. – СПб., 1891. – Вып. 1-2.
- Станкевич В. Судьбы народовъ Россіи. – Берлин, 1921.
- Стення-Кравчинский С. М. Россия под властью царей. – М., 1965.
- Степун Ф. Националистическая окраска философии истории славянофилов // Русская мысль. – 1910. – Кн. III.
- Степун Ф. Прошлое и будущее славянофильства // Северные записки. – 1913. – ноябрь.

- Стороженко А. В. Происхождение и сущность украинофильства. – К., 1911.
- Струве Петр. Общерусская культура и украинский партикуляризм // Русская мысль. 1912. - № 1.
- Сухово-Хоменко В. Одміни і банкрутство українського націоналізму. – Х., 1929.
- Таирова-Яковлева Татьяна. Мазепа. – М., 2007. – (Серия «Жизнь замечательных людей»).
- Таран Ф. Україна в сучасній міжнародній ситуації. – Х., 1929.
- Украина – Россия: концептуальные основы гуманитарных отношений. – К., 2001.
- Украинский сепаратизм в России. – М., 1998.
- Україна – Росія. Концептуальні основи гуманітарних відносин. – К., 2001.
- Україна і світ: прагнення змін: Монографія Українського Фулбрайтівського товариства і Програми ім. Фулбрайта в Україні. – К., 2010.
- «Українізація» 1920-1930-х років: передумови, здобутки, уроки. – К., 2003.
- Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / За редакцією Лариси Масенко; Упорядники: Лариса Масенко, Віктор Кубайчук, Оріся Демська-Кульчицька. – Видання друге, доповнене. – К., 2006.
- Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: Тези доповідей Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених. – К., 2010.
- Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір: Науковий збірник. – К., 1998.
- Устрялов Н. Национальная проблема у первых славянофилов // Русская мысль. – 1996.
- Хвиля Андрій. Ясною дорогою. – Х.: ДВУ, 1927.
- Хвилювий Микола. Україна чи Малоросія? – К., 1993.
- Цимбалістий Богдан. Тавро бездержавності. – Джерзі Сіті, 1982.
- Цьвікевіч А. «Западно-русизм»: нарысы з історыі грамадзкай мыслі на Беларусі у ХІХ і пачатку ХХ в. – Менск, 1993.
- Чапленко Василь. Дещо про мову. – Нью-Йорк, 1959.
- Чапленко Василь. Мовна політика більшовиків. – Мюнхен, 1956.
- Черномаз В. А. Украинское национальное движение на Дальнем Востоке (1917-1922 гг.). – Владивосток, 2009.
- Шаповал М. Соціографія України. Соціологія і політика. – Прага, 1933.
- Шевельов Юрій. Українська мова в першій половині ХХ століття (1800– 1941): Стан і статус; Так нас навчали правильних проізношеній // Юрій Шевельов. Вибрані праці у двох книгах. – Кн. 1. Мовознавство. – К., 2008.
- Шелухін Сергій. Україна. – Прага, 1936-1937.
- Шкандрій Мирослав. В обіймах імперії. Російська і українська література новітньої доби. – К., 2004.
- Шпорлюк Роман. Імперія та нації. – К., 2000.
- Шульгин В. Украинствующие и мы! – Белград, 1939.
- Щеголев С. Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. – К., 1912.
- Щербак Юрій. Україна в зоні турбулентності. – К., 2010.
- Юркевич Л. Національні права і робітництво. – Львів, 1913.
- «1918 год на Украине» / Под общей редакцией предводителя Российского Дворянского Собрания князя А. К. Голицына. – М., 2001.
- ХІ з'їзд КП(б)У 5-15 червня 1930. Стенографічний звіт. – Х., 1930.
- Contemporari Ukrainian on the Cultural Map of Europe. – New York, 2009.
- Hunczak T. (ed.). Russian Imperializm from Ivan the Great to the Revoluzion. – Нью-Брунсвік, 1974.
- Robert P. Geraci. Windows on the East. National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia. – Ithaka; London, 2001.
- Silver B. Social Mobilization and the Russification of the Soviet Nationalities // Amerikan Politikal Sciens Reviess, LXVIII. I 233

ПСАЛТИР – книга Псалмів та пророкувань

Псалтир – це книга Псалмів, одна з книг Святого Письма. В Україні Псалтирем століттями користалися як підручником, читали з нього над покійником та над хворою людиною, а з т.зв. «гадательного» тексту віщували, причому до кожного псалму було пояснення, як треба діяти за даних обставин.

Українці Східної Словаччини так само користалися книгою Псалмів в похоронній обрядовості – ввечері приходили односельчани на свічиня і зіставали там протягом ночі. Старші за віком люди нічний час коротили

розказуванням різних пригод, мужчини, звичайно, грали в карти, молодь «лопаткувала са», тобто виконувала архаїчні ігри біля покійника, а дяк читав Псалтир. Тільки треба було добре прочитати текст, бо коли читач помилився, то мертвець нібито в труні встав і запитав: «*Шо ти хочеш ізо мною?*». Подібно, якщо хто-небудь намагався читати заборонені псалми в Псалтирі з якоїсь іншої нагоди, ніж над померлим, прикликав на себе нечисту силу аж із сьомої країни, яка так само запитувала даної особи, чого від неї хоче.

Коли в неї не було ніяких претензій, то змушена була «розчитати назад» Псалтир, тобто даний текст прочитати в зворотному напрямку. Крім того, за народною уявою, читанням відповідних текстів із Псалтиря можна було позбавитися маленького зловредного чортика.

Із здібностями віщувати з Псалтиря людина появлялася на світ: «*бо то не каждый знат Псалтир отворяти а читати*». На Пряшівщині ворожбу з принагідно відкритого Псалтиря проводив Михайло Сірий («Сірик») з Владича Стропківського округу: «*Старий Сірик знав Псалтирь отворяти а читати*», «*Випозерав якиси букви у Псалтирю, яку букву складав – і так было, такий як віщух був*», «*Сірик з Владича вичитал Псалтирь, де ся му отворил Псалтирь – там вичитал, викладав, нашто тото падат*», «*У Владичу Сірик знав Псалтирь отворяти*». Про популярність ворожіння із Псалтиря у народі свідчить й той факт, що зустрічаємось з ним і в демонологічних оповідях. Так, в одному автентичному записі мова йде про жінку, яка «*ходила отворяти Псалтирь, та ся указало*», що її чоловіка прилігає уві сні нечиста сила «*нецюх*».

Михайло Сірий (1877-1971) був відомим й популярним відкривачем та читачем Псалтиря на всю широку околицю. З принагідно відкри-

тої книги Псалмів він зумів встановлювати майбутнє, за що його було названо «отваряч Псалтиря» чи «віснук Сірик». Його інформації спиралися передусім на передання (висвітлення) змісту Псалтиря після його принагідного відкриття, а саме перших трьох рядків в лівому верхньому ріжку книги. Псалтир відкривав тричі, причому кожного разу намагався тлумачити (висвітлити, пояснювати) з вчитаного тексту. Передусім повідомляв окремих осіб про їхні заворування, які спричинювали різні підляття, заклинання і т. п. Звичайно, даній особі натякнув, що під хатнім порогом, воротами... в неї закопане «поробениско», або воно зашите в перині, що і підтвердилось, коли там справді віднайшли між пір'ям гусячий дзьоб. Надавав ще відомості про загублену худобу та іншу домашню тварину. З даної книги Псалмів М. Сірий вчитав, хто видоїв в чужих корів молоко та котра селянка є місцевою відмою. В такому випадку жінкам наказував, що при появі жаби перед стаєнними дверима необхідно їй відрубати лабу, оскільки йдеться про справжню «босорку», яка опісля, напевно, їх відвідає. М. Сірий виходив з поширеної народної уяви про перемину відьом в жабу, щоб в такий подоб легше дібратися в стайню й пошкодити дійним коровам. Дівчатам та молодим жінкам давав поради в справах кохання, окраденим знов інформації про зло-

діїв і так далі. За ворожбу та поради люди, які приходили від Бардієва, Свидника, Меджилаборець, Гуменного, Снини оплачували йому дрібними монетами, особливо двадцяти п'яти гелерами, які «Сірик» називав «шестакми», або банківками нижчої вартості.

Михайло Шмайда, колишній працівник Музею української культури у Свиднику, в 1967 році видав вже 90-річного «Михайла Сірика», з яким зробив розмову про відкриття та читання ПСАЛТИРЯ. Частину цієї розмови М. Шмайда використав в своєму дослідженні «Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska», опублікованій в збірнику пражського Музею Республіки Рад «Nové obzory» (ч. 13/1971). З цієї бе-

10

1. **Keywords:**

ДОЛГІЯ ТРИНАСОТКА

[illegible]

КАРТА ЧЕТЫРЕНАДЕСЯТА.

F

Молитва: помози, Боже, оубо, и прелазу Господомъ
преидти моимъ грѣш, грѣшамъ я.

- [illegible]

- а. Офіційно була підслухана підслухана, яку йшло пошукати право на підпис.
- б. Кадет, і який його підпис бувававававав на з'їзді.
- в. Кіт дівчата пошукати на правій мові, і хвалити ма мовно кападука.
- г. Завісіння його хвалити кападука, і інше, ма сь павчав растаруха.
- д. О мінді гніба ткогів і вкрати ткогів: він вкрати інварган ма він.
- е. Дівчата його сьмю офіційно: і як він сьмю вкрати.
- ж. Ти ж, ГДн, ко який привидіти, і павчати твої як родя і родя.
- з. Ти вкрати офіційно Офіція: він вкрати офіційно він, він вкрати вкрати.
- и. Мінді вкрати вкрати твої вкрати він: і вкрати він офіційно.
- к. О офіційно вкрати вкрати ГДн, і як вкрати вкрати вкрати твої.
- л. Мінді вкрати ГДн Офіція, і вкрати по вкрати вкрати.
- м. Привидіти на вкрати вкрати, і вкрати вкрати вкрати.
- н. Да павчати сь як родя вкрати, і вкрати вкрати вкрати ГДн:
- о. Мінді вкрати сь вкрати вкрати вкрати, ГДн сь вкрати вкрати вкрати вкрати.
- п. Офіційно вкрати вкрати вкрати, вкрати вкрати вкрати вкрати вкрати.
- р. Мінді вкрати вкрати вкрати ГДн, і вкрати вкрати вкрати вкрати.
- с. Вкрати вкрати вкрати вкрати, і вкрати вкрати вкрати вкрати:

сиди спостерігаємо, що М. Сірий мав великий потяг до гумору. В розмові він признається, що вже змалку любив передбачати погоду: завтра буде хмарно або завтра буде гарна, сонячна днина. Настирливе спонукання завбачати (переконувати, віщувати) проявились в нього, особливо, під час перебування в Сполучених Штатах Америки, коли згадав про те, як в минулому деякі люди вміли відкривати книгу Псалмів й пророкувати з неї. Його приятель за долар купив йому Псалтир і він почав з нього читати, точніше пророчити. Спочатку лише так, шуткуючи, вичитав йому в книзі Псалмів, що його дружина, яка залишилася в «старому краї», завагітніла. Всі це сприйняли як дружню витівку, але з відступом часу він отримав листа від своєї рідні, в якому дійсно підтверджувалося

те, що нібито жартома вичитав з книги Псалмів М. Сірий. Коли його відвідав земляк, якому зник годинник, М. Сірий знов відкрив Псалтир й суверенно заявив, що годинника вкрав його найближчий приятель. Мав передумову про найчастіші відвідини саме його найближчого друга, який мусив добре знати місце уложення годинника. І це твердження виявилось правдивим. Нарешті, М. Сірий в розмові признається, що він фактично нічого вникаткового, незвичайного не знає, лише видумує, пояснюючи слова тексту в перших трьох рядках в лівому верхньому ріжку книги Псалмів. Якщо взяти в увагу той факт, що при своїх пророкуваннях, віщуваннях та поясненнях «Сірик» строго дотримувався правил логічного мислення, то результат його завбачань був переважно правдивим.

Книгу Псалтир «Михал Сірик» носив завжди зі собою в полотняній торбинці, йдучи селом і навіть на пасовисько, випасуючи худобу. Коли дітям-пастухам, які захоплено грали в карти, загубилася худоба, вони згодом зверталися з проханням до «старого Сірика»: «Діду – книжку, а повійте, де мої корови!». «Твоя корова в житті, а твоя – у Куби», – старий фігляриско нарком навів дітей-пастухів в протилежний напрямок, за що дісталася йому багато прокльонів. Та не завше справдилося так, як віщував М. Сірий. Одного разу до нього навідалася молода жінка з Пакостова з наміром узнати свою подальшу долю. Дідусь відкрив свій Псалтир і почав уважно говорити про те, що вона незабаром довго їхатиме поїздом за своїм судженням, який ходить у мундиру, часом обое розбагатіють і житимуть в достатку. «Діду, та ви чорта знаєте, бо я уж рік oddana в сусіди», – відрізала йому зі сміхом молода невістка. Про майбутнє свого рідного села Владича Сірик пояснював, що з плином часу село почне обезлюднуватися, на пасовиськах спочатку пастиметься велика рогата худоба, згодом лише вівці, а після відкриття невеликого родовища нафти там з'являться «богаты панове з-поза моря». Його пророкування справдилося.

Надія ВАРХОЛ

Одиниці мір і словник

В «Дуклі» (1) була надрукована стаття Ю. Кундрата «Тлумачний словник українських реалій». Декілька приміток до статті:

I.

а) Ю. Кундрат. Корець – стара міра сипких тіл, що дорівняє 100 кг; центнер.

б) Б. Грінченко (2). Корець 1) Міра сипучих тіл. Способом 12 жидів насилу корець хмелю витаскали на гору...

в) І. М. Кириченко (3). Корець... 2) (мера сипучих тел около гарнца) уст. корець. (По двох днях зять старого скупаря привіз докторові корець пшениці).

г) Тлумачний словник (4). Корець, рідше Кірець... 2) Стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер...

Треба чітко сказати: міри місткості, міри рідин і міри об'єму (простору) переводити на міри маси (кілограми) не можна! Міри місткості, якою є і корець, можна переводити лише на літри! Винятком є тільки вода, в якій один літр = один дециметр кубічний (дм³) = один кілограм (5).

Якщо взяти один корець вівса, корець пшениці, корець муки, корець гороху, корець картоплі, корець хмелю, то цифри в кілограмах будуть діаметрально розбіжними.

У вище наведеному (Кириченко) – абсурд! Один гарнец = 3, 279 літра (6). Який дурень віз би на возі 3,3 літра пшениці? Вистачила б якась торбина. Але коли б привіз 93 літрів, то мельник намовив би докторові муки на ціле весілля.

Тут треба ще додати, що загально прийнято, що один корець = 93,362 літрів.

Та й літри переводити на кілограми не можна!

Кілька прикладів (8):

один літр – бензин = 0,68 – 0,70 кг,

спирт безводний = 0,79 кг,

спирт 80% = 0,84 кг,

керосин = 0,79 – 0,82 кг,

масло коров'яче = 0,87 – 0,95,

хлороформ = 1,48 кг,

ртуть = 13,59 кг,

Різниці будуть також, якщо порівняти вагу одного літра меду, гороху, олії, маку і т.п.

Коли мова йде про літри, то наші діди не пили в корчмі у жида із «півдецаків» (ані ніякі 50 або 100 грам, але пили із «ромпликів». Була це склянка, подібна до пляшечки із рискою на шийці (9). Її вміст був 50 мілілітрів («півдеца»).

Треба ще згадати слово «жидлик». Жидликом називали залізне, смальтоване горнятко. Неясно, чи тому, що було куплене у жида-крамаря або як згадка про стару міру – один маз = 4 жидлики = 1,414 літра. З того випливає, що один жидлик = 0,353 літра.

Коли говоримо про рідини, то одне відро = 10 кружок = 12,298 літра.

Ця стаття, звичайно, не хоче бути вичерпною. Не наводимо тут англійські та американські міри. Але лише так для ілюстрації:

Один барель пива = 36 ґалонів,

вина = 31,5 галонів,
рідини = 42 галонів = 168,987 літрів, це б означало – 1 галон = 4,02 літра, але (!)
галон = 4,54 літра, але також 3,785 л.

Залишимо цей хаос західній півкулі, повернімося у Словаччину. Вино в Словаччині продавали на «голби» (гальби).

Гальба будинська = 0,848 літра,
угорська = 0,89 л,
михалівська = 0,87 л,
требишівська = 1,06 л,
братиславська = 0,94 літра.

Та ще існувала – суха «голба» (0,967 л.) на сипучі матеріали.

Більшою мірою була бочка – 180 гальб = 152, 7 л. Це була міра для токайського вина. У Словаччині для вина вживалася ще й міра «оков», що була бочка - приблизно 50 л.

Бачимо, який хаос існує у цих одиницях. З 1874 року поступово впроваджувалась метрична система. Система SI (Système international) у нас була законно введена 1-го серпня 1974 р.

Слід додати, що корець є і мірою площини. Один корець - це площа, на яку можна посіяти один корець зерна. Один корець = 0,5 кадастрального ютра = 800 квадратних сяг = 2878 квадратних метрів = 0,2878 гектара = 0,625 угорського ютра.

Також міри об'єму (простору) не можна переводити на кілограми. Приклади:

Один метр кубічний (м³) (11) – вода – 1000 кг,
лід – 900,
граніт – 2650,
пісок сухий – 1500,
пісок мокрий – 2000,
сталь – 7860,
олово – 11 300,
сіль – 2100,
сухі букові поліна – 400 кг.

Цікаво буде дізнатися, що таке «сяга дров». Теоретично це мало б бути 6,82 м³ дров, бо одна сяга = 1,896 м. Ні сяга дров - то простір таких розмірів: 1 сяга х 1 сяга х 0,5 сяги = 3,41 м³. Це було приблизно 1364 сухих букових полін.

Україна була у складі Російської імперії. Тому там були введені російські одиниці мір. Російський кубічний сажень = 9,71 м³, але сажень дров = 2,428 м³(7).

У наш час поняття «сяга дров» девальвоване. У буденному житті за сягу дров вважають один кубометр дров. Зі слова сяга вийшло і слово «сяговина» – колода довжини одного метра, розколота на тонші частини (12).

Найбільший віз (за величиною) був «драбиняк». Його вантажний простір – 2,4 м³. Коли на ньому возили сіно, наложене верхувато і «запавузили» його, то вантажний простір зріс на 4,0 м³.

У воза, на якому вивозили гній на поле, вантажний простір – 1,4 м³. На такому ж возі возили й дрова. Коли до такого воза намотували довші «кланиці», то вантажний простір збільшився на 1,9–2,0 м³.

Але ж справа не у величині воза, бо ж не знаємо, яка була вантажність возів. Адже віз не міг бути перевантаженим. Не знаємо, який вантаж видержать ко-

леса та осі возів. Тому «фурманські вози» були масивної конструкції (19). Вага двох кубометрів дров – приблизно 800-1000 кг. Однак виникає питання, яку ж вагу потягло двоє коней! До вантажу слід ще додати й вагу воза, горбаті дороги та й взагалі горбасту територію.

II.

Ю. Кундрат – Чумацький Шлях. В орфографічному словнику (13) пишеться: Молочний Шлях, Чумацька Дорога (Галактика), Чумацький Шлях (Галактика). Тут треба було навести коротко: Чумацький Шлях – наша Галактика, а пояснення, що таке Галактика залишити Словнику іншомовних слів (14), астрономам і астрофізикам, бо Чумацький Шлях = Молочний шлях.

Але і так не дізнаємось, що таке Чумацький (Молочний) Шлях. Молочний Шлях - то пояс, який тягнеться через ціле небо. Під час безхмарної ночі його можна побачити вільним оком, без будь-яких оптичних приладів (20).

Але...

Чумацький Шлях і дорога, якою ходили чумаки («Чумаки чумакували»). Такою дорогою міг бути і «Соляний шлях», яким возили сіль із Криму.

В українського художника С. І. Васильківського (1854-1917) була (21) картина: Чумацький Ромоданівський шлях.

Дуже добре, що обширно пояснено свято Покрови, бо дуже мало мирян про це знає.

Ці мої примітки хай автор (Ю. Кундрат) не сприймає як критику, але як поповнення або пояснення, бо в загальному я статтю оцінюю цілком позитивно.

Таких і подібних огріхів у словниках багато. Заглянемо у Тлумачний словник (4). «Кедрівка – невеликий лісовий птах темно-бурого кольору з білими плямами, що живиться переважно кедровими горішками».

Живе такий птах і у нас? Кедр ж у нас не ростуть. Лише в Татрах знаходимо лімбу – кедр сибірський. Там живе «Шишкар – птах родини в'юркових, поширений у хвойних лісах Європи» (4). Що таке в'юрок? «В'юрок – північна невеличка пташка, що живе в тайзі (4). Розбирайся, бідолашний! Правда, це ще не все, ще додаємо: «Горіхівка – темно-коричневий, з білими плямами лісовий птах, що живиться насінням хвойних дерев, перев. горіхами кедра» (4). Але ж «з білими плямами» і кедрівка!

Як «розтлумачити» Тлумачний словник?

У книжці «Наші птахи» наведено і російські назви птахів (15). В'юрок – *pinka severská* (*Fringilla montifringilla*). Але той птах залітає зимою і в наші краї. Коли зробити словацько-українську кальку, то вийде – зяблик північний. От тобі тайга!

У цій же книжці знаходимо російське «кедровка» – *orešnica perlavá* (*Nucifraga caryocatactes*). Подивимось у Російсько-український словник (17): кедровка – кедрівка. Але ж кедрівка живе і у нас. Кормиться горіхами ліщини, буквицею, жолудями та іншими ядрами плодів та різними комахами. Часто її можна побачити у ліщинах. Кедр туди, кедр сюди – кедрівка живе і в нас.

Загляньмо у книжку Ш. Данка, яка написана на високому науковому рівні (16). Треба йому подякувати, що навів і українські назви птахів!

а) Шишкар – шишкар ялиновий – *Loxia curvirostra* – слов. *Krivosnos obyčajný*, живе лише в Татрах, де ростуть лімби.

б) Горіхівка – *Nucifraga caryocatactes* – слов. *Orešnica perlavá*

Виходить так, що горіхівка і кедрівка синоніми! Про синоніми обох птахів у Тлумачному словнику - ні словечка...

Я б дуже потішився, якби в таких наукових книжках, як словники, були наведені й латинські назви.

Але обережно! Грінченко написав: Черешня, *Prunus avium*. «*Prunus*» – це ж слива, «*avium*» = пташачий. Правильно має бути: *Cerasus avium*, тоді б і японець догадався: «Ага, це, мабуть, щось таке, як наша сакура, бо наша сакура теж *Cerasus* (*Cerasus serrulata*).

Коли Н. Вархол (17) написала хрін – «*Armoracia, rusticana*», то і німецький «старий хрін» скаже: «Ага, то наше «*Meerrettich*». Було б цікаво зробити анкету між професорами українського університету (крім ботаніків), які ж то «рослини родини срестоцвітних» і чи належить туди хрін або ні.

Я не проти наукової класифікації, але словник має бути зрозумілим і науковцям, і звичайним людям, яким далеко до науки. Словник – це скарб народу!

III.

Попливемо в інші води. Словацький словник (22) наводить: «*čemer = ochvat*». А далі: «*ochvat = choroba spôsobená zrážaním krvi, čemer*».

Безглуздя!

Б. Грінченко (2) – «чемір – боль в животі. Як проголоднілий з'їсть дашто на решті, то дістане емір».

На Східній Словащині говорять: 1) Я такий голодний, аж ня емір бере. 2) Не їдзь так лакомо, бо дістанеш емір. Так, до речі, говорять і словаки. З цього виходить, що емір може бути і в голодного, і в ситого.

На мою думку, йдеться про якийсь розлад шлунка. Неясно, чи це хвороба (гастрит), або симптом якоїсь хвороби. У голодного це може бути розлад перистальтики шлунку. І наперекір неясності мені як лікареві здається, що наведене у пункті 1. сказано образно, водночас погоджуюсь і з Грінченком і пунктом 2.

IV.

Повернімося до Тлумачного словника (4). Подивимось на слово «лоно». Про це слово там 15 рядків. Тільки в одному рядку наводиться: «Живіт, утроба як символ материнства». Все інше про груди, перса. Спробуємо глянути на це з іншого боку.

а) До народження дитина розвивається в лоні матері.

б) Всі ми народилися з лона матері. Навіть і Христос народився з лона Матері Божої і тому її звуть Богородицею.

в) П. Бунганич (23): 1. лоно – (від пояса до колін).

г) А. В. Ісаченко (24): 2. (від пояса до колін).

д) Дитина сидить на лоні матері – мати сидить, на її колінах сидить дитина і тулиться до грудей матері. Сидіти на груді матері не можна!

е) Покласти руки на лоно – покласти руки на коліна (передню частину стегон). Звичайно, з переплетеними пальцями.

ж) Російське лонный – укр. лобковий. Але лобковий горбок (лобкове зрощення) анатомічно (теж) називають – горбок Венери. Таке на груді не може бути. (Лобкова кість (права і ліва) – кісті тазу).

з) Існує воша (*Pediculus pubis* sev *Pthirus pubis*), яка живе лише на волосатій частині лона чоловіків і жінок.

і) Мати притулить дитину до лона – мати стоїть, перед нею дитина, яка тулиться до передньої частини тіла матері, від поясу до колін.

й) Коли коханець положить голову на лоно коханки, то положить голову не її коліна, а не на груди. (Загально прийнято, що коліна не лише суглоби, але і «ноги від колінного суглоба до таза». (4).

к) Лоно – найбезпечніше і найприємніше місце для дитини. (Дивись букву д, і). Жити на лоні природи – жити в безпосередньому дотику з природою.

л) Дуже влучне чеське «klín» – položit ruce na klín. Коли жінка сидить, між її стегнами виникає кут, клин.

м) Коли жінка стоїть, між верхніми передніми частинами стегон і тазом бачимо трикутник, клин. (Не зовнішні статеві органи!) У звуженому розумінні ото і є лоно.

На мою думку, найточніше про лоно говорить найновіший словацький словник (25).

Мені ні на думку не зійшло переробляти чи перекручувати словники! На мою думку, між лоном і цицьками - різниця велика.

Хай читач подумає...

Примітки:

1. ж. Дукля, № 2, 2011. – С.77-86, ж. Дукля, № 3, 2011. – С. 68-75.
2. Грінченко Б. Словарь української мови. Том I–IV. – Київ, 1908.
3. Кириченко І. М. Українсько-російський словник, Том II. – Київ, 1958.
4. Яременко В, Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. – Київ, 1999.
5. Konečný L., Maníková Z. ABC teracích jednotiek. Bratislava, 1980, s.164.
6. Tabuľky pre odborné školy. Bratislava, 1958.
7. Бачинский А. И, Путилов В. В. Справочник по физике. – Москва, 1951.
8. Примітка 7, стор. 99 і 104.
9. Обережно, бо «ромплик» - то і склянка на керосиновій лампі. (Подібна форма).
10. Примітка 7, стор.190.
11. Примітка 7, стор. 103-104.
12. У словаків появився новий вираз – metrovica.
13. Головащук С. І., Русанівський В. М. Орфографічний словник української мови. – Київ, 1977.
14. Морозов С. М., Шкаранута Л. М. Словник іншомовних слів. – Київ, 2000.
15. Vilček F. Naše vtáky. – Bratislava, 1963.
16. Danko Š. Rozšírenie vtákov na Slovensku. Bratislava, 2002.
17. Головащук С. І. Російсько-український словник. Видання друге, виправлене. – Київ, 1980.
18. Вархол Н. Рослини в народних повір'ях... – Пряшів, 2002.
19. За розміри возів дякую Йосифові Вархолу з Музею української культури у Свиднику.
20. Kleczek J. Naše souhvězdí. – Praha, 1973, s.68.
21. За моїми інформаціями була знищена під час війни. Існують фотокопії.
22. Kačala J., Pisárčiková M. Krátky slovník slovenského jazyka. – Bratislava 1987.
23. Бунганич П. Словацько-український словник. – Братислава, 1985.
24. Исаченко А. В. Словацко-русский словарь.
25. Slovník súčasného slovenského jazyka. – Bratislava, 2006.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Григорій БУЛАХ

ВСТАНЬ!

Новий вбудується день.
Зламано ікла імперій.
Небо освячують крила пісень,
Кинуті в пилок містерій.

Все полишаю вчорашньому дню.
Душу гартую на пламені слова.
Серце в тризуб – закореню!
Здрастуй, Державо моя, світанкова!

Як же тобою я снів ще дідами.
Як я носив тебе в серці козачім!
Страшно й подумати – ще від Адама,
Гордо себе українцем товкмачу.

Рід мій весь там, у Трипіллі.
В амфорі зерна нащадкам беріг.
Там мого роду залізне коріння
Й першої вишивки наш оберіг.

В голосі кобзи – заповідь отча:
З першого ж разу – не схибити крок!
Січена кулями батька сорочка –
Вспівана кров'ю у перший рядок.

Все, що було – пережито в цій світі.
Де, що не крок, то – крутізна.
Не в потаємнім скніє санскриті –
Полум'ям в серці – гогоче Вітчизна!

День ще не визрів. Лише визріває.
Я ще не став. Але – стаю!
Я ще не мав. Але вже маю!
Нині і прісно – Державу свою!

Тільки ж бо, де ви? Озвіться,
брати-українці!
Чом усе менше іде вас на прю?
Ви, мов останні набої в криївці,
Ви, ніби з́аробок той трударю.

Вас так порідшало. Вас так замало.
На предковічні – зайти і твань.
Від Сяну до Дону – наріччя зухвале!
Встань, українцю! За герлигу! І – встань!

Не опускаймо крила орлі!
Ноги тужавіш вганяй до стрепен.
Хай пломенить і рокоче у горлі:
– Ні! Ще не вмерла й не вмере!!!

«КРАЇНА МОКСЕЛЬ»

Важкі замки на дверях нашої історії.
В Москві, в підвалах, в схронах ГПУ!
А ми б'ємося, ніби в крематорії,
Шукаючи у пеклі цім живу траву.

Травиночко моя!
Історіє, в московських схронах!
Ти чуєш нас? Це ми б'ємо у двері!
Це ми рвемось крізь підлу охорону
Московських схронів чорної імперії.

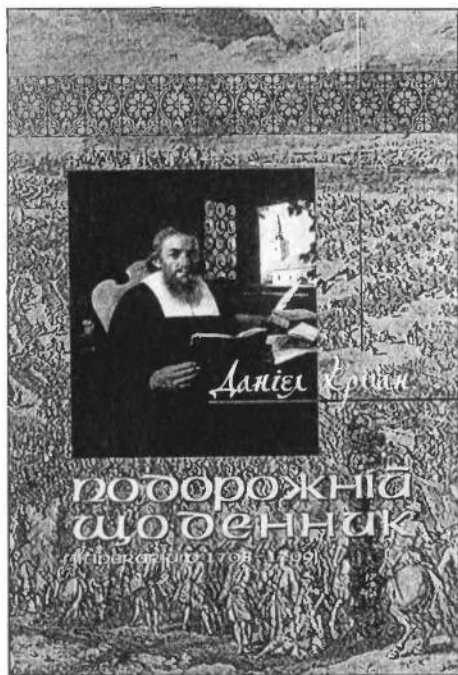
Один із нас таки пробився крізь тенета!
Пробивсь у серцевину Моксії страшної!
Отут вся правда! Не вигадок прикмети!
Отут всі ми! Закляті мучні муки вікової!

Друге видання «Itinerarium»-у Даниїла Крмана

Щойно вийшло в Києві у вид-ві «Просвіти» друге, доповнене видання словацького барокового письменника Даниїла Крмана «Itinerarium» (1708–1709). Те, що воно вийшло накладом у 3000 прим., свідчення того, що цей твір, у якому оживає Україна XVII – XVIII ст. і її гетьман Іван Мазепа, прийшов на пригожий ґрунт та що його читачі щиро привітали. Особливо цінним для нас є свідчення Крмана про Полтавську битву 1709 р., в якій шведський король Карло XII і Петро I схрестили мечі. У світлі цього твору, який вважається вершиною словацького літературного бароко, бачимо історію цієї трагічної події, від якої Україна на 350 років стала колонією Росії, в іншому світлі. Перемогу здобув Петро I над Карлом XII і його союзником гетьманом Іваном Мазепою (1640–1709), згідно свідченням Д. Крмана, лишень за допомогою дикої калмицької кінноти, яку довелося Петру I в останню хвилину купити. – Читання цього твору вимагає критичного підходу до певних явищ і подій, що їх Д. Крман подає й оцінює у цьому творі з виразно євангелічних позицій.

Так, які в першому виданні (1999), перекладачами «Itinerarium»-у, тобто «Подорожнього щоденника», словака Даниїла Крмана є Ольга й Григорій Булахи. Впорядкував його Микола Неврлий, який також є автором студії «Itinerarium» Даниїла Крмана, мол. і Україна в ньому» (с.20–40). Глибоко продумана вступна стаття акад. Івана Дзюби «Побачити себе «чужими очима» (14–19) є в обох виданнях.

Новим у другому виданні є передмова Павла Мовчана, голови Всеукраїнського тов-ва «Просвіта»: «Так хто ж рухав долями людства?» (5–13), яка б краще була післясловом у цьому виданні, підсумовуючи успіх першого видання та особливо те, як український читач сприйняв цей, можливо, найвизначніший твір для нашої історії. Заважив з цього приводу й наднаціональний авторитет акад. І. Дзюби, який являється сьогодні моральним і інтелектуальним авторитетом України. – Новою є теж «альтернативна історія» «Шведів і козаків під Полтавою у 1709 році та її наслідки» (214–217), автором якої є Крістіан Гернер, професор історії Університету в м. Лурд (Швеція). На його думку, «Завдяки своїй перемозі під Полтавою Козацька Держава (так звали тоді

Україну – МН) змогла б постати в європейському союзі чи конфедерації як рівноправний» партнер» (217).

Привітати в другому виданні треба також уривок з віршованої драми «ДАНІЕЛ» (200–207) київського поета Григорія Булаха, який також у своєму слові «Подоріж у віки» (208–212) розкрив навіть «родинний секрет» появи українського перекладу цього твору.

Збагаченням видання є, безумовно, Схематична мапа подорожі Д. Крмана до Карла XII, поміщена відразу після титулу книжки. Наприкінці її знайдемо пам'ятний Монумент Д. Крману, встановлений з ініціативи Гр. Булаха на т.зв. Полтавському полі біля с. Жуки. Цілком наприкінці видання – багатий ілюстраційний матеріал (I. – XV.), підкріплений «Подорожньою Грамотою Івана Мазепи, даною словаком для переходу через усю Україну до своєї батьківщини».

Видання здійснене за підтримки колишнього Надзвичайного і Повноважного Посла Словацької Республіки в Україні Урбана Руснака, за що висловлюємо тут йому щирю подяку. Сердечно дякуємо також Павлові Мовчану, який включив до видавничого плану «Просвіти» обидва видання цього твору.

Те, що друге видання «Itineraria» Д. Крмана вийшло майже одночасно з другим виданням словацької монографії про І. Франка, є живим документом словацько-українських літературних зв'язків і свідченням зрілості й успіхів нашої україністики.

Микола НЕВРЛИЙ

Громадянська позиція актора

(Павло Маскалик, *Стежками до осені*. Пряшів – ЦУПЕР, 2010, с.340)

Ім'я Маскалика запам'яталося мені вже давно, ще тоді, коли в «Дуклі» прочитав його цікаву й так трохи курйозну статтю, в якій «старший брат» як ведмідь задавлює одного по другім «молодших» братів, які аж ніяк не хочуть його слухати. Таке так легко не забувається. Очевидно тому, що я не мешкаю в Пряшеві, я аж донині не знав, що Павло Маскалик насамперед талановитий актор, а потім уже публіцист, письменник кількох жанрів, перекладач і навіть – нумізматик і філателіст, яким у час дозвілля являюсь і я (марки України й шахи).

Знайомлячись із «Стежками до осені» П. Маскалика, думаю, що підтикул до цієї книжки – Літературні метаморфози актора – неповний, бо ж професією й основним покликанням його є театральне мистецтво. Про це говориться в його передмові, яка є двомовною, а також у вичерпній і глибоко продуманій статті (10–17) доц. Юрія Кундрата. Повторювати сказане не будемо, хоч акцентувати треба особливо те, що Павло Маскалик в 1968–72

був студентом Державного інституту театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого в Києві, який успішно закінчив з професії актор театру й кіно. А це поталанило не кожному. В статті Ю. Кундрата хронологічно подано перелік ролей П. Маскалика, серед яких, природно, були й ролі українського класичного репертуару (Стоножка з п'єси М. Куліша «97», Мартин з п'єси М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук», Миколи з «Украденого щастя» І. Франка, напевне, також одного з героїв «Ревізора» Миколи Гоголя).

І для нас актуальним є заклик російських народників – Поэтом можешь ты не быть, но гражданином быть ты должен! – Громадянську позицію Павла Маскалика треба щиро привітати. Вона в нього випливала з конкретного життя, часто з найближчого оточення. Про це він неоднозначно підкреслює: Досить велике місце займає моя публіцистика як пряма реакція на проблеми й події, що відбувалися прямим учасником (6). В книжці-сповіді відділ публіцистики аж досить достатній (226–293).

Зважаючи на глибоку релігійність наших русинів-українців на Східній Словаччині, П. Маскалик у статті про Владику Павла Гойдича (270–273) силою фактів доводить, що він ніколи «руським» не був, а завжди підкреслював, що був і є русин-українець, бо ж «поняття українець у нього завжди ототожнювалось з поняттям русин, що є історичним обґрунтуванням слів наших Будителів: «Бо свої-то за горами, не чужі...» При цій нагоді Маскалик засуджує сучасне політичне русинство: «Сучасні «гейруснаци» обережно, але мало-помалу беруть курс на «великую, неделимую» (273). Під вогонь критики бере актор П. Маскалик керівників Українського національного театру в Пряшеві В. Турка та Я. Сисака не тільки за профанацію сценічного використання творчості Т. Шевченка, але й за їхнє неконсеквентне «вчорашнє» й «сьогоднішнє» розуміння національної свідомості українців Східної Словаччини (233–247). Подібно висловлює П. Маскалик «Кілька критичних зауважень з приводу прем'єри п'єси Я. Сисака «Добродитель превышает богатство» на сцені ТОД (251–255), в якій в основному йдеться про національне відродження нашого русько-українського етносу, що його жагуче бажав наш Будитель О. Духнович.

Особливо майстерно П. Маскалик повів розмову про слов'янство з відомим нашим ерудитом і – можна сказати – найкращим на Словаччині знавцем російської літератури Андрієм Червеняком. Цю розмову спровокувала відома стаття А. Червеняка «Слов'янство вчора, сьогодні, завтра», публікована в «Дуклі» 5/1993. В ній автор – певно із скромності – говорить, що йому «важко дати дефініцію слов'янства». Важко, одначе, в це повірити, бо ж А. Червеняк є автором багатьох слов'янознавчих студій, його перу належить понад тисячу позицій на цю тему, доповіді на різних конференціях та ін. Оскільки, одначе, Червеняк захищає пріоритет Росії в слов'янському питанні, Маскалик на основі історичних фактів доказує російське поневолення «домашніх» слов'ян – поляків, українців і білорусів, рішуче заперечує всебічну гегемонію Росії – царської й більшовицької – над слов'янськими народами й жадає в душі слов'янської взаємності Коллара й Шафарика вільний і незалежний розвиток кожного слов'янського народу. Виразно русофільську позицію А. Червеняка в слов'янському питанні П. Маскалик рішуче засуджує, протиставляючи їй вільну федерацію незалежних слов'янських народів, – додаймо від себе – декларовану в пол. ХІХ ст. київським слов'янофільським Кирило-Мефодіївським братством. Слов'янське братерство й співпраця, – каже наприкінці П. Маскалик, – повинно розвиватися не на правах «старшого» брата, не на правах ведмеда, котрий, відчувши мед, руйнує все, щоб поласувати плодами кропіткої праці менших слов'ян. Християнська мораль братерства й співпраці між слов'янами настане тоді, коли Росія зречеться підлості підступності, синдрому великодержавності «єдино неделимої».

Микола НЕВРЛИЙ

Про Івана Франка по-словацьки

Мирослав Даніш, Микола Неврлий: *Іван Франко. Життя і творчість (1856-1916)*, Пряшів, 2009, стор. 334.

(Miroslav Daniš, Mikuláš Nevrlý: *Ivan Franko. Život a dielo (1856-1916)*, Prešov, 2009, str. 334).

Про життя і творчість видатного українського письменника, вченого і громадсько-політичного діяча Івана Франка на Словащині в минулому столітті вийшло друком кілька цікавих статей. Насамперед, треба згадати збірник наукових праць словацькою мовою під назвою «З історії чехословацько-українських відносин» (Братислава, 1957). Перекладений і доповнений ще двома науковими статтями, цей збірник під назвою «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками» згодом видано на Словащині також українською мовою. Звісно, ці дослідження несуть ідеологічний відбиток тодішньої доби. Нині цей тягар, на щастя, знято, що дуже корисно проявилось на концепції і змісті обговорюваної тут вартісної монографії, котру видано у Пряшеві наприкінці минулого року словацькою мовою.

Як пише у вступному слові академік НАН України Іван Дзюба, в цій праці з належною ерудицією «поєднується хронологічно поданий життєпис великого українця Івана Франка з докладною історичною аналізою важливих мотивів його літературної й наукової творчості, з особливим акцентом на суспільно-політичні, культурні й економічні активи цього визначного письменника».

Авторами монографії є – Нестор чеської та словацької україністики, дійсний член НАН України Микола Неврлий (народжений в рік смерті І. Франка) та словацький історик молодшого покоління Мирослав Даніш. Ступінь кандидата історичних наук М. Даніш здобув після захисту дисертації на історичному факультеті КНУ ім. Тараса Шевченка 1989 року. Від 1995 р. М. Даніш керує кафедрою загальної історії філософського факультету Університету ім. Я. Коменського в Братиславі. Викладає історію країн Східної Європи, зокрема історію України та Росії.

Зміст книги міститься в 12 розділах. В першому подано історичне тло Галичини за життя Івана Франка. У наступних чотирьох розділах автори розглядають період формування його світогляду, діяльність – у радикальних гуртках і партії, позитивний відгук І. Франка на ідеали і думки (не марксистського) соціалізму, що найбільшою мірою спричинилося до трьох його ув'язнень.

Окремо виділено в монографії багатогранний віденський період діяльності Франка (1892 – 1894); його тамтешні студії, високу оцінку наукової ерудиції вченого з боку професорів. На той час Франко інтенсивно співпрацював з низкою віденських часописів та познайомився в австрійській столиці з визначними особистостями, наприклад, з єврейським діячем і теоретиком сіонізму Т. Герцелем, австрійськими соціал-демократами – братами Адлерами, видатним чеським філософом і

політиком Т. Масариком, словацьким студентським діячем, котрий згодом став знаним політиком, П. Благотом та іншими. В окремому розділі автори праці розглянули період вершин творчості Франка, що припав на останню декаду XIX та перші роки XX століття. В цьому контексті окремо, і дуже доречно, потрактовано історію та появу на світ поеми «Мойсей». Зауважимо, що в липні 2010 року минуло сто п'ять років від написання цього геніального твору. Словацькі автори книги нагадують, що «Пролог» до поеми «Мойсей» перекладено на 30 мов світу. Зрештою, сам І. Франко вважав цей свій твір синтезом усієї своєї поетичної творчості.

Попри два вартісні розділи на теми, що за часів комуністичного режиму, як правило, не розроблялися і замовчувалися – про жінок у житті І. Франка та «Євреї і єврейське питання», які додатково «олюднюють» Франка – вченого й письменника, найважливішими, з точки зору словацького читача, є розділи: «Прага, чеська культура та слов'янська програма» та «Іван Франко та словаки». В них детально представлено все те, що повинен знати словацький (та чеський) читач про цього українського велетня духу, про його зв'язки з чехами та словаками.

Загальновідомо, що Франко уважно стежив за подіями в цілому слов'янському світі. Тому він цікавився і долею словаків. Уже у віці 20-ти років він висловився, що «словаки є одним із найцікавіших народів усього слов'янського світу, зокрема з точки зору свого історичного розвитку та характеру. Позбавлені незалежності, вони багато століть терпіли й терплять важкий утиск (не так фізичний, як моральний) своїх сусідів мадярів. «Словак - не людина» – мовить угорське прислів'я, а воно вказує на спосіб, як з цим убогим народом обходяться від прадавніх часів. Щойно в новіші часи словаки пробуджуються до свого духовного життя і почали працювати над вдосконаленням своєї самотутньої літератури» (стор. 250).

Про словаків І. Франко згадав і 1888 року на сторінках польського часопису «Kurjer Lwowski» з нагоди засідання львівського Слов'янського гуртка, на якому прозвучала спеціальна доповідь про словаків. Чимало уваги він приділив ідеям слов'янського єднання Яна Коллара.

На початку XX століття почали з'являтися на світ твори Франка, перекладені словацькою мовою, а 1909 р. в селі Надлак у Румунії, заселеному вихідцями зі Словаччини, показано навіть виставу Франка «Украдене щастя». Її підготував визначний словацький драматург Йозеф Грегор Тайовський.

Переклад на словацьку мову «Прологу» до поеми «Мойсей» було досі здійснено 4 рази. Авторі монографії найвище оцінюють художній рівень перекладу з-під пера Любомира Фелдека.

Відомості про творчість І. Франка проникали на Словаччину посередництвом Чехії, де його творчість була досить добре відома вже на початку 90-х років XIX ст. Сам Франко дуже уважно вивчав суспільно-політичні й культурні процеси чеського життя. Не раз вказував чехам на їхнє безкритичне русофілство та нерозуміння ними казенного росій-

ського слов'янофільства. Автори слушно наголошують, що Іван Якович високо цінував чеського письменника, громадського діяча і редактора К.Г. Боровського і зазначають, що у Галичині Франко зіграв подібну роль, як Боровський у Чехії. Після знайомства у Відні з Т. Масариком останній надіслав Франкові свою працю про К.Г. Боровського. Відтак Франко віддячив тим, що надіслав Масарику свій переклад вибраних поезій К.Г. Боровського, виданих у Львові 1901 р.

Іван Франко познайомився і листувався з чеським етнографом Ф. Ржегоржем, котрий жив неподалік Львова і присвятився виключно вивченню української етнографії. Через Ржегоржа Франко отримав запрошення співпрацювати з чеською енциклопедією «Оттув научни словнік».

У травні 1891 р. він був учасником з'їзду прогресивної чеської молоді «Омладіна». Вдруге І. Франко побував у Празі весною 1895 р. з нагоди етнографічної чехословацької виставки.

Тривала дружба і співпраця зв'язувала І. Франка з основоположником і довголітнім головним редактором чеського місячника «Словански пржеглед» Адольфом Черним. Заснований 1898 року, цей празький часопис і досі залишається науковим, понадпартійним і дуже авторитетним журналом усього слов'янського світу. В ньому Франко багато публікувався, писав зокрема про творчість українських письменників. Востаннє – 1900 року – він оприлюднив у ньому статтю «До історії чесько-русинської (української) взаємності».

Разом з тим, переписка між А. Черним та І. Франком тривала й далі.

Авторам словацькомовної монографії якось уникло, що 1910 р. А. Черний шукав можливості видати чеською мовою «Нарис історії українсько-руської літератури» Івана Яковича. В листі до І. Франка від 12 листопада 1910 р. Черний писав, що «переклад міг би зробити пан Бочковський, празький кореспондент (київської) «Ради». При цьому автор листа зазначає, що для журналу праця занадто довга і просить І. Франка: «Коли б Ви могли для мого часопису продиктувати якусь коротшу працю, я був би Вам дуже вдячний» (М. Мольнар, «Три невідомі листи Івана Франка до Адольфа Черного», журнал «Дружно вперед», ч. 7, Пряшів, 1986, стор. 20-22). На той час вже важко хворий редактор журналу «Словански пржеглед» А. Черний не був у стані реалізувати своє (та й І. Франка) бажання.

Спробуймо підбити підсумки. Словацькомовна монографія про життя і творчість Івана Франка – результат скрупульозної праці двох ерудованих братиславських учених – літературознавця та історика. Аналіз творчості Каменяра й історичне тло його доби, розуміння Франком історичних процесів поєднано в одну цілість.

На особливу увагу заслуговує також висока редакторська та видавнича культура книги, іменний реєстр, коротке резюме чотирма мовами, старанно дібрані понад 50 ілюстрацій та тверда палітурка.

Іван ГВАТЬ

МАЙСТЕР СЛОВА В ДЗЕРКАЛІ ЖИТТЯ

Писати про Юрія Васильовича Шипа як письменника і людину мені не становить жодних труднощів, бо вже не перший рік його знаю по творах і особисто. Не раз я оцінював книжки цього митця та розповідав про нього в крайових, вітчизняних і зарубіжних виданнях. В тому числі й у газеті «Літературна Україна» (Київ), журналах «Вітчизна» (Київ), «Дукля» (Пряшів), «Просвіта» (Ужгород) та й інших періодичних часописах. Його вже сива голова та бентежне серце нині в глибокій задумі над розбурханим чорторієм сучасності з її лукавствами, підступними зрадами, інтригами, фатами-морганамі, розчаруваннями та моральними звихами.

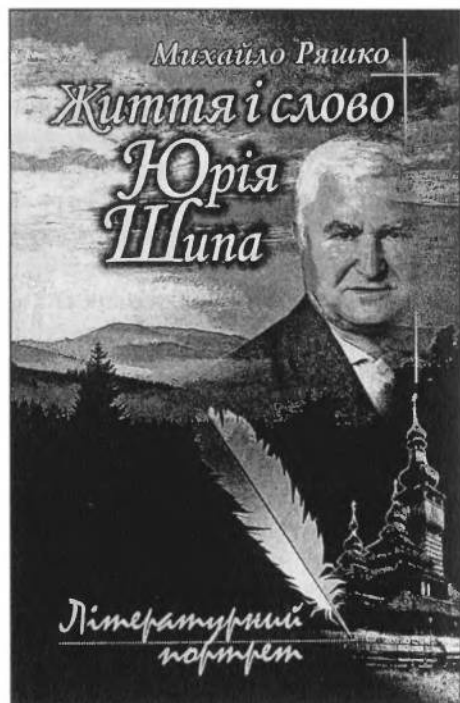
Юрій Шип як самобутній цікавий і видатний не тільки по кількості книжок, але й по їх якості, в дзеркалі життя всебічно показаний у вдумливому дослідженні «Життя і слово Юрія Шипа. Літературний портрет» (вид-во ВАН «Патент», 2011, 256 с., іл.). Автор синопсису піддав ретельному науковому аналізу факти й аргументи з істотних біографічних віх і виразально-сміслових особливостей творчості Юрія Шипа.

«Із професійним хистом, — як наголошує доктор філософії, професор Іван Стецяк, — виконано це в спосіб смислового розгляду та безпосередньої інтерпретації текстів поетичних, пісенних, белетристичних, ліричних, сатирично-гумористичних творів, байок і пісень тридцять Шипових книжок, оцінок їхнього ідейно-художнього рівня літературознавцями та іншими фаховими науковцями». Сенсаційного і викривального змісту 18-ти частин дослідження не тільки пройнятий пошаною та любов'ю до чесної людини, але й спрямований проти сучасного тутешнянського, а також і столичного сороміцького бомонду з його паразитично-злочинним охвістям. Це характерно передусім для розділів «Ліки від синдрому приспаної

совісті», «Здоровий глузд в одязі слова», «У фактах і аргументах про святе і грішне», «На щоденних крутизнах», «Дерево по плодах пізнається» та інших частин видання.

Михайло Ряшко наголошує, що Юрій Шип однаково вправно володіє як байкою, так і фейлетоном, як розлогою ліричною гуморескою, так і віршем. Комічна картина, алегорія, персоніфікований діалог, дотепна, часто-густо афористична мораль, поетичні тропи, фігуральність та інші витончені різнокоштовні деталі ним підпорядковані одній меті: в якомога менше віршованих рядках зрозуміло втілити якомога більше впливового змісту, фольклорного образу, філософської соціально важливої думки. Як скажімо, й у цій міні-баєчці:

*Відвернувся від Криниці
Звивистий струмок...
Так позбувся він Водиці*

*Й зник його слідок.
(«Дурненький Потічок»)*

На повний зріст показаний у дослідженні Юрій Шип не тільки як митець сатиричної вдачі, але й побожний християнин, котрий ревно дбає і проймається тривогами та болями навколишнього світу природи і людини у розділах «Зліт у плинні літ», «Щоб не змовкли солов'ї і не зникли квіти», «Любов, краса та цвіт надії», «Про дитячий та дорослий добрий і лукавий світ», «Фокуси життя в художньому дзеркалі», «Журба і вітха з мудрістю та хистом».

Базує Михайло Ряшко свої переконання і доводи на вдало вплетених в роздуми цитатах з пісень, ліричних та сатиричних творів, байок Юрія Шипа. До честі автора дослідження є і те, що написане воно цікаво та вдало обрамлене фактажем і об'єктивністю. Ось як, наприклад, влучно наводить він мініатюру письменника «Єство хриstopродавця», де йдеться про викривальну силу його сатири:

*У зрадників така натура
(в панів і простаків):
Усі вони – продажна шкура
За тридцять срібняків.*

Автор синопсису піддав ретельному науковому аналізу факти й аргументи з істотних біографічних віх і виразально-сміслових особливостей творчості Юрія Шипа. Відчувається, що вдумливо він простудіював їх концепцію в генезисі крайового літературного процесу та вири суспільно-політичного життя. Завдяки цьому читач має можливість довідатися про багато інтересного з особистої вдачі та творчої лабораторії письменника. До речі, не тільки як вправного допитливого митця, але й самобутньої особистості, батька і друга, громадянина і щирого патріота рідної землі. Цей літературний портрет – своєрідне, високого ґатунку дзеркало, в якому Юрія Шипа гарно видно, яким він є в реальному житті та в літературі.

Зацікавлено й вдумливо вникаючи в творчу лабораторію митця, осмислив Михайло Ряшко квінтесенцію формування Юрія Шипа як письменника на ґрунті народної творчості й таких майстрів слова, як Григорій Сковорода, Микола Гоголь, Дмитро Білоус, Василь Діянич, Василь Стус, Йосиф Тереля та інших видатних мислителів і письменників.

...На форзаці книжки біля портрета Юрія Шипа намальована й гілка шипшини з листками, квітами, плодами та колючками. Вони вдало символізують те, що він, як влучно сказав Михайло Ряшко, по натурі та в літературі неповторний і самобутній, ніжний і лагідний, пекучий і колючий народний письменник Срібної Землі, щирий патріот Перечинщини, всієї рідної землі. Про це зізнається сам Юрій Васильович так: «В моїй душі – душа Карпат і серце ріднокраю в грудях». Так може сказати тільки справжній син про свою матір.

Заслугує доброго слова й те, що в згаданому літературно-критичному дослідженні життєвий шлях і творче світобачення Юрія Шипа проаналізовані та висвітлені в контексті традицій та новаторства, класичного й модерного в людських взаємовідносинах та мистецтві. Тому добру справу для читачів зробили люди, котрі подбали, щоб побачила світ ця потрібна, науково вагома і корисна книжка для всіх, кого цікавлять сучасні проблеми духовності, набутки й доля митців рідного краю.

Сергій ФЕДАКА,
доктор історичних наук,
професор, член Національної спілки
письменників України

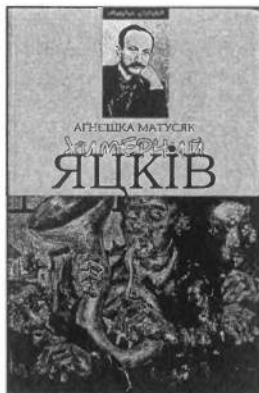
УКРАЇНА ВИДАЄ

Київське видавництво «Знання» цього року видало роман **Володимира Винниченка «Лепрозорій»**.

Вперше окремою книжкою надруковано в Україні роман Б. Винниченка з так званого муженького циклу. Твір пройнятий розчаруванням у соціалістичних ідеях ленінського штибу.

Назва твору глибоко символічна. У «Лепрозорії» в яскравій художній формі втілено ідею конкордизму як способу порятунку людства, зануреного у власний жах агресії, воєн, злиднів.

Галина Сиваченко у післямові «Лепрозорій» у контексті історії та долі» пише, що за шістьдесят років роман не лише не застарів, а, навпаки, став ще актуальнішим і промовистішим.

Професор Вроцлавського університету, доктор гуманітарних наук, завідувач Відділу україністики в Інституті слов'янської філології Вроцлавського університету (Польща) **Агнешка Матусяк** є автором видання «**Химерний Яцків: Модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова**» (Вроцлав; Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 224 с.).

Проза Михайла Яцкова (1873-1961) не була однорідним явищем. Подібно як у випадку інших європейських модерністів кінця XIX – початку XX століть тут можна говорити про певну гетерогенність її конвенції, гетерогенність, яка походить з одночасного улягання різним тенденціям: натуралістичній, імпресіоністичній, неоромантичній та символістській, і навіть експресіоністичній, не

згадуючи вже про продовження досвіду й зацікавлень реалізму. Авторка книжки переконана, що інтерпретація доробку Яцкова в рамках модерністської химерності дозволяє прийняти наскрізь сецесійну колажність співіснування в ньому елементів модерності й літературної традиції.

У серії «Письменство Закарпаття» ПРАТ «Видавництво «Закарпаття» випустило шостий том «**Історії карпатських русинів**» **Михайла Лучкая**.

«Історія карпатських русинів» у шести томах – визначна пам'ятка історичної думки Закарпаття, належить перу видатного вченого-історика, мовознавця, фольклориста – **Михайла Лучкая (1789-1843)**.

Шостий том охоплює події кінця XVIII – першої третини XIX століття.

Роман **Юрія Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року»** (Київ: Видавництво «Ярослав Вал», 2011. – 480 с.) є гостросюжетним політичним трилером, дія

якого розгортається напередодні Четвертої глобальної війни.

Це антиутопія, сигнал тривоги, в якому за гротескною формою і фантастичністю ситуацій стоїть реальна масштабність можливих геополітичних подій майбутнього. Автор широко використовує прийом цитування таємних документів, які розкривають цинізм і подвійні стандарти акторів світової політичної сцени.

Роман Юрія Щербак з'явився через двадцять років після написання автором останнього прозового твору (документальна повість «Чорнобиль»). Збагачений досвідом політичної, державної і дипломатичної діяльності, автор,

екс-посол України в США, Канаді, Мексиці та Ізраїлі, дає своє парадоксальне і пророче бачення того, що може статися з Україною в майбутньому.

Хроніка міжчасся «Триликий Ной» (Київ: ФОП Жупанатський, 2011. – 320 с.) складається з трьох творів – «Оборудка Сима», «Покута хама» та «Модуль Яфета», в якій письменник Ярослав Орос метафорично змальовує образ гріха (гріхопадіння) від споконвіку до наших днів.

Богдан Вовк про автора і його твір написав: «Ярослав Орос сотворив той унікальний арійський світ не заради банальних літературних вправ, заробітку чи якогось іншого формального штукарства, – він живе ним і в ньому, з одного боку – слідкуючи за змінами, які там відбуваються, а з другого – ревно дотримуючись споконвічних ритуалів і правил, що, видно, сформували його самого і формують спосіб життя «нині, завтра і вовіки віків».

До книги вибраних поезій Василя Солов'я (Київ: «Дніпро», 2011. – 208 с.) увійшли вірші з п'ятьох збірок – «Заблукані дзвони», «Перезва», «Замовлення болю», «Крила роздоріж», «Стрітення».

Свіжість художніх образів, невичерпність порівнянь і метафор, щирість почуттів, болісні роздуми про складну долю рідного краю, глибоке розуміння внутрішнього світу людини – все це спонукає читача заглиблюватися у твори поета і повертатися до них ще не раз.

Василь Соловей

Туман

Розлився з вірша у поему
І все в один сюжет згорнув.
В тумані без весла пливемо
У безберегу далину.

Без плескоту плавба ця тішить
Фантазій дивовижних шанс.
Довкола все святе і грішне,
Немовби не обходить нас.

І музика чиясь даремно
До себе зваблює здаля.
Заякорилися дерева –
Наче вітрильники стоять.

Їм сниться південь чи Суомі,
Доки у вітру ще терпцю.
Ось-ось у серці засудомить,
Мов розбинтує днину всю.

Видання **Сергія Федаки «Сучасна Україна: портрет з натури»** (Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 296 с.) містить універсальну інформацію з ключових питань фізичної, економічної і частково соціально-політичної географії України. Дано систематизовані основні відомості про найважливіші географічні об'єкти, природні явища, особливості соціально-економічного розвитку і державно-політичного устрою. Наведено великий обсяг кількісної інформації, в тому числі статистичних даних за останні кілька років, включаючи 2011-ий.

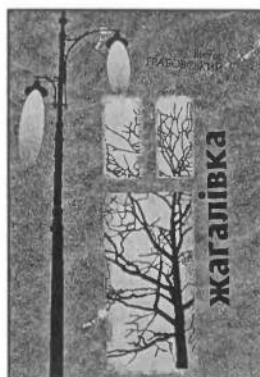
Ужгородське видавництво «Гражда» видало збірку поезії **Віктора Грабовського «Жагалівка»** (Ужгород, «Гражда», 2011. – 232 с.).

Віктор Грабовський – поет, літературознавець, перекладач. Він автор книжок лірики: «Конари», «Дерево слова», «Споглядання дерева», «Вербна неділя», «П'янка розрада», «Острів милосердя», «Пісня збирача нектару» та інших.

Віктор Грабовський

Колобів

Куди летять літа?
Туди ж, куди і літо,
що круто зверта
у землю розігріту.
І ми на тій землі –
великі та мізерні –
у сивини золі
голів кошлатим стерні.
Чому? Навіщо? Як?
Допоки?!
Що з тим часом?!
Всміхається будяк
червоним тулумбасом.
Він знає, що відцвів.
Та цвів –
джмелям на радість –
лиш так,
як сам умів.
Не на догоду владі.

Як все
на цій Землі
цвіте і пахне
вічністю...
Дошукуємось в зелі:
навіщо?!

«Наші персонажі дуже контраверсійні, неоднозначні. У цьому товаристві чимало пар, котрі не подали би руки одне одному. Але кожний із них – особистість: складна, суперечлива, з найхімернішими вузликами біографії. Для її змалювання мало тільки білої і чорної фарби, потрібен весь спектр», – пишуть у передмові видання **«Перші особи. Історія Закарпаття в біографіях його керівників»** (Ужгород: TIMPANI, 2011. – 216 с.) **Василь Ільницький та Сергій Федака**.

До збірника нарисів увійшли історичні розвідки, опубліковані в газеті «Срібна Земля ФЕСТ» впродовж 2005-2011 років про людей, яким у XIX-XXI ст. судилося бути першими керівними особами Закарпаття.

Нова збірка поезії **Василя Голобородька** для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку – **«Віршів повна рукавичка»** (Київ: Грані-Т, 2010. – 80 с.) порадує юного читача, але приємно здивує і дорослого шанувальника поезії В. Голобородька. Нагадаємо, що книгу удостоєно однієї з найпрестижніших у світі відзнак у царині дитячої літератури, що проводить Міжнародна Молодіжна Бібліотека (Німеччина). Книга потрапила на сторінки престижного каталогу «White Ravens 2011» («Білі ворони 2011»), котрий вважається одним із ключових орієнтирів у світі дитячої й підліткової літератури.

До збірки вибраних поезій **Олени Пекар** **«У долонях сивих гір»** (Ужгород: «Мистецька Лінія», 2008. – 200 с.) увійшли нові, ще не публіковані твори, а також поезії з попередніх збірок – «Відлік часу» та «Каруселі любові».

Олена Пекар

Крайка краю

Зацвіли жоржини під вікном
Різномбарвним, ніжним килимком...
А довкола чорнобривців зграйка –
Ніби вишита сорочки крайка.
Ще у квітів доля не зім'ята,
Ще нам пахне українська м'ята,
А вже айстри хочуть зацвісти,
Хризантеми хочуть ще рости.
А троянди – в крапельках роси –
Зичать нам колючої краси.

МИСТЕЦТВО

«На хуторі Княгинине»

Таку назву придумали обидва художники своїм картинам. «Одного дня 1906 року вони з Києва поїхали разом на хутір Княгинине» - згадав автор довідки у своєму матеріалі, поміщеному в третьому номері журналу «Дукля» з 2010 року під заголовком «Україна - творчий діпазон для збагачення польського мистецтва. Ян Станіславський». За походженням, як довідуємося зі згаданої статті П. Лопати, були це Ян Станіславський (1860-1907) - польської національності художник і відомий живописець та інший Михайло Нестеров (1862-1942) - російський живописець, народжений у місті Уфі, столиці Башкирії (Південний Урал і Зауралля). Кінцем XIX і на початку XX століть вони жили і творчо працювали в Україні. У той самий час, як один, так і другий художники, одночасно брали участь своїми творами у різних виставках у Києві та інде. Їхнє взаємне спілкування завело до тих місць, де народився Станіславський, тобто рідних йому на Смілянщині. Чарівність цього вужчого краю, який перетворила на справжнісінький рай княгиня Наталія Яшвіль, дійсно притягав до себе, крім згаданих митців пензля, також Олександра Мурашка (1875-1919).

Хто ж була ця княгиня Наталія Григорівна? Слід познайомити з нею нашого читача. Успадкувала вона вкрай занедбаний маєток за чотири кілометри від села Сунки після смерті свого чоловіка Миколи Яшвіля, імеретинця, тобто грузина за національністю. Він, упавши з коня і відбивши собі нирки, помер 1893 року. Похоронено його на Аскольдовій могилі в Києві. А батько її, генерал-лейтенант російської служби, був наказним отаманом Чорноморського козачого війська і сенатором, шотландського походження - князь Філіпсон.

Отже, у цієї княгині пульсували дві крові. Наталина сестра Софія Філіпсон, старша чи молодша від Наталії, що не вдалося мені з'ясувати, мешкала у своєму власному будинку на Єлисаветинській вулиці в Києві. Вдова Наталія з дітьми - Тетяною і Володимиром, прагнула відновити маєток, успадкувавши його після смерті чоловіка від батька-князя. Йшлося про понад три тисячі десятин ґрунту неподалік міста Сміла, розташованого на річці Тясміні Черкаської області. Там вона і поселилася. Розбудувала хутір, котрий навколишні жителі назвали «Княгинине». Недалеко від лісу і біля ставків відновила те, що було збудовано перед тим, і побільшила новими прибудовами. Приміщення прибрала та оздобила різними тканинами. Саме тоді запросила в Сунки художника-декоративіста Миколу Прахова, сина професора Адріана Прахова (1846-1916), щоб він наладнав і привів до відповідного стану починання княгині. Невтомна жінка ніколи не шукала відпочинку. З Києвом та його культурними діячами, передусім музеєзнавцями, Наталія Яшвіль (Яшвілі по-грузинськи) була у постійному зв'язку. На цьому місці потрібно додати те, що Наталія Яшвіль ще перед заміжжям Філіпсон, здобула мистецьку освіту в Петербурзі. Навчалася у Павла Чистякова та Федора Бруні - відомого італійського за національністю художника і живописця, народженого в Мілані в сім'ї художника. До речі, приїхавши до Києва, вона познайомилася з родиною А. Прахова і під час одного побуту в їхньому помешканні виконала вдалий рисунок олівцем - портрет мистецтвознавця (1894). Сам Прахов керував групою художників і майстрів для оздоблювання Володимирського собору в Києві (1885-1896).

До всякого роду мистецтва княгиня відносилася дуже шанобливо. Свідчить про

це її приватна колекція селянських народних тканин, що їх призибувала з неабиякою до них пошаною та любов'ю. Коли відвідувала свою сестру в Києві, потрапляла у різні музеї, а головню Київський історичний музей, в котрому познайомилась із його директором Миколою Біляшівським (1867-1926). Писала листи до різних осередків культури і підказувала, де можна було тоді знаходити історично-музейні речі для їхнього збагачення як реліквіями народного мистецтва; радилася з колекціонерами; привозила власні надбання, переважно, кераміку зі своєї посілости. Наталія, вродлива жінка, поруч з вихованням дітей, дбала і про те, щоб новозбудований у два поверхи міський музей Києва став тимчасовим притулком чисельних народних скарбів з усієї України. Княгиня заснувала місцеву сукнівську школу художніх промислів, до якої набирали переважно майстрів і майстринь-умільців на всі лади із самих Сунків. Вона подбала про спорудження приміщення для навчання учнів у початкових класах та про сільську лазню. Така корисна робота княгині мала свої відгуки. Тож не дивно, що її красивими маєтностями цікавилися художники. Михайло Нестеров увіковічнив образ княгині у надзвичайному психологічному портреті під час її звичайної спокійної ходи. Верхнє світле вбрання нагадує колір слонової кістки з перламутровими гудзиками, а чорна блузка високо підпирає гостре підборіддя. Парадний капелюшок прикрашує її голову. Великими сірими очима портретована дивиться вперед і впевнено крокує до своєї обраної життєвої мети. Позаду неї видніється поле з невеличкими пагорбками, що так вдало сполучені з постаттю княгині, відвертої і гордовитої у своїй діяльності.

У Сунках митець створив портрет дочці Наталії Тетяни на коні, але не зовсім викінчений. Тут він спромігся намалювати картину «Свята Русь».

Коли настав найплідніший період у творчості О. Мурашка, а саме на початку десятих років ХХ ст., він почав творити найкращі портретні полотна. До них належить вуглем виконаний «Портрет С. Г. Філіпсон (1910) - сестри Наталії, з якою майстер познайомився під час спілкування на хуторі «Княгинине». Відомостей про Софію лишилося обмаль. Відомо тільки те, що вона як княгиня в роки Першої світової війни керувала майстернями в Сунках, в які запровадила виготовлення церковних риз з облямівками шовковими нитками з натурального волокна. Національний художній музей України збагатився картинами з особистої її колекції, яку вона передала 1919 року.

В архівних фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. Володимира Вернадського (1863-1945) збереглося кілька листів, коротких за змістом, княгині Наталії 1905 року. Вони адресовані вченому Миколі Біляшівському. З її слів випливає думка пристрасної колекціонерки старовини, за що бере на себе особисту відповідальність. «Сестра просить передати Вам, - пише Наталія, - що одна жінка сказала, що в Кам'янець-Подільському повіті в містечку Каташині на десяту п'ятницю буває ярмарок, на який жінки виносять багато старих і нових килимів і постілок. І тут ми потроху збираємо кахлю, але більше поки що продають рушники та вишивки на сорочках. Багато дівчат засіли за працю, і я сподіваюсь, що ми надбаємо дещо під час продажу, щоб показати, як можна застосувати роботу кустарів до сучасних вимог. До побачення... Сестра шле Вам вітання. Сподіваюсь на незабарне побачення в Сунках. Наталія Яшвіль» (16 червня 1905 року). Подальші листи вказують про успіхи в організації одної з запланованих в музеї виставок із 76-ти дуже старовинних місцевих вишивок з колекції її тітки Марії Рахманової, а також про те, що «з початком вересня планує бути в Києві і для цієї виставки привезу Вам зібрані гроші - всього карбованців 70». Видно, що «княгиня доброты» старалася підтримувати музей фінансово. Свого часу вона була правою рукою музеєзнавця та його порадиником. Стаття Олени Пчілки, матері Лесі Українки, поміщеної на сторінках газети «Свободная мысль» (від 25 березня 1906 року) вказує на те, що «експозиція

відбулася із багатством і розмаїттям зразків музейних експонатів». Визнання заслугує і праця княгині Наталії, яка встигала робити скрізь: і вдома, і в Києві, і за кордоном. А за кордоном тому, що найкращі вироби відзначено малою медаллю навіть у Парижі. Творців цих вишивок нагороджено відповідною премією у Петербурзі на Другій всеросійській виставці 1913 року. Іншим разом високо були оцінені рушники і килими з майстерні в Сунках. Для прикладу: збережена грамота, створена Георгієм Нарбутом, віртуозом-графіком, яка була подарована селянкам, засвідчує про високі здобутки вишивальниць із Сунків.

Але Перша світова війна принесла в країну хвилю неспокою та революцію. Майстерні в Сунках перестали існувати. Настали неспокійні часи. На свою відповідальність княгиня взяла під свій догляд найбільший у Києві шпиталь для 600 осіб, який діяв на території давнього Києва - Кирилівського монастиря. Незабаром вона очолила Київську організацію Червоного Хреста, через діяльність якого, у 1915-му році, вирушила до Австро-Угорщини, щоб там оглянула стан таборів для військово-полонених.

В одному з них перебував і її син Володимир, схоплений під час розвідки під Перемишлем. Наталія допомогла визволитись багатьом полоненим. Син також повернувся додому.

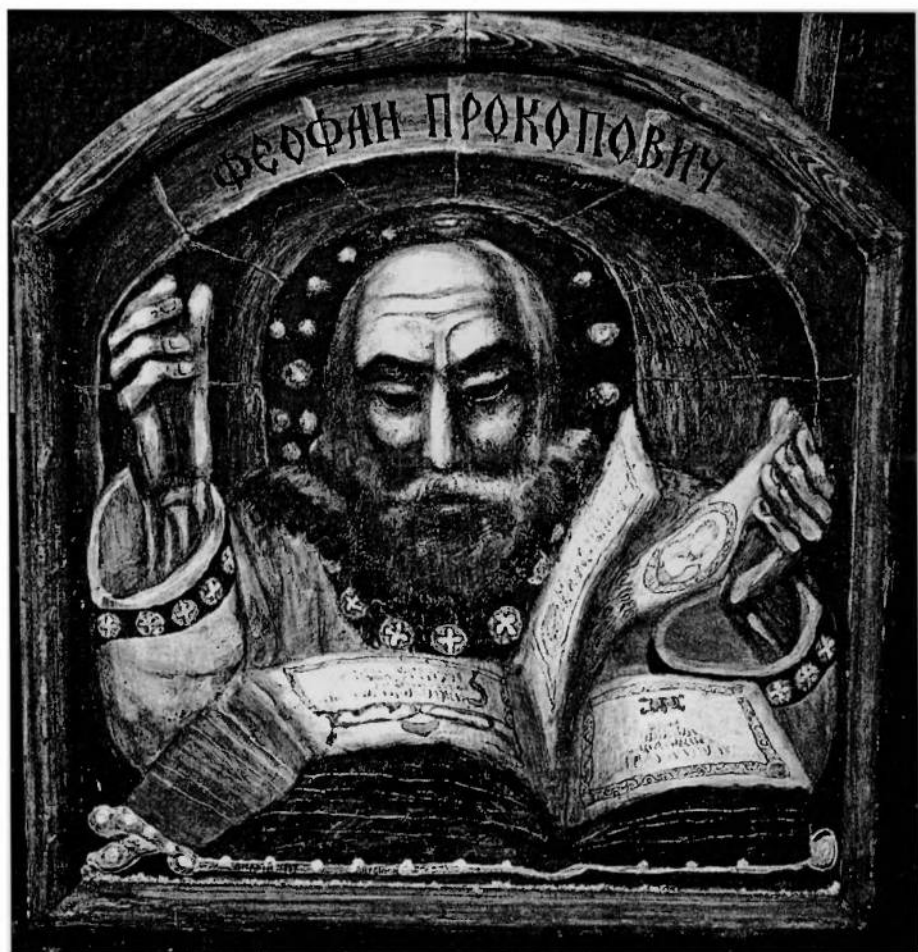
Княгині Яшівлі з дочкою доля призначила смутну долю емігрантки. Втікала через Крим, Константинополь і приблизно 1922 року назавжди поселилася в Празі. Тут раптово познайомилася з російським мистецтвознавцем і науковцем іконографії, академіком Никодимом Павловичем Кондаковим (1884-1925). У столичному місті Чехословаччини він був співзасновником Археологічного інституту під його іменем, при котрому існував гурток прихильників. Членом управи першої установи з її службовцями та адміністрацією, а також другої організації стала Наталія разом з дочкою Тетяною Родзянко. Вона, як і її мати, брала активну участь у діяльності кондаківського інституту і завідувала емалевою майстернею. Професійно виконувала іконографічні твори, які користувалися чималим попитом на кількох експозиціях у Празі.

З успіхів дочки раділа і мати, але ненадовго. На сорок першому році життя невблаганна смерть вирвала її з рядів живих. Наталія не могла скласти руки і нічого не робити. І далі займалася майстернею іконопису. Сама писала шикарні ікони, виконувала портрети та займалася іконописним мініатюрним мистецтвом, випускала різдвяні листівки на релігійні теми, причому дотримувалася правил візантійського іконопису. Власними силами у Празі в 1932 році їй вдалося зорганізувати виставку старовинних ікон. Не буде зайвим додати, що художниця намалювала кілька зразків ілюстрацій до казок О. Пушкіна та для обкладинок релігійно-історичних видань. Не доживши до своїх 78 років життя, княгиня доброї волі і душі, щирого серця, добродійка і покровителька, померла 12 червня 1939 року (нар. 28 грудня 1861 р.). Її могила знаходиться на Ольшанському цвинтарі в Празі.

Павло ЛОПАТА

На обкладинках журналу твори українського художника **Андрія Антонюка**.

На першій сторінці обкладинки: «Хорали Максима Березовського», 1988, темпера. На другій сторінці обкладинки: «Мужицький Прометей», 1984, темпера. На третій сторінці обкладинки: «Феофан Прокопович», 1987, темпера. На четвертій сторінці обкладинки: «В життя вічне», 1988, темпера.

Ціна 0,66 € (20 Ск)

Індекс EV 226/08

